magazin istoric

ANUL XX NR. 6 (231) IUNIE 1986

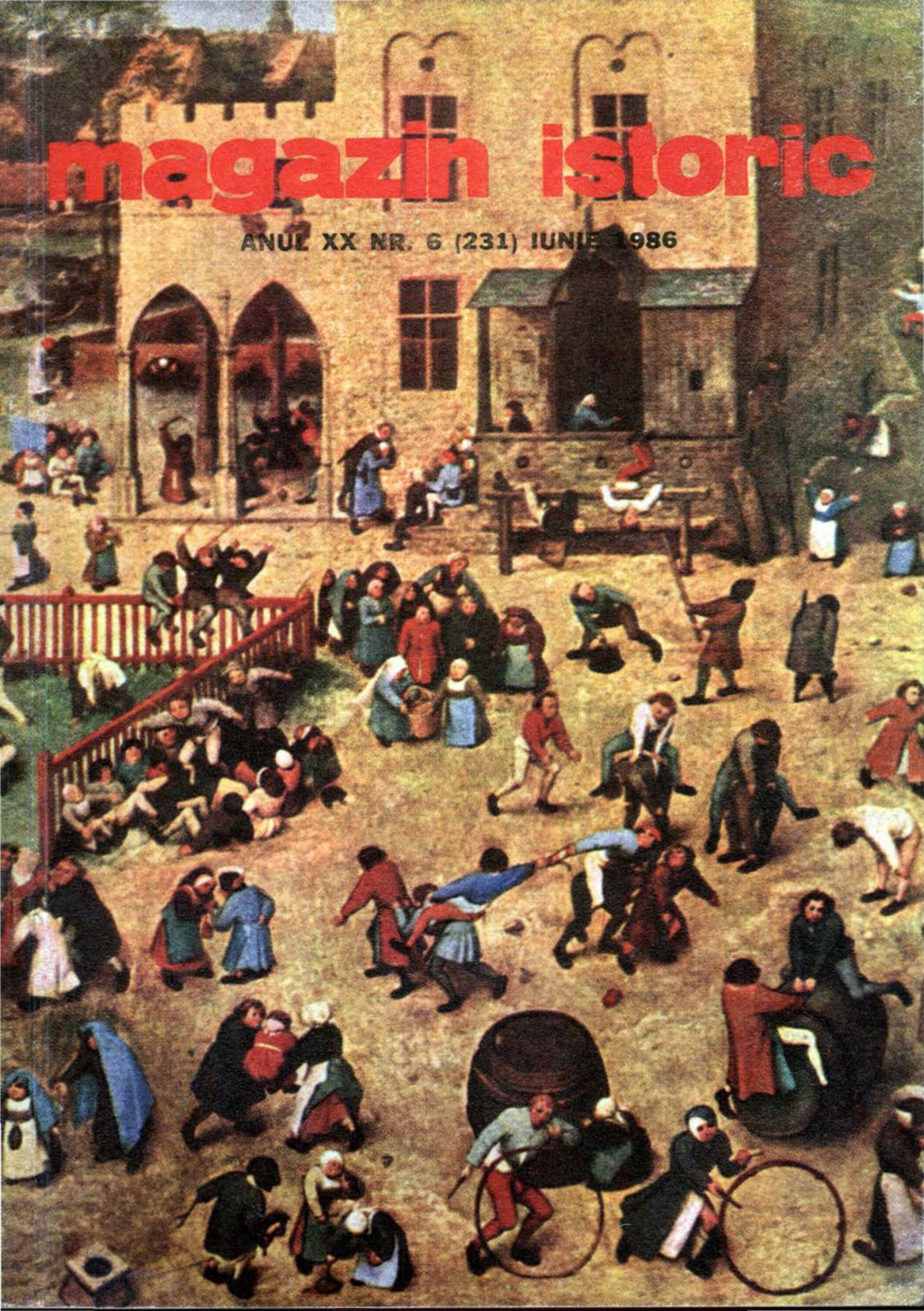

a

b

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XX
Nr. 6 (231)
iunie 1986

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
ŢITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Istorie şi creaţie:
Ioana Ursu 2

Tezaurul cucutenian de la Brad—tezaur de semnificaţie europeană:
Vasile Ursache 7

Cnezi şi voievozi ai Transilvaniei (II):
Ştefan Pascu 9

Iaşi — 1646. O biruinţă a limbii şi culturii româneşti:
Valentin Al. Georgescu 13

„România — teren fertil pentru difuzarea ideilor noi":
Jean Vanwelkenhuyzen 16

1848-1849. Din zilele revoluţiei:
Ioan Puşcariu 17

Imagini dobrogene de acum 125 ani:
Stoica Lascu, Petre Ţurlea 20

1878. Bine aţi venit, fraţi români!:
Ion Bitoleanu 23

Universul copilăriei — coordonate medievale:
Gheorghe David, Alexandru Duţu 26

Pe urmele strămoşilor (XI):
Ion Popescu-Puţuri 33

1870. Titu Maiorescu în anticamera vieţii politice:
Z. Ornea 41

În Bucureşti, acum 50 ani 50

● **Primele luni de război (II):** *A.I. Mikoian...* 36 ● **Evadatul din Königstein (III):** *Colonel Rémy...* 46 ● **Ora Titanicului:** *Robert D. Ballard, Jean-Louis Michel...* 54 ● **Un personaj şi o legendă a Renaşterii — Pico della Mirandola:** *Florin Hera, P.P. Negulescu...* 58

● **Cărţi sosite la redacţie...** 15 ● **Poşta Magazin istoric ...** 63

COPERTELE NOASTRE

① Lumea copilăriei a constituit o sursă de continuă inspiraţie pentru creaţia plastică din toate timpurile. În imagini: *Jocurile copilăriei*, tablou din anul 1559 al pictorului flamand Pieter Bruegel cel Bătrîn, în care cercetători de artă au identificat nu mai puţin de 78 jocuri

④ Copiii lui Constantin Brîncoveanu într-o frescă de la ctitoria Hurez. Este simbolică măiestria cu care — în pofida canoanelor impuse de pictura vremii — autorul acestei fresce, Pîrvu Mutu Zugravul, a individualizat chipurile familiei domneşti (**Universul copilăriei — coordonate medievale**, p. 26)

② Printre „filosofii antici" reprezentaţi pe faţada sudică a ctitoriei Suceviţa — păstrătoarea ultimului ansamblu important de pictură murală legat de mareea tradiţie a sec. XVI — figurează, în viziunea zugravului Ion şi a fratelui său Sofronie, şi marii învăţaţi: Aristotel (a) şi Platon (b)...

③ ...care l-au inspirat şi pe Rafael cînd a pictat fresca intitulată „Şcoala din Atena" pe pereţii registraturii din Muzeul Vaticanului. Specialiştii au remarcat că, pentru chipul lui Platon (în centru, stînga), pictorul l-a luat ca model pe Leonardo da Vinci (**Un fruntaş al Academiei platonice**, p. 59)

ISTORIE ŞI CREAŢIE

Ţara a sărbătorit într-o atmosferă de puternic entuziasm 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. Înscrisă cu litere de aur în cronica marilor sărbători ale istoriei româneşti, glorioasa aniversare s-a constituit într-un înălţător şi emoţionant omagiu adus Partidului, care, de şase decenii şi jumătate, slujeşte cele mai înalte idealuri ale oporului nostru, într-un vibrant şi emoţionant omagiu adus secretarului general al partidului, preşedintele ţării, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, prodigioasei sale activităţi puse în slujba măreţei cauze a libertăţii şi demnităţii poporului român, a socialismului şi a păcii. În aceste momente omagiale, de înaltă cinstire a eroicului şi gloriosului drum parcurs de partid, gîndurile de preţuire şi recunoştinţă ale poporului s-au îndreptat, de asemenea, către tovarăşa Elena Ceauşescu, remarcabilă personalitate politică, savant de reputaţie mondială, de numele căreia sînt legate pagini glorioase din lupta partidului şi poporului nostru, din marile izbînzi pe tărîmul ştiinţei şi învăţămîntului, al afirmării României în lume.

Bogata suită de manifestări omagiale consacrate acestei mari sărbători a culminat cu adunarea solemnă organizată în Capitală în ziua de 8 Mai şi cu expunerea secretarului general al partidului, prezentată cu acest prilej. În faţa partidului şi a ţării, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a rememorat într-o profundă şi cuprinzătoare viziune dialectică, drumul de luptă, de jertfe şi victorii străbătut — în fruntea poporului — de partidul revoluţionar al clasei muncitoare, bogata şi glorioasa sa istorie, parte integrantă, indisolubilă a marii istorii româneşti.

Document de înaltă ţinută teoretică, principială, cuvîntarea se distinge prin marea bogăţie de idei şi concluzii menite să adîncească procesul gîndirii şi al cunoaşterii. Analizînd învăţămintele care se desprind din lupta desfăşurată de partid în aceste decenii, de mişcarea muncitorească şi socialistă, principiile ce guvernează în continuare activitatea partidului închinată binelui ţării, secretarul general al partidului proiectează — aşa cum o face de la cel de-al IX-lea Congres al P.C.R. — o perspectivă relevantă şi asupra istoriei. Prin sublinieri şi aprecieri de mare profunzime şi frumuseţe, cuvîntarea ilustrează încă o dată concepţia de superioară esenţă a conducătorului partidului şi statului nostru asupra unităţii dintre trecutul de luptă al poporului, prezentul şi viitorul său, înţelegerea acestei unităţi avînd un rol major în cunoaşterea şi interpretarea fenomenelor istorice.

O însemnătate deosebită dobîndesc în acest context sublinierile secretarului general cu privire la faptul că partidul, ca exponent al clasei muncitoare şi al celor mai înaintate forţe politice, este continuatorul luminoaselor tradiţii de luptă pentru dreptate socială şi naţională, pentru formarea şi păstrarea fiinţei statului naţional unitar român: *„Mişcarea revoluţionară muncitorească şi partidul nostru s-au născut odată cu apariţia clasei muncitoare şi pătrunderea ideilor socialismului ştiinţific în ţara noastră, dar rădăcinile sale, ca ale unui stejar secular, sînt ancorate adînc în pămîntul strămoşesc, în istoria de peste 2 500 de ani a dacilor, pe care Herodot îi caracteriza drept «cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci». Setea de libertate şi dreptate ne-au lăsat-o moştenire strămoşii, în întîşii, care s-au luptat cu Darius, cu mulţi împăraţi romani, apoi, — după o con ieţuire îndelungată cu romanii şi naşterea poporului român — cu mulţi alţi cotropitori din timpul migraţiilor şi nă dîrilor barbare, iar odată cu dez oltarea formaţiilor statale şi a celor trei principate — — Ţara Românească, Moldova şi Transilvania — cu imperiile otoman, ţarist şi habsburgic"*.

În decursul veacurilor, aprига bătălie pentru independenţă, pentru eliberare naţională s-a împletit strîns cu lupta de eliberare socială, istoria demonstrînd — cum arăta secretarul general al partidului — unitatea dialectică dintre luptele naţionale şi sociale, faptul că, odată cu apărarea gliei strămoşeşti şi a fiinţei sale, poporul nostru a luptat cu hotărîre pentru libertate şi dreptate socială, pentru a fi stăpîn pe destinele sale. Moştenitoare a unor astfel de bogate şi eroice tradiţii, mişcarea muncitorească revoluţionară, partidul comunist şi-au asumat misiunea istorică de a apăra interesele naţionale, independenţa şi suveranitatea ţării şi, totodată, de a lichida pentru totdeauna asuprirea şi exploatarea burghezo-moşierească, de a realiza o societate a dreptăţii sociale şi naţionale, socialismul şi comunismul în România. În întreaga sa existenţă de 65 de ani — în care, cum se arată în cuvîntarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu, distingem două perioade istorice importante: prima între 1921-1944, din care 20 de ani de adîncă ilegalitate, de teroare burghezo-moşierească, a doua între 1944-1986, în care partidul a devenit forţa politică conducătoare a societăţii româneşti — partidul şi-a consacrat neobosit toate energiile sale realizării ţelurilor propuse, binelui

65 DE ANI DE LA FAURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

și fericirii poporului, măreției țării.

Sub conducerea P.C.R. a fost organizată cea mai profundă și răscolitoare revoluție din istoria românilor — revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944 — care a deschis calea unor mari transformări revoluționare, democratice, în patria noastră. În întregul proces revoluționar inaugurat de insurecția armată de la 23 August 1944, de victoria revoluției, Partidul Comunist Român a avut rolul hotărîtor. Sub conducerea sa, România a străbătut, într-o perioadă istorică scurtă, de numai 40 de ani, mai multe etape istorice, în șirul acestor ani distingîndu-se epoca de mari împliniri, deschisă, ca un arc luminos peste țară, de Congresul al IX-lea. Profundul spirit revoluționar, dragostea dovedite patriei și poporului, înaltul umanism al partidului nostru se vădesc în marile înfăptuiri ce au schimbat din temelii înfățișarea țării, în marile coordonate ale progresului și civilizației pe care s-a înscris România.

În cel de-al 65-lea an al istoriei Partidului Comunist Român, România se înfățișează lumii ca o țară angajată ferm pe calea progresului și a păcii, o țară în care poporul își făurește viața așa cum o dorește, în deplină libertate și independență. O țară care se bucură de un prestigiu fără precedent în lume.

Drumul străbătut n-a fost ușor. Așa cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, au trebuit învinse multe greutăți, înaintînd pe căi necunoscute. S-au comis și unele greșeli, s-au manifestat lipsuri și au apărut o serie de noi contradicții. Dar ceea ce caracterizează întreaga activitate din această perioadă este acțiunea hotărîtă a partidului pentru înlăturarea a tot ceea ce a fost negativ, pentru depășirea greutăților, a lipsurilor și a contradicțiilor ce au apărut. Pe această bază s-a asigurat mersul ferm înainte, ajungînd pe noi înălțimi, pe noi culmi de pe care putem privi, cu deplină încredere, viitorul. Drept călăuză în această ascensiune spre viitor avem hotărîrile istorice ale Congresului al XIII-lea al partidului, programul științific de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Istoria celor 65 de ani de existență a partidului dovedește neclintitul său devotament față de poporul român al cărui destin istoric îl întruchipează. *„Acum, cînd sărbătorim 65 de ani de activitate revoluționară a Partidului Comunist Român* — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — *putem afirma, cu îndreptățită mîndrie, că partidul și-a îndeplinit și își îndeplinește cu cinste misiunea istorică de a conduce întreaga națiune pe drumul făuririi socialismului și comunismului, al bunăstării și fericirii"*.

Brașov — mai-iunie 1936: în apărarea marilor idealuri ale poporului român

În zbuciumata și eroica istorie a Partidului Comunist Român sînt numeroase pagini de neuitat în care regăsim cu strălucire numele conducătorului care de peste două decenii este în fruntea poporului și a țării. Dovedind din anii fragedei tinereți capacitatea de a exprima în modul cel mai profund voința și aspirațiile poporului său pentru o lume a dreptății și libertății sociale și naționale, pentru o lume a păcii și echității, tovarășul Nicolae Ceaușescu a reliefat cu deosebită vigoare țelurile nobile pentru care partidul comunist chema pe toți oamenii muncii, fără nici o deosebire de naționalitate, la lupta cea mare și dreaptă. Istoria partidului și a țării au înscrise în anii deceniului patru al secolului acțiuni de amplă rezonanță națională și internațională. Începînd cu 1933, îndeplinind însărcinări de mare răspundere încredințate de partid, militantul comunist Nicolae Ceaușescu se află în centrul unor mari bătălii de clasă și antifasciste, activitatea sa devenind, încă din acei ani, un exemplu reprezentativ pentru angajarea comuniștilor români în măreața operă de a da viață idealurilor de progres și pace ale poporului nostru.

În lunile mai-iunie se împlinesc cinci decenii de la procesul militanților comuniști și antifasciști judecat la Brașov în 1936[1] în fruntea cărora s-a aflat tînărul militant Nicolae Ceaușescu. Unul din cele mai răsunătoare și importante procese politice ale anilor interbelici, procesul de la Brașov a demonstrat vigoarea și consecvența cu care din fragedă tinerețe tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a ridicat în apărarea celor mulți, exprimînd voința de libertate și demnitate a unui popor întreg, din care a făcut crezul întregii sale vieți.

La data începerii procesului, 27 mai 1936, judecat în sala Tribunalului militar al Corpului V Armată din Brașov, tînărul Nicolae Ceaușescu abia împlinise 18 ani. Intrînd din anii anteriori în viitoarea luptei pentru cauza poporului, el acumulase o bogată experiență revoluționară. Ales în 1933 în conducerea Comitetului Național Antifascist, participase cu curaj și neînfricare la demonstrații, întruniri și alte acțiuni menite să îmbunătățească situația maselor muncitoare și să împiedice ascensiunea fascismului în țara noastră. Pentru activitatea sa revoluționară, organele represive îl urmăreau cu îndîrjire, arestîndu-l în două rînduri, în noiembrie 1933, pentru învinuirea de „incitare la grevă" și răspîndirea de manifeste și apoi în iunie 1934, pe cînd se afla la Craiova, pentru a depune mărturie în apărarea conducătorilor luptelor muncitorești din ianuarie-februarie 1933 în procesul ce le fusese intentat.

La indicația partidului comunist, încă din toamna anului 1935, i-a fost încredințată sarcina de secretar al Comitetului regional Prahova al Uniunii Tineretului Comunist din România, una dintre cele mai puternice organizații teritoriale ale tineretului comunist, care sub conducerea sa și-a amplificat acțiunile revoluționare. Arestat în comuna Ulmi (jud. Dîmbovița), unde se afla în vederea organizării unor acțiuni politice, tovarășul Nicolae Ceaușescu, împreună cu tovarășii săi de luptă, a fost deținut la închisoarea din Brașov, timp de aproape cinci luni, suferind rigorile unei anchete severe. În procesul intentat împotriva sa au fost formulate cele mai multe și cele mai grave capete de acuzare. „Acuzatul Ceaușescu Nicolae, din București, str. Vasile Lascăr nr. 3 — se scria în ordonanța de trimitere în judecată — este culpabil de faptul de infracțiune la Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștei publice, prin aceea că în ziua de 15 ianuarie 1936, cu bună știință și intențiune frauduloasă a păstrat asupra lui broșuri clandestine incendiare, broșuri găsite cu ocazia percheziției ce i s-a făcut în comuna Ulmi, județul Dîmbovița, și pe care le păstra în vederea răspîndirii în public... Acuzatul sus-numit este culpabil de participare la asociațiuni secrete, prin aceea că făcînd parte din partidul Uniunea Tineretului Comunist, partid dizolvat, cu intenționea culpabilă și bună știință, în

[1] Desfășurarea procesului de la Brașov și contextul său istoric au fost evocate în *Magazin istoric*. nr. 4/1981. 5/1986.

scop de a eluda dispoziţiile legii, a participat la consfătuiri clandestine... În cursul lunii ianuarie 1936, cu care ocazie s-au recrutat noi aderenţi în scopul de a înfiinţa noi nuclee comuniste, fapt prevăzut şi penat de articolele 13, 14 aliniatul a, b şi 17 din Legea apărării ordinei de stat".

În timpul procesului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, cu hotărîre şi curaj, şi-a afirmat convingerile revoluţionare, demascînd brutalităţile şi samavolniciile la care fuseseră supuşi acuzaţii în perioada detenţiei. Pentru atitudinea sa dîrză, tînărul militant a fost judecat pe loc şi condamnat la 6 luni închisoare. Referindu-se la acest eveniment, trimisul ziarului *Cuvîntul liber* scria la 6 iunie 1936: „Inimă tînără şi generoasă, să ne mirăm că i s-au dat... şase luni de închisoare? Va trece vara, va veni toamna şi îl va prinde şi lapovița. Ceauşescu, cu cei nouăsprezece [neîmpliniţi] ani ai săi, nu le va putea simţi şi nu le va vedea..."

La 5 iunie, dezbaterile procesului s-au încheiat; 14 militanţi comunişti şi antifascişti au fost condamnaţi la pedepse care au însumat 14 ani de închisoare, 280 000 lei amendă şi 45 ani de interdicţie politică. Tovarăşul Nicolae Ceauşescu a primit cea mai grea pedeapsă: 2 ani închisoare, 2 000 lei amendă şi un an domiciliu obligatoriu, la care s-au adăugat cele 6 luni pentru „ultragierea" completului de judecată.

Opinia publică a urmărit cu atenţie desfăşurarea procesului. În timpul dezbaterilor, pe adresa Tribunalului militar din Braşov, au sosit numeroase telegrame de protest, scrisori de adeziune şi solidaritate cu militanţii judecaţi, trimise de muncitori comunişti, socialişti, social-democraţi, intelectuali şi personalităţi politice cu vederi democratice, membrii comitetelor pentru apărarea antifasciştilor, din toate colţurile ţării. Numeroase ziare au scris, de asemenea, pe larg despre proces, într-o serie de articole fiind reproduse fragmente din declaraţiile tînărului militant comunist Nicolae Ceauşescu făcute în faţa tribunalului. Relatînd despre procesul de la Braşov, despre grupul de tineri comunişti şi antifascişti, „în frunte cu Nicolae Ceauşescu" aflat în faţa Consiliului de război, ziarul democratic *Arena*, de exemplu, scria în numărul său din 31 mai 1936: „Numărul, proporţia şi împrăştierea proceselor antifasciste în toate colţurile ţării dovedesc cît de impopular este fascismul în

Tribunalul militar din Braşov unde, în zilele de 27 mai-5 iunie 1936, s-a judecat procesul militanţilor comunişti şi antifascişti. Fotografie aflată în colecţiile Muzeului de istorie a partidului comunist, a mişcării revoluţionare şi democratice din România.

Tribunalul militar din Braşov al Consiliului de Război al Corpului 2 Armată unde, în zilele de 27 mai-5 iunie 1936, s-a judecat procesul militanţilor comunişti şi antifascişti.

păturile populare românești, cît e de vie și de neînfricată dorința de luptă împotriva tendințelor hitlerist-fasciste. Sîntem în asentimentul marii mulțimi cînd cerem stingerea proceselor și amnistie pentru antifasciști". Procesul a avut și un larg ecou internațional. Militanți de frunte ai mișcării muncitorești și antifasciste europene și-au exprimat solidaritatea și admirația față de lupta comuniștilor români, față de atitudinea demnă și curajoasă a tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Retrospectiva istorică fixează momentul Brașov 1936 drept demonstrație a hotărîrii de a bara calea fascismului spre putere în România. Prin atitudinea fermă și demnă avută în fața tribunalului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — în fruntea grupului de comuniști și antifasciști — a transformat procesul într-o tribună de luptă de la care au răsunat chemările partidului, dejucînd astfel încercările autorităților de a discredita pe comuniști în ochii opiniei publice. Procesul s-a transformat astfel într-o acțiune de demascare a terorii burgheze, a pericolului fascismului internațional, a acțiunilor organizațiilor de extremă dreaptă din interior îndreptate spre acapararea puterii politice.

Curajul și dîrzenia tinerilor comuniști și antifasciști, intransigența și principialitatea dovedite de tovarășul Nicolae Ceaușescu, largul ecou în opinia publică din țară și de peste hotare au înscris procesul de la Brașov cu litere de aur în istoria luptei împotriva exploatării și asupririi, împotriva primejdiei fasciste. El a determinat o amplificare a luptei antifasciste a maselor populare conduse de comuniști, evidențiind, în fața întregului popor și a opiniei publice internaționale, patriotismul înflăcărat al comuniștilor, atașamentul lor profund față de interesele fundamentale ale patriei. Chiar în zilele procesului, în București a avut loc o demonstrație populară antifascistă la 31 mai 1936. Sub influența comuniștilor, masele de muncitori, țărani și intelectuali au manifestat cu hotărîre pe străzile Capitalei împotriva fascismului, revizionismului și războiului. De asemenea, ele au cerut stingerea proceselor militanților comuniști și antifasciști și eliberarea acestora din închisori. Constituind un evident și important succes al P.C.R. — așa cum consemna într-un raport Siguranța generală a statului —, această mare demonstrație populară, dominată și condusă de comuniști, a reprezentat o expresie vie a frontului popular antifascist.

Imagine de la marea demonstrație din 31 mai 1936 în cadrul căreia sute de mii de oameni au cerut stingerea proceselor intentate militanților antifasciști

Moment de mare rezonanță în istoria partidului și a țării, în cronica luptelor revoluționare, procesul de la Brașov a ilustrat cu putere adevărul că în partidul comunist poporul își aflase stegarul luptei pentru împlinirea aspirațiilor sale vitale, pentru salvgardarea intereselor fundamentale ale țării. Totodată, procesul de la Brașov a arătat cu tărie că în rîndurile partidului se formaseră și căliseră militanți comuniști cu convingeri revoluționare ferme, profund devotați cauzei partidului și poporului, pe deplin încredințați de justețea și izbînda ei. Procesul de la Brașov, ca și alte procese intentate în acea perioadă comuniștilor antifasciști, au sporit necontenit prestigiul politic al partidului comunist, au întărit convingerea maselor largi populare că acesta este forța politică hotărîtă să le conducă spre biruința dreptelor lor idealuri.

Ioana URSU

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

TEZAURUL CUCUTENIAN DE LA BRAD

Tezaur de semnificaţie europeană

VASILE URSACHE,
Muzeul de istorie, Roman

Pe un promontoriu situat pe partea dreaptă a cursului mijlociu al Siretului, între Roman şi Bacău, la Brad — localitatea de origine a revoluţionarului, omului politic şi agronomului român Ion Ionescu de la Brad — se află una din cele mai complexe staţiuni arheologice din România.

Cercetările întreprinse timp de peste două decenii în această vatră a istoriei noastre au scos la iveală o cantitate impresionantă de vestigii getodacice şi carpice, care au îngăduit să se localizeze aici una dintre cele trei dave menţionate de Ptolemeu pe Siret — anume Zargidava[1]. Descoperirile din ultimii ani — în primul rînd identificarea unor sanctuare rotunde şi patrulatere — au oferit o imagine şi mai consistentă asupra importanţei deosebite — economice, sociale şi cultural-religioase — a acestei aşezări în istoria strămoşilor noştri[2].

Dar istoria aşezării de la Brad-Zargidava nu se reduce numai la epoca geto-dacică. Cele mai vechi vestigii datează de acum patru-cinci milenii, din epoca neolitică, vieţuirea oamenilor continuînd aproape neîntrerupt pînă la evul mediu (sec. XIV). Recent, cercetările asidui efectuate în această aşezare au fost răsplătite printr-o excepţională descoperire, de natură să modifice sensibil informaţiile noastre asupra unor perioade îndepărtate. Pentru că descoperirea la care ne referim — un tezaur alcătuit din obiecte de podoabă din metal — aparţine ultimei perioade a epocii pietrei — eneoliticului — cînd, cum se ştie, omul nu cunoştea metalele. Şi nu este vorba de cîteva piese izolate, ci de 480 obiecte de podoabă de diverse forme şi mărimi.

În ţara noastră şi în unele zone din sud-estul continentului s-au mai găsit cîteva piese metalice din neolitic. Tezaurul de la Brad este însă — prin numărul mare de obiecte — cea mai importantă descoperire de acest gen, semnificaţia lui fiind şi mai mult sporită de diversitatea obiectelor şi mai ales de faptul că, alături de o serie de podoabe din aramă, conţine şi cîteva piese din aur.

Întreg tezaurul — pus la adăpost într-un vas de tip askos — a fost găsit într-un strat arheologic ce aparţine culturii Cucuteni, care a înflorit acum cinci milenii pe o mare parte a teritoriului ţării noastre, fiind una din cele mai expresive ilustrări ale civilizaţiei ce s-a dezvoltat în vremuri străvechi în zorii istoriei omenirii. O serie de vestigii ca vestita ceramică cucuteniană bi şi tricromă, interesanta compoziţie cerámică pe care descoperitorii au intitulat-o „Hora de la Frumuşica", statuetele de la Tîrpeşti, judeţul Neamţ (cu reprezentări asemănătoare „Gînditorului" de la Cernavodă) ne dau o imagine sugestivă a forţei de afirmare a acestei culturi. Cercetări recente, incluzînd şi studii în laboratoare specializate de la Universitatea Harvard din Statele Unite au dezvăluit şi faptul că oamenii acelei vremi s-au numărat printre precursorii roţii olarului, au cunoscut minereurile, precum şi tehnicile de obţinere a unor temperaturi înalte necesare producerii unor coloranţi[3] şi începuseră să utilizeze arama din care făureau podoabe sau obiecte cu caracter ritual. Ceea ce nu s-a ştiut pînă la descoperirea de la Brad este faptul că oamenii cucutenieni cunoşteau aurul şi, mai cu seamă, că stăpîneau tehnici de prelucrare a acestui metal. În aceasta constă valoarea cu totul excepţională a pieselor de aur găsite în tezaurul de la Brad. Cercetarea lor va îngădui o nouă perspectivă în descifrarea acestei fascinante culturi a strămoşilor noştri cei mai îndepărtaţi în timp.

Piesele de aur descoperite la Brad sînt două discuri convexe, ambele cu cîte două găuri dispuse în partea superioară, pentru a putea fi agăţate (ca obiecte de cult). Discurile sînt lucrate prin ciocănire, din foiţă de aur. Cel mai mare, de formă ovală, are diametrul lung de 6,2 cm,

---

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 1/1981; 3/1984; 4-5/1985.

iar cel scurt — de 5,9 cm; este decorat în tehnica *au repoussé* (prin batere cu un ciocănel de lemn). Ornamentul reprezintă un cerc de perle dispuse aproape de marginea piesei. Pe alocuri, foița de aur a fost perforată. Greutatea piesei este de 17,50 grame.

Al doilea disc — păstrat doar fragmentar, fiind rupt pe marginea decorului (tot cerc de perle) — are un diametru de 4,9 cm și o greutate de 9 grame. Decorul ambelor piese — imaginînd un motiv solar — ne determină să credem că cele două discuri, a căror formă nu prezintă deocamdată analogii cu alte obiecte de aur neolitice (specifice culturii Gumelnița sau Ariușd), erau piese de cult.

Dintre obiectele de aramă, importante sînt două brățări — aproape identice ca formă; au un diametru de 9 cm și o grosime de 1,3 cm. Una din brățări cîntărește 255 grame, cealaltă 190 g. Au fost prelucrate prin ciocănire și metalul mai păstrează încă, după trecerea a cinci milenii, o patină nobilă. În secțiune, brățările au formă rombică, neîntîlnită pînă în prezent la alte brățări neolitice descoperite în țara noastră.

Între piesele din aramă se află, de asemenea, un topor ritual (desigur, uzuale, în această perioadă, erau topoarele din piatră șlefuită), cu brațele „în cruce". Piesa reprezintă un unicat în cadrul descoperirilor de obiecte din cultura Cucuteni. Brațul mai lung este modelat în exterior în formă de romb; celălalt, mai scurt, sub formă de daltă. Ornamentul este realizat dintr-o nervură în relief. Obiectul este prevăzut cu o gaură de formă ovală (axul lung de 2,1 cm), prin care era introdusă coada. În jurul găurii, piesa este puțin îngroșată, fapt care, fără a-i diminua eleganța, îi conferă o rezistență mai mare. Toporul are o lungime de 16 cm și o greutate de 215 grame. Avînd în vedere perfecțiunea liniilor acestui obiect, înclinăm să credem că a fost realizat prin turnare, deși nu trebuie exclusă nici posibilitatea de a fi fost lucrat prin tehnica ciocănirii. În acest caz, operația a fost atît de fină,

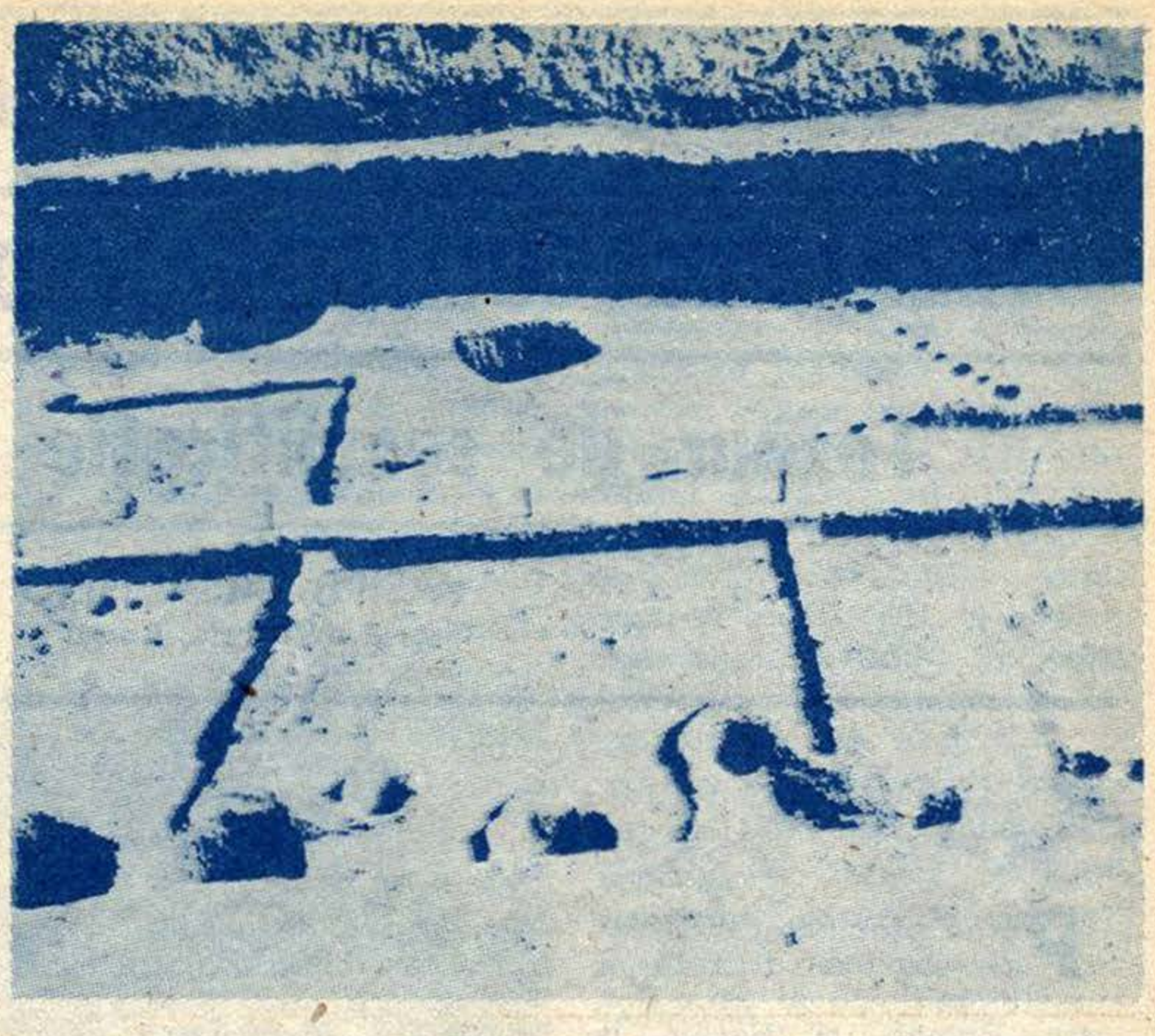

Imagine a șantierului arheologic de la Brad, unde a fost descoperit valorosul tezaur cucutenian, în așteptarea altor fotografii ce ne vor parveni după prelucrarea de laborator a pieselor despre care ne informează acest articol

încît ciocanul nu a lăsat urme pe suprafața metalului.

Dacă prima ipoteză se confirmă, faptul este foarte important: avem dovada că oamenii cucutenieni puteau obține temperaturi înalte și mai ales puteau prelucra unele minereuri.

262 mărgele de aramă de formă cilindrică cu diametrul de 3 mm și lățimea de 1-1,2 mm, alte zece mărgele mai mari (diametru 4 mm și lungimea 5-6 mm) sînt obiecte de podoabă ce se alătură altor mărgele din marmură albă și os, găsite laolaltă cu tezaurul.

De subliniat că în imediata apropiere a locuinței cucuteniene în care am descoperit vasul cu piesele tezaurizate, am găsit alte trei piese din aramă — un năsturel și două discuri — ce puteau face parte din aceeași garnitură de podoabe.

Alături de piesele din aur și aramă au fost găsiți și 190 canini de cerb, care alcătuiau un colier, fiind prevăzuți, fiecare, cu cîte o gaură pentru înșirat. Este cel mai mare colier găsit pînă acum în Europa. Cum arătam, el este alcătuit din canini de cerb. Or, se știe, un cerb nu are decît doi canini. Pentru a realiza colierul a fost deci necesară vînarea a cel puțin 100 cerbi (avînd în vedere probabila deteriorare a unor canini) ceea ce, pentru posibilitățile comunităților de acum 5 500 ani, reprezintă un fapt excepțional. Totodată, este o dovadă că proprietarul lui nu putea fi decît un mare șef al unei comunități cucuteniene autohtone ce-și întindea autoritatea pe o zonă destul de întinsă.

Prin conținutul său și prin deosebita semnificație a pieselor componente din urmă cu peste 5 milenii, tezaurul de la Brad constituie una din cele mai importante mărturii europene privind meșteșugul prelucrării aurului și aramei pe aceste meleaguri, încă dintr-o epocă în care generalizată era făurirea obiectelor din piatră. Pe de altă parte, faptul că existau căpeteniii autohtone ce puteau deține valori materiale, unele cu semnificații de cult sau ca însemne ale puterii (toporul de aramă), constituie o convingătoare dovadă a gradului înalt de dezvoltare a organizării sociale a făuritorilor culturii Cucuteni. ■

Cnezi şi voievozi ai Transilvaniei

O IMPRESIONANTĂ LUME A OBŞTII ROMÂNEŞTI (II)

Acad. ŞTEFAN PASCU

● instituţii de perpetuare şi susţinere a străvechilor drepturi româneşti ● 1 200+1 000 ● Ctitori de aşezăminte laice şi ecleziastice ● Ce erau şi ce îndatoriri aveau crainicii ● Adunarea de primăvară şi adunarea de toamnă

Vreme de peste opt veacuri, din sec. XI şi pînă în sec. XIX, o suită de peste 3 000 cnezi, voievozi şi crainici[1] au participat şi au influenţat evoluţia istorică a Transilvaniei. Să urmărim în cele ce urmează principalele elemente privind rolul şi evoluţia cnezilor şi voievozilor în diferitele perioade istorice şi în diferitele ipostaze în care ni-i înfăţişează documentele.

„Keneziatus — se spune într-un document de epocă — erat jus dominium exercendi in suis bonis, independens a publice magistratus" (cnezatul era dreptul de stăpînire a bunurilor sale, independent de autorităţile publice); este una din cele mai cuprinzătoare definiţii ale statutului cnezilor, aceşti honesti et providi viri (bărbaţi cinstiţi şi înţelepţi) pe care documentele medievale îi menţionează pe întreg teritoriul etnic românesc. Născuţi în sînul obştilor, ca urmare a prefacerilor în procesul de stratificare social-economice şi instituţionale, cnezii şi voievozii au constituit factori importanţi în evoluţia istorică a românilor, mai întîi în procesul de feudalizare, apoi în transformările de caracter feudal, petrecute în sînul societăţii. Cnezii şi voievozii au fost „nobilimea", „feudalitatea" românească prestatală.

Numele cnezilor şi voievozilor a fost împrumutat prin intermediul slavilor, dar instituţiile pe care le-au reprezentat şi le-au condus — cnezatele şi voievodatele — s-au născut, la români, independent de influenţele străine şi au avut o evoluţie proprie societăţii româneşti, potrivit realităţilor istorice concrete.

La origine, cnezul era un sătean ca oricare altul, pe care, datorită experienţei şi calităţilor sale, comunitatea sătească îl învestea cu atribuţii judiciare, administrative, fiscale şi politice. Paralel cu procesul de feudalizare a societăţii, un proces de stratificare s-a petrecut în rîndurile cnezilor: cei mai mulţi au continuat să-şi păstreze încă multă vreme rolul şi rostul în calitate de conducători de obşti săteşti sau de uniuni de obşti. Pe măsura evoluţiei feudale, mulţi au coborît treptele ierarhiei sociale în rîndurile ţărănimii din obşti, libere sau chiar aservite, păstrînd doar ca o amintire nostalgică numele funcţiei şi a situaţiei din trecut. Dar şi în această ipostază, cnezii (şi asemenea lor şi reprezentanţii celeilalte instituţii româneşti importante, voievozii), au continuat să ocupe, mulţi dintre ei, un loc de frunte în sînul comunităţii săteşti; şi tot atît de mulţi să fie în fruntea oamenilor din obşti ce se împotriveau uzurpării acestora şi aservirii locuitorilor lor sau în fruntea obştilor în strădaniile şi lupta acestora pentru a scăpa de aservire şi opresiune. O mică parte a cnezimii a reuşit să urce treptele ierarhiei sociale, constituindu-se într-o feudalitate românească.

Cele dintîi menţiuni scrise cu privire la existenţa cnezilor sînt toponimele ce-şi derivă numele de la instituţia cnezială şi de la conducătorii acesteia, cnezii. La 1055, un loc (locus) din comitatul Somogy (R.P. Ungară) se numea kenez, pentru ca peste două decenii un act de danie pentru benedictinii din Grou să menţioneze trei sate cu numele kenez. Iar peste alţi 18 ani (1093) un „sat mare" (magna villa) să se numească Keneaza. Şi şirul unor toponime de aceeaşi sorginte continuă, îmbogăţindu-se odată cu vremea şi cu creşterea numărului de documente.

[1] O prezentare detaliată a acestor categorii şi a instituţiilor pe care le ilustrau în *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, lucrare în curs de apariţie la Editura Dacia.

Cele mai vechi menţiuni de toponime cu nume din instituţia cnezială sau a conducătorului ei apar în Pannonia. Care poate fi explicaţia? Răspunsul şi explicaţia sînt oferite de cele mai vechi cronici cunoscute, anume *Faptele Ungurilor (Gesta Hungarorum)*, opera magistrului P., notarul (secretarul) regelui Bela III sau Bela II, şi de altă cronică, de data aceasta cu titlul mai pretenţios *Faptele hunilor şi ale ungurilor (Gesta Hunnorum et Hungarorum)* având ca autor un alt magistru, Simon de Keza, cronicar şi autor contemporan cu colegul său, magistrul P. Ambele cronici, extrăgîndu-şi ştirile pentru timpurile dinainte dintr-un prototip comun mai vechi cu două secole, afirmau că la aşezarea ungurilor în Pannonia, această ţară era locuită de slavi, bulgari şi români, adică „păstorii romanilor" *(Blachii ac pastores Romanorum)*, care au rămas de bunăvoie în Pannonia *(Blackis remanentibus sponte in Pannonia)*. Iar cnezii erau şi în Pannonia, cum erau peste tot în teritoriul etnic românesc, conducătorii obştilor româneşti. Ca, de exemplu, în Bihor, unde la 1220, o localitate se numea *Quenes* acolo unde acelaşi cronicar, Simon de Keza, îi pomeneşte pe secui locuind în munţi împreună cu românii de la care au învăţat scrisul *(unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur)*.

De ce în Transilvania, menţiunea cnezilor e mai tîrzie? Răspunsul e simplu. În Pannonia, regalitatea arpadiană a creat mai devreme breşe în obştile sătеşti, dăruind moşiile răpite obştilor unor mănăstiri, biserici şi feudali laici, pe cînd în Transilvania, unde această regalitate a pătruns mai tîrziu, obştile sătеşti s-au putut consolida, continuînd să-şi trăiască viaţa după „legile" şi normele patriarhale, fără schimbări mai importante din punct de vedere al relaţiilor social-juridice şi de aceea, documentele — reflectare a acestor relaţii — le ignoră, ca şi instituţiile şi pe conducătorii acestora. Şi să nu uităm nici faptul — nu lipsit de importanţă — că multe documente (din numărul nu prea mare din această perioadă) s-au pierdut în curgerea timpului şi în vremurile tulburi, mai ales în iureşul năvalnic al tătaro-mongolilor care au pustiit aceste locuri.

Din a doua jumătate a sec. XII apar cnezii înşişi, cu numele, în documente. La 1205, o bulă papală menţionează pămîntul fiilor cnezului Bîlea, *(filii Bele kneze)*, în părţile Bihorului, unde există o episcopie ortodoxă. Cnezul Bîlea la 1205 nu mai trăia, ceea ce înseamnă că încă în secolul precedent exista în aceste părţi bihorene un cnez cu o situaţie social-economică prosperă, cu pămînturi întinse, de vreme ce pe acestea exista o episcopie „grecească"; Bîlea era un cnez român care nu-şi părăsise credinţa nici după urcuşul său în ierarhia feudală.

Existenţa cnezilor transilvăneni e dovedită, apoi, de un martor ocular ce înfăţişează cele trăite de el, canonicul orădean Rogerius, în „jalnicul său cîntec" *(Carmen miserabile)*. Printre dregători, el menţionează prezenţa acelor mult discutaţi *canessii*, dovediţi de cei mai temeinici exegeţi a fi fost cnezi români atunci, la 1241, ca şi mai înainte şi, de asemenea, mai tîrziu.

Între cele dintîi menţiuni (sec. XI) şi cele de pe urmă (începutul sec. XIX), o estimare cu caracter aproximativ indică un număr impresionant de cnezi — nu numai necunoscut, dar nici măcar bănuit de cei ce s-au ocupat de asemenea probleme, — adică vreo 2 200, peste 1 200 pînă la mijlocul sec. XVI (organizarea voievodatului sub formă de principat autonom al Transilvaniei) şi aproape 1 000 după această dată. Un număr care, cu certitudine, va fi sporit pe măsura publicării altor izvoare, mai ales pentru secolele XV-XVIII.

Răspîndirea cnezilor cuprinde întreg teritoriul etnic românesc: ei sînt totuşi în Transilvania cu mult cei mai numeroşi, deoarece aici rezistenţa obştilor româneşti autohtone şi a instituţiilor ce le reprezentau a fost mai puternică în faţa tendinţei autorităţilor arpadiene de a le înlocui cu instituţii transplantate, străine societăţii băştinaşilor. Relativ numeroşi sînt cnezii menţionaţi de documente în Ţara Românească şi Moldova, în teritoriile megieşe Transilvaniei.

Repartizarea instituţiilor cneziale şi voievodale şi a conducătorilor acestora nu este uniformă, nici chiar în Transilvania. Mai numeroşi sînt cnezii în zonele cu relief mai înalt, unde feudalizarea a cunoscut un ritm mai lent, iar, ca urmare, obştile româneşti şi reprezentanţii acestora, cnezii, au rezistat mai mult. Din această categorie, locurile de frunte le ocupă Ţara Haţegului (Hunedoara, în general), Ţara Caraş-Severinului, Ţara Zarandului, Ţara Maramureşului, Ţara Bihorului, Ţara Silvaniei, Ţara Chioarului, districtul Rodnei. În al doilea eşalon se aliniază Clujul, Solnoc-Dăbîca, Turda. Urmează zonele de şes, unde feudalizarea societăţii s-a petrecut mai devreme, şi, deci obştile româneşti şi instituţiile ce le reprezentau au fost desfiinţate mai timpuriu: Timiş, Arad, Satu Mare, Alba, Tîrnava.

Ţara Făgăraşului constituie un caz aparte. Din cauza legăturilor puternice şi permanente cu Ţara Românească, aici cnezatele şi voievodatele s-au transformat în boieronate, de care e plină această ţară stăpînită secole de-a rîndul de domnii munteni.

N-au lipsit cnezii nici chiar în teritoriile intens colonizate cu populaţiile alogene: saşi şi secui. Relativ numeroşi şi cu rol important sînt cnezii în scaunul Sibiului şi al Orăştiei şi chiar în scaunul Mureşului şi împrejurimi.

Originea comună, dezvoltarea identică sau mult asemănătoare a instituţiei cneziale conferă omogenitate acesteia, fără deosebiri şi „tipologii", pe zone geografico-istorice, sau pe alte criterii. Există un singur „tip" de cnezat, „cnezatul românesc" de obşti sătești simple din care se formează, prin unirea mai multor cnezate de obşti într-o uniune, cnezatul de uniuni de obşti sau teritorial. Sub acest aspect, Ţara Haţegului, Ţara Caraş-Severinului, Ţara Maramureşului în primul rînd se desprind prin numărul mare şi importanţa tot atît de mare (social-economică şi social-politică) a cnezimii.

Relativ numeroşi erau cnezii şi în comitatele Zarand şi Turda, Solnocul de Mijloc şi Solnoc-Dăbîca, Bihor şi Timiş şi Arad etc.

Originea comună, dezvoltarea identică sau foarte asemănătoare a instituţiei cneziale explică şi caracteristicile comune sau mult asemănătoare, care nu îndreptăţesc tipologia cnezilor după zone: „maramureşan", „haţegan", cărăşan" etc. În aceste zone, în sec. XIII-XIV instituţia cnezială depăşise faza incipientă în care cnezii erau aleşi periodic, din rîndul fruntaşilor obştii, demnitatea cnezială transmiţîndu-se în aceeaşi familie în virtutea aşa-numitului drept cnezial *(jus keneziale)*. S-au ridicat astfel familii cneziale puternice, ca aceea a Cîndeştilor din Ţara Haţegului, Bizereştilor din Banat, Mogheştilor din Zarand, Bogdăneştilor şi Drăgoşeştilor din Maramureş etc., stăpîni de sate, ctitori de lăcaşuri de cult şi de fortificaţii, asemenea stăpînilor feudali.

Secolul XV evidenţiază trei tendinţe în evoluţia cnezilor transilvăneni. O bună parte îşi păstrează situaţia „onorabilă", de cnezi de sate, cu vechile şi importantele lor atribuţii. O parte dintre cnezi reuşesc să se încadreze în noile rînduieli feudale; pentru diverse servicii, autorităţile le confirmă dreptul de stăpînire asupra satelor în care îşi exercită autoritatea, sau a altora noi, pe care le întemeiază, şi asupra celor de danie. Diploma de confirmare echivala, de multe ori, cu înnobilarea beneficiarilor. Aşa se petrec lucrurile cu familia Huniadeştilor (Voicu Românul fiind un descendent din cnezi), ajunşi prin Iancu de Hunedoara şi fratele său Ioan la demnităţi din cele mai înalte în cadrul voievodatului, Iancu de Hunedoara chiar guvernator al Ungariei. Dar nu în toate cazurile asemenea urcuş pe treptele ierarhiei feudale însemna şi renunţarea sau părăsirea tradiţiilor cneziale. Chiar înnobilaţi, mulţi cnezi continuau să rămînă reprezentanţi ai comunităţilor româneşti, situîndu-se nu rareori în fruntea maselor populare în lupta antifeudală a acestora. Solidari cu semenii lor, ei săvîrşeau fapte temerare. Reocupau moşii ce fuseseră răpite obştii, se răzbunau împotriva silniciilor marilor feudali. Un exemplu ilustrativ este cel petrecut în 1315, cînd cnezii haţegani Dan şi Stanislau, în fruntea ţăranilor, au ocupat moşia Brithonia din Haţeg (pe locul Sarmizegetusei Ulpia Traiana). Şi tot aşa s-a întîmplat şi la 1326, cînd cnezii din Filești (Alba), Stanislau cu fiul lui şi cu alţi trei cnezi, s-au ridicat împotriva nobililor care le cotropiseră pămînturile.

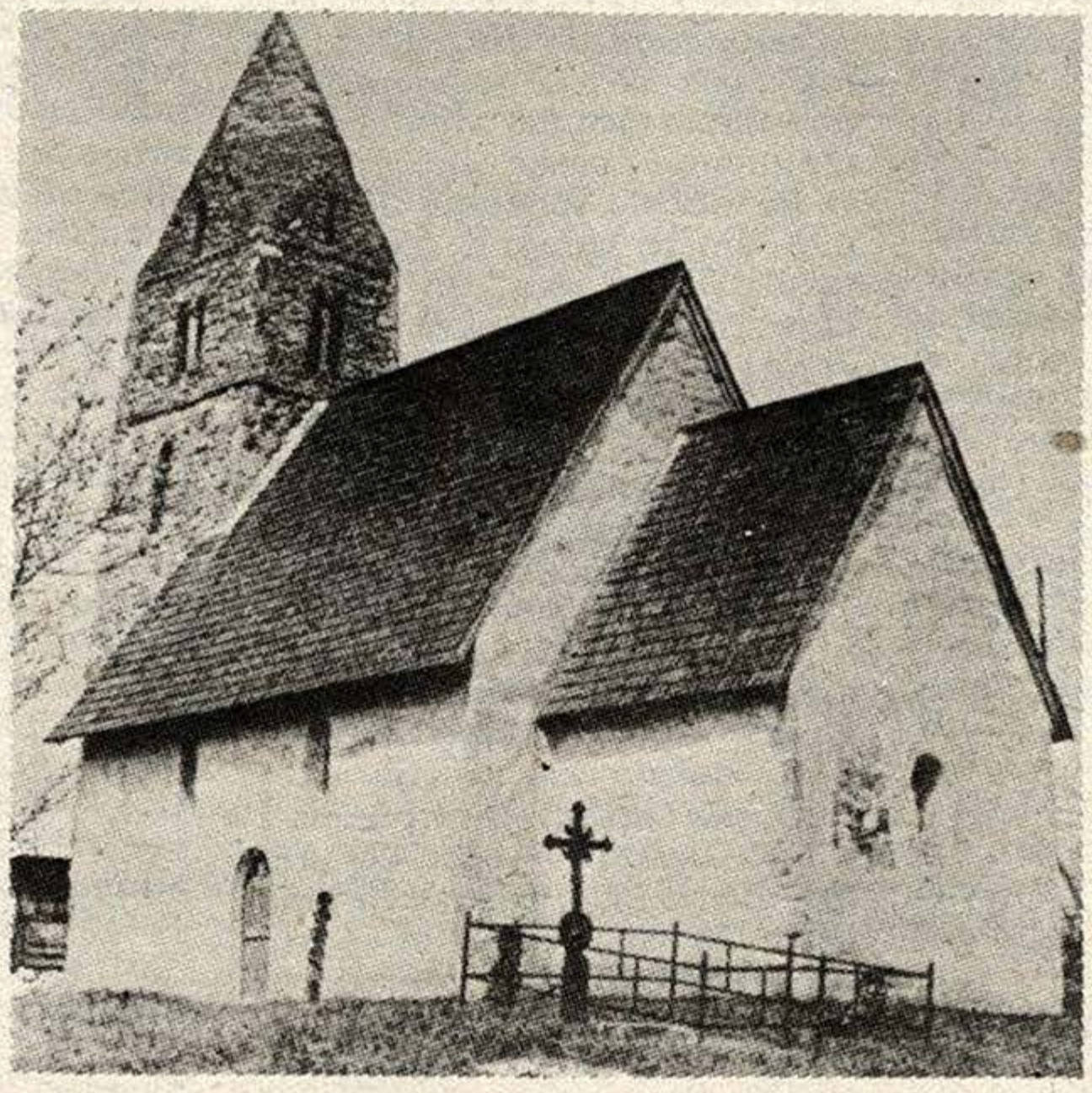

Ctitorie a cnezilor haţegani de la Strei, din Ţara Haţegului — zonă de puternică persistenţă a instituţiei cneziale şi voievodale din Transilvania

Cea mai mare parte a cnezilor au cunoscut o înrăutăţire a situaţiei lor odată cu tendinţa generală de aservire a obştilor româneşti de către nobilime. Oameni liberi la început, ei au devenit iobagi, laolaltă cu marea masă a românilor, de care nu-i mai diferenţia decît amintirea demnităţii pe care au îndeplinit-o cîndva. Aceşti cnezi reduşi la starea de iobăgie, s-au situat în fruntea luptei sociale şi naţionale a românilor. În 1427, de pildă, cnezii din părţile Devei erau acuzaţi de acţiuni „nesănătoase" *(malensis ac frivolis Keneziorum eorum suggestionibus)* — anume că ar fi îndemnat la neîndeplinirea îndatoririlor impuse comunităţilor româneşti faţă de cetatea Devei. Fapta lor a stîrnit mînia regelui Sigismund de Luxemburg, la acea dată şi împărat al Sfîntului Imperiu; acesta a poruncit castelanilor să abată pe cnezi din districtele româneşti de la gîndurile rele. În 1435, cnezii din aceeaşi zonă *(Costea et Stanciu et alii kene-*

zii) au provocat o răzvrătire ce a putut fi doar cu greu domolită de autorităţi. Identificarea cnezilor cu soarta comunităţii din rîndul cărora făceau parte este o dovadă a caracterului popular al instituţiei pe care o reprezentau, a faptului că aceasta nu a încetat să rămînă, în condiţiile înăspririi dominaţiei nobiliare, o instituţie specific românească, trainic implantată în conştiinţa celor ce au creat-o.

Instituţia crainicilor este mai tînără în comparaţie cu aceea a cnezilor şi voievozilor, avîndu-şi obîrşia în perioada de destrămare a obştilor săteşti, cînd încep să se cristalizeze structuri noi, de caracter feudal mai dezvoltat. Într-o anumită etapă, conducătorii obştilor teritoriale şi ai uniunilor de obşti — cnezi şi voievozi — nu-şi mai puteau îndeplini singuri atribuţiile, mai numeroase şi de mai mare cuprindere. Se simţea nevoia unui ajutor, a unor intermediari între voievozi şi cnezii teritoriali sau cnezii de obşti simple, intermediari ale căror atribuţii erau, mai ales, de executori ai hotărîrilor scaunelor de judecată sau ai obligaţiilor fiscale şi, uneori, de membri ai forurilor de judecată. Aceşti intermediari au fost crainicii.

Documentar, crainicii apar către sfîrşitul sec. XIV, ceea ce nu înseamnă însă că, în fapt, apariţia lor datează numai de atunci: ca şi în cazul altor instituţii autohtone, existenţa crainicilor şi a crăiniciilor a fost ignorată vreme îndelungată de cancelaria oficială, întrucît funcţiile şi instituţiile respective nu intrau în relaţiile juridice de caracter feudal. Cei dintîi menţionaţi sînt crainicii din districtul Haţeg, pe rîul Strei, şi din districtul Dobra. *Nos iudices, jurati et universi hospites, kenezys necnon Karaynuk de districtu Hakzak, de fluvio Strig, de Hunyad, de Varmegye et de Iwfiar* (Noi, juzii, juraţii şi toţi oaspeţii, cnezii, precum şi crainicii din districtul Haţeg, de pe rîul Strei, din Hunedoara, din cetate şi din Dobra) — glăsuieşte un document din 1387, enumerînd pe membrii forului de judecată a unor pricini dintre românii de pe aceste meleaguri. Crainici nu existau însă numai în această parte a Transilvaniei. Îi întîlnim în Arad, Bihor, Caraş-Severin, Chioar, Cluj, Hunedoara, Maramureş, Mureş-Gurghiu, Năsăud, Satu Mare, Solnocul de Mijloc, Zarand. Nu lipseau, probabil, nici din celelalte comitate şi districte, despre care însă nu ni s-au păstrat ştiri documentare. Cu atribuţii identice îi întîlnim şi în Polonia sudică, locuită în bună parte de români care se conduceau după vechiul drept românesc *(jus valachicum)*.

Documentul din 1387 ne îngăduie să cunoaştem una din importantele atribuţii ale crainicilor, aceea de membri ai forului de judecată în pricinile dintre românii din comitatul Hunedoara. Alte documente îi menţionează ca executori ai hotărîrilor forurilor de judecată, mai cu seamă în materie de gloabe (amenzi). Astfel, în anul 1434 îi întîlnim tot în districtul Dobra din comitatul Hunedoarei, căstrîngători ai gloabelor *(birsagia)* în sensul că li se interzice dregătorilor şi crainicului să ia gloabe de la diverşi împricinaţi înainte ca aceştia să fi fost judecaţi şi sentinţele să fi rămas definitive, iar cei globiţi refuză să-şi plătească gloabele. De asemenea, din cuprinsul documentului rezultă şi dreptul pe care îl aveau crainicii de a lua cîte un car de fîn din fiecare cnezat pe seama dregătorilor.

Crainicii, asemenea cnezilor şi voievozilor erau şi întemeietori de sate, prin colonizarea unor grupuri de oameni în teritorii lipsite de aşezări sau cu aşezări mai rare.

Atribuţiile crainicilor continuă să-şi menţină importanţa, sporind chiar în condiţiile instaurării ordinii feudale, aşa cum precizează documentele vremii. Într-un document din 1442, referitor la situaţia românilor din districtul Beiuş (aparţinînd capitlului episcopiei romano-catolice din Oradea) în care se precizează ierarhia instituţiilor româneşti, cnezii erau sub autoritatea voievodului din Beiuş, dar hotărîrile scaunului de judecată trebuiau aprobate de capitlu. Execuţia hotărîrilor se făcea de către „voievod şi dregătorul districtului, care se mai numeşte şi crainic" *(Vaida et officialis provinciae illae, qui aliter krajnik appelantur)*.

Poziţia socială superioară a crainicilor reiese şi din alte documente. De pildă, două documente dintre 1512-1517 consemnează că 167-177 cnezi şi crainici de pe domeniul Hunedoarei erau datori să slujească la cetate cu un cal. oamenii de rînd avînd obligaţii ostăşeşti de pedestraşi.

Instituţia crăiniciei urmează îndeaproape celelalte instituţii româneşti, oriunde locuiau români ce se bucurau de dreptul românesc. Astfel, într-un document din veacul XVI, instituţiile cneziale şi crăiniciile din sudul Poloniei erau descrise astfel: „Fiecare crăinicie îşi are crainicul ei, de care ascultă oamenii şi fiecare sat are cîte un cnez, căruia îi sînt supuşi ţăranii şi care e dator să supravegheze ordinea. De două ori pe an se adună oamenii din acele sate: o adunare are loc la Sf. Petru şi se numeşte de primăvară; cealaltă la Sf. Martin, de toamnă; acolo aduc cnezii dările şi taxele de la oameni; acolo se fac judecăţile, se măsoară şi se adună gloabele judecătoreşti. Pe crainic îl numesc staroste dintre cnezi".

Aservirea satelor a avut urmări şi asupra instituţiei crăiniciei şi a celor ce o reprezentau, crainicii, mulţi ajungînd în situaţii similare ţăranilor aserviţi, cum a fost cazul, în veacul XVI, cu mai mulţi crainici de pe domeniul cetăţii Chioarului. Prin sec. XVII-XVIII, pe măsura suprapunerii structurilor administrative nobiliare, crainicii dispar, păstrîndu-li-se amintirea doar prin intermediul onomasticii.

Originea veche a crăiniciei din obştile săteşti, în evoluţia lor feudală, infirmă teoriile mai vechi privind originea slavă (malo-rusă) a acestei instituţii. Răspîndirea ei simultană pe întreg teritoriul etnic românesc şi atribuţiile identice (indiferent de zonă) ale crainicilor constituie o altă dovadă cu privire la vechimea, originea, caracterul, precum şi la rădăcinile acestei instituţii de obîrşie românească. ■

IAŞI — 1646. O BIRUINŢĂ A LIMBII ŞI CULTURII ROMÂNEŞTI

Prof. dr. doc. VALENTIN AL. GEORGESCU

În urmă cu 340 ani, la Iaşi, ieşea din tipografia domnească de la Trei Ierarhi primul cod de legi laic tipărit în limba română — Carte românească de învăţătură, monument de seamă al culturii româneşti din secolul XVII, una dintre primele lucrări de acest fel într-o limbă naţională apărute în Europa acelui timp. Iniţiativa alcătuirii şi tipăririi acestei scrieri a aparţinut luminatului voievod Vasile Lupu[1], a cărui domnie a fost marcată de importante realizări în plan cultural.

Nu persoana, ci dreptatea

Necesitatea unui cod de legi unitar. era izvorîtă din hotăr rea domnitorului de a imprima un curs nou vieţii politice, sociale, economice şi culturale din ţară, prin asigurarea stabilităţii instituţiilor şi prin reglementarea pe baze juridice clar a relaţiilor dintre diverselè categorii ale populaţiei. Un cod de legi cuprinzător era, totodată, menit să asigure consolidarea autorităţii centrale a domnitorului, atît în exercitarea puterii, cît şi în raporturile acestuia cu supuşii. De asemenea, măsura viza instituirea unor principii unice în împărţirea dreptăţii, legea fiind una şi aceeaşi pentru toţi. De altfel — după cum arată călătorul italian Marco Bandini, care s-a aflat mai mulţi ani în Moldova — însăşi concepţia despre justiţie şi dreptate a lui Vasile Lupu avea în centrul ei respectul faţă de lege. „Eu nu consider persoana, («obrazul»), ci dreptatea, nu lucrul, ci legea" spunea voievodul.

Cartea, după cum se precizează în *Predoslovie*, era alcătuită, totodată, din dorinţa voievodului de a curma abuzurile comise de dregătorii care judecau după vechile practici ale justiţiei feudale, dreptatea aplicîndu-se pe baza tradiţiei şi, de cele mai multe ori, a bunului plac al celor desemnaţi să soluţioneze diversele pricini. „Văzînd ndreptăţile şi asupralele miseilor carele fac cei neînvăţaţi şi neînţelegători, diregătorii şi giudeaţele de pre la toate scaunele Moldovei — se spune în *Predoslovie* — drept aceia cu multă osîrdie s-au nevoit măriia sa de-au cercat [cercetat] pre multe ţări, pînă... de-au găsit oameni ca aceia, dascăli şi filosofi, de-au scos den cărţi clineşti şi lătineşti tocmealele ceale bunc şi giudeaţele celor buni... ca să cunoască strîmbătatea tuturor şi să giudece pre direptate". De altfel, însuşi titlul cărţii arăta că ea fusese concepută ca o sinteză a normelor juridice ale vremii: *Carte românească de învăţă-*

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1984.

ură, de la Pravilele împărăteşti şi de la alte giudeaţe.

Cu alcătuirea noului cod de legi, domnitorul l-a însărcinat, după cum aflăm din aceeaşi *Predoslovie,* pe „Evstratie biv logofet". Acesta, pe numele său Dragoş Istratie (Eustratie), cum este menţionat într-un document din 28 august 1632, era un cărturar cu trecere la curtea voievodului. Ca prim mare jurist laic din istoria vechiului nostru drept scris, el mai alcătuise — înainte de venirea lui Vasile Lupu pe tronul Moldovei — o *Pravilă aleasă* rămasă în manuscris. Tradusă după o lucrare a juristului bizantin Manuil Malaxos, *Pravila* cuprindea diferite reguli canonice, practici religioase, rînduieli referitoare la logodnă, căsătorie, precum şi alte norme privind lucrările agrare, construcţiile pe terenul altuia, posturile, judecăţile etc. După unele opinii (C. Giurescu, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu), logofătul Eustratie ar fi fost autorul şi al unui *Letopiseţ moldovenesc,* la care se referă adeseori Grigore Ureche în cronica sa. Acest letopiseţ al lui Eustratie — pierdut din păcate — cuprindea, probabil, evenimentele de la 1359 la 1587 şi era mai bogat în informaţii, după cum precizează Al. Piru, decît cronica lui Ştefan cel Mare[1] şi letopiseţele slavoneşti ale lui Macarie, Eftimie şi Azarie.

Ureche, de altfel, era în strînse legături de prietenie cu logofătul Eustratie pe care-l numeşte, împreună cu alţi boieri din divan, într-un document din martie 1641, „fratele şi prietenul nostru, pan Eustratie biv logofăt". Eustratie a încetat din viaţă prin 1646, *Cartea românească de învăţătură* fiind încheiată, cum aflăm dintr-o însemnare de pe ultima ei filă, la 4 mai acelaşi an. După cum îl arată scrierile sale, era un bun cunoscător al limbilor clasice, precum şi al dreptului bizantin, traducînd din autori ca „Zonara, Balsamon, Armenopol, Vlastare, Fotie Ţarigrădeanul", amintiţi în *Pravila aleasă.*

Cum a arătat la începutul acestui secol eruditul romanist S. G. Longinescu (1865-1931), Eustratie logofătul s-a folosit, în principal, pentru alcătuirea *Cărţii româneşti de învăţătură* din 1646 de codul de legi al împăratului Iustinian (527-565) prin opera unui vestit penalist italian, Prospero Farinacci (sau Prosperus Farinacius). Acesta a trăit între 1544 şi 1618, fiind, între altele, autorul unei vaste enciclopedii penale, *Praxis et theoricae criminalis libri* (Veneţia 1607-1621), privind dreptul scris şi obiceiurile din vremea sa. I. Peretz (1876-1935), la rîndul său, a identificat în fondul de manuscrise de la Biblioteca Academiei Române textul în greaca populară alcătuit în Italia după opera lui Farinacius, pe care Eustratie l-a prelucrat şi tradus în românește în vederea elaborării pravilei din 1646. Renumiţi juriști greci ca Meletios Syrigos şi Paisios Ligaridis, care au avut strînse legături cu ţările române, nu pot fi străini de aducerea textului neogrec la Iaşi şi poate chiar de redactarea lui la Padova sau Roma.

Trecerea de la tradiţia legislativă bizantină la o codificare romanistică şi renascentistă a imprimat codului de legi moldovenesc din 1646 o ţinută modernă, adecvată atît realităţilor româneşti cît şi culturii şi spiritului vremii. De altfel, Eustratie îl aminteşte pe juristul italian chiar în cuprinsul scrierii, numindu-l „dascăl mare şi tocmitoriu de pravile; numele lui era Farinascu, carele au strîns toate pravilele ceale împărăteşti şi încă să ispiti şi să nevoi cu învăţătură ca aceaia să cunoască care pravile şi obiceae să socotesc la oblastiile [cîrmuirile] creştineşti în toată lumea".

Alegerea făcută la 1646 de Eustratie este semnificativă şi pentru dimensiunile europene ale operei pe care Vasile Lupu o iniţiase, în încercarea de a integra dreptul românesc în circuitul de valori al continentului. Prin apelul său la ştiinţa juridică a Renaşterii italiene, luminatul voievod a deschis drumul unei noi receptări în ţările române a dreptului clasic, unind forma sa din Apus, în limba latină, cu cea din Răsărit, în limba greacă, ambele avînd istoriceşte la bază dreptul imperial bizantin unic al lui Iustinian.

Pentru toţi lucrătorii pămîntului

Titulatura codului de legi scos de Vasile Lupu — *Carte românească de învăţătură* — este semnificativă pentru concepţia care a guvernat alcătuirea lui. Codul trebuia să fie, înainte de toate, o *Carte de învăţătură* care să servească la temeinica citire şi cunoaştere a legilor, precum şi la învăţarea cărturărească (profesională) a dreptului, în afara unor şcoli specializate, de tip universitar, ca cele din Apus. Lucrarea este alcătuită din două părţi mari. Prima, intitulată *Pravile tocmite, alease şi scoase pentru toţi lucrătorii pămîntului, anume: pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru nămiţi* [*slugi*] *şi pentru păstori, arătînd împreună tuturor giudeţul şi cercetarea ce li se va da fieşcăruia după deala* [*caua*] *sa, carii vor înbla cu nedireptate,* cuprinde 11 capitole, numite pricini, fiecare din acestea avînd mai multe zaceale [paragrafe] şi se referă la pricinile privindu-i pe lucrătorii agricoli. Urmează apoi, sub titlul de *Pravile împărăteşti,* reglementări privind sancţionarea infracţiunilor de ordin penal (furtişaguri, suduirea dregătorilor, falsificarea de monedă, omorul, răpirea etc.). Această parte, neunitară ca prezentare, este numerotată în pricini (12-16) în continuarea legii agrare, şi apoi în glave (1-78). Toate aceste texte adaptate vin din Farinacius, cu excepţia unui singur paragraf, a cărui sursă a rămas neclarificată.

În cuprinsul acestei părţi există cîteva paragrafe în care se evidenţiază datoriile locuitorilor către ţară (moşie), bunul suprem al fiecărui popor, socotind că trădarea de patrie constituie cea mai gravă culpă: „Cela ce-şi va hicleni [trăda] moşiia şi naşterea de unde au născut, mai cumplit să-l certe decît pre un ucigătoriu de părinţi, de vreme ce să cade mai bine să-ş ferească şi să-ş socotească neştine [oarecine] moşiia, decît părinţii ce l-au născut". De asemenea, ţara (în sensul ei de

[1] *Magazin istoric,* nr. 10/1985.

aparat politic și administrativ) trebuie să-și apere oamenii. „Țara să cade să-ș socotească [îngrijească] și să-ș priiască și să acopere de asupreale pre oamenii pămîntului său".

Erau reglementate totodată raporturile domnitorului cu diferitele categorii sociale, stipulîndu-se atît îndatoririle dregătorilor, cît și datoria populației de a se supune hotărîrilor judecătorești: „Cela ce nu se va pleca subt învățătura giudețului face greșală cum are fi suduit [insultat] pe domnie". La fel, se sancționau cu asprime delictele comise împotriva solilor „carii vin de la o domnie la altă". „Cela ce va sminti solii de pre cale viind, se spune în lege, sau de le va lua cărțile [scrisorile] ce aduc, iaste adevărat suduitoriu de domnie; mai vîrtos cînd va face aceasta pentru să facă rușine domnu-său, sau pentru să cunoască den cărți taina acelui domn". Titulatura, de *Carte românească* scotea în evidență limba poporului în care cartea era scrisă. Era o biruință a limbii române, care devenea modul oficial de exprimare a dreptului și a vieții juridice.

La fel ca lucrarea din 1643, care era alcătuită „pentru toată seminția românească pretutindere ce se află", *Cartea* din 1646 se adresa „tuturor rodului românesc, ca să ne fie noo de pururea izvor de viiață în veci nescădzut și nesvîrșit". Ea a avut un rol remarcabil în procesul de unificare a dreptului românesc și a intrat integral în *Îndreptarea legii* (1652), cealaltă scriere juridică în limba română din Țara Românească. *Cartea românească de învățătură* a fost folosită pînă la începutul sec. XIX, fiind menționată în mai multe hrisoave de judecată, precum și în introducerea la codul de legi civil al lui Scarlat Callimachi din 1817. Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, amintește inițiativa lui Vasile Lupu de a alcătui „un codice deosebit de legi, rămas și astăzi călăuza judecătorilor din Moldova pentru împărțirea dreptății". Ea a circulat în întreg spațiul românesc nu numai în forma tipărită, ci și în copii scrise de mînă. Astfel, în 1724, Nicolae Mavrocordat, fiind domn în Țara Românească, a solicitat preotului Stanciu de la Școala domnească din București să-i facă o copie după lucrare. La rîndul lui, Scarlat Callimachi, în hrisovul de promulgare a *Codului* său civil, arăta că scrierea din 1646 „aceea a lui Vasile [Lupu] a rămas regula după care judecătorii îndreptau judecățile pînă la începutul secolului, precum spune același Cantemir, care în timpul de atunci a fost în floarea vîrstei".

Se cuvine, totodată, menționat și faptul că limba folosită de logofătul Eustratie în scrierea cărții este cursivă, fără o tehnicizare excesivă și, prin aceasta, accesibilă unor cercuri largi. Ea reflectă posibilitățile expresive ale limbii vorbite și scrise de români la mijlocul veacului XVII, faptul că aceasta își consolidase o terminologie juridică, filozofică, literară proprie, izvorîte din realitățile locului.

Punte între cultura românească și cea europeană, *Cartea românească de învățătură* marca, în urmă cu 340 ani, o biruință reprezentativă a limbii și culturii juridice românești și a unității dreptului european. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

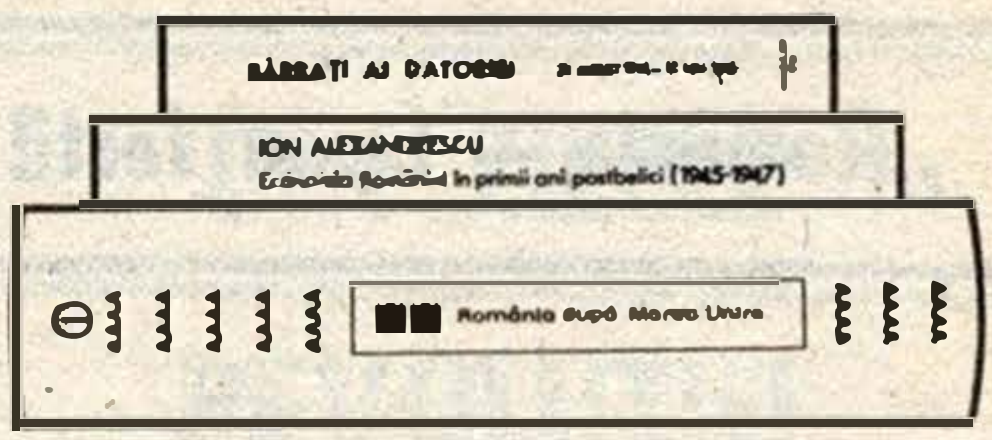

● **Mircea Mușat, Ion Ardeleanu — ROMÂNIA DUPĂ MAREA UNIRE. VOL. II. PARTEA I.**

Editura științifică și enciclopedică, București. 1986, 1 172 pp., 98 lei: *vastă și penetrantă analiză istorică — pe baza unei atotcuprinzătoare cercetări a izvoarelor de arhivă, în mare parte inedite, și a unei bibliografii pertinente — consacrată anilor* 1918-1933, *perioadă deosebit de densă în evenimente și mutații structurale ale societății românești interbelice.*

● **N. Iorga — ISTORIA POPORULUI ROMÂNESC** *(ediție îngrijită de* **Georgeta Penelea**).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, 782 pp., 78 lei: *traducerea în limba română a celor două volume publicate la Gotha în 1905 sub titlul:* Geschichte des Rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen.

● **PAGINI EROICE DIN MAREA EPOPEE** *(sub egida Comisiei române de istorie militară).*

Editura militară, București, 1986, 384 pp., 27 lei: *studii consacrate contribuției militare substanțiale a țării noastre la obținerea victoriei finale în războiul împotriva Germaniei naziste și Ungariei horthyiste; autori:* **Mircea Mușat, Mihail E. Ionescu, MVasile ocanu, Gheorghe Tudor, Gheorghe Romanescu, Ion Alexandrescu, Florian Tucă, Ion Ardeleanu, Florin Constantiniu.**

● Colonel (r) dr. **Leonida Loghin** *(coordonator)*, colonel (r) **Aurel Lupășteanu**, colonel dr. **Constantin Ucrain — BĂRBAȚI AI DATORIEI. 23 August 1944-12 Mai 1945.**

Editura militară, București, 1985, 456 pp., 24 lei: *mic dicționar consacrat biografiilor a 502 eroi din războiul antihitlerist.*

● **Ion Alexandrescu — ECONOMIA ROMÂNIEI ÎN PRIMII ANI POSTBELICI (1945-1947).**

Editura științifică și enciclopedică, București, 290 pp., 19 lei: *o substanțială analiză istorică consacrată evoluției economiei naționale, în conexiune strînsă cu celelalte laturi ale vieții sociale, într-o perioadă deosebit de complexă a istoriei românești.*

● **Silviu Brucan — DIALECTICA POLITICII INTERNAȚIONALE.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, 198 pp., 16,50 lei: *eseu original despre tendințele evoluției mondiale contemporane.*

● **Ion Nădrag — TIMIȘOARA** *(prefață de Mircea Șerbănescu).*

Editura Sport-Turism, București, 1985, 60 pp., 23 lei: *imagini timișorene, însoțite de o caldă prezentarea orașului de pe Bega.*

JEAN VANWELKENHUYZEN

„România — teren fertil pentru difuzarea ideilor noi"

Cunoscută personalitate a istoriografiei belgiene și europene Jean Vanwelkenhuyzen, actualul președinte ai Comitetului internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial, a fost prezent în repetate rînduri în paginile Magazinului istoric[1]. Am solicitat distinsului istoric belgian — în numele cititorilor revistei — cîteva opinii privind activitatea Comitetului pe care îl conduce.

— În perspectiva următorilor cinci ani, cum vedeți, activitatea Comitetului?

— Însăși noțiunea de „istorie a celui de-al doilea război mondial" trebuie lărgită: este imposibil să înțelegi această istorie începînd investigațiile cu data de 1 septembrie 1939, ora 5.45 și să le închei cu data de 9 mai 1945, ora zero. A fost un drum spre război, care este inseparabil de istoria războiului însuși. Consider că un adevărat specialist nu este acela care își îngustează tot mai mult preocupările asupra unui eveniment, încadrîndu-se strict în limitele lui cronologice, ci acela care, prin cercetări succesive asupra unei probleme, are în vedere toate aspectele care o pot influența, pentru a înțelege fenomenul de ansamblu, în toată complexitatea lui.

— În această viziune a cercetării, ce rol poate juca Comitetul?

— Incluzînd în programul colocviilor noastre — atît cele organizate de comitetele naționale sub egida noastră, cît și acelea organizate de Comitetul internațional — teme de istorie comparată, probleme privitoare la antecedentele și originile celei de-a doua conflagrații mondiale (de pildă: „Diplomația în ajunul și în timpul celui de-al doilea război mondial", temă propusă pentru colocviul ce se va desfășura în 1990, în cadrul Congresului internațional de științe istorice din Spania, și la fenomenele caracteristice perioadei imediat postbelice (de exemplu: „Conferința de pace de la Paris din 1946-1947"), am în vedere în primul rînd extinderea cooperării internaționale în domeniul cercetării și al schimbului de opinii prin atragerea unui număr cît mai mare de specialiști din diverse țări. Pînă nu demult China a fost una din „marile absente". Buna colaborare cu colegii chinezi, pe care am apreciat-o pentru prima oară în cadrul colocviului de la București (1980) și apoi la Stuttgart (1985), sperăm să continue și să se dezvolte. În același sens, ne propunem extinderea cooperării și cu alți istorici din țări ale Asiei, Africii și Americii Latine.

În al doilea rînd, am în vedere dezvoltarea colaborării cu alte organisme internaționale ale căror preocupări științifice se completează în mod fericit cu ale noastre. Amintesc bunele rezultate ale colocviului de la Stuttgart, organizat de Comitetul nostru și Comisia internațională de istorie militară comparată. Avem posibilități de cooperare și cu Asociația internațională de istorie contemporană a Europei.

Mă gîndesc, în sfîrșit, la necesitatea modificării manierei de organizare a colocviilor, în sensul de a se acorda mai mult timp dezbaterilor propriu-zise, pentru ca schimbul de opinii să fie mai activ și să angajeze un număr cît mai mare de specialiști, să realizăm un progres efectiv în cunoașterea adevărului istoric. O astfel de manieră de lucru presupune, firește, cunoașterea prealabilă de către toți participanții a textelor rapoartelor și comunicărilor.

— Cunoașterea adevărului istoric reprezintă, de fapt, rațiunea însăși a cercetării istorice; la ce capitol al cunoașterii lui — evident, în domeniul nostru — credeți că sînt lacune, mai ales ca optică de abordare și analizare a problemelor?

— Este evident că marile puteri, activitatea lor politică, diplomatică, militară ocupă un rol predilect în cercetarea istorică. Aceasta nu a dus însă neapărat și la mai buna cunoaștere a istoriei țărilor mici și mijlocii; deliberat sau nu, s-a reliefat mai ales istoria marilor puteri. Analiza unui eveniment istoric în toată complexitatea lui, avîndu-se în vedere și ceea ce numim „l'image de l'autre" (imaginea celuilalt), va favoriza o mai bună înțelegere a marilor crize prin care au trecut țările mici și mijlocii în cursul unor momente în care o anume politică le-a privit mai ales ca „obiect" și doar în rare cazuri ca „subiect" al relațiilor internaționale. În timpul marii crize din 1938-1939, Marea Britanie și Franța au optat pentru sacrificarea Cehoslovaciei, sperînd să „cîștige timp" pentru a se salva pe ele însele, concepție ce s-a dovedit falimentară. Pacea n-a fost asigurată „pentru o generație", cum afirmau semnatarii Pactului de la München; dimpotrivă, cîștigul a fost de partea forței, a politicii de dictat și de pregătire a războiului.

— Planurile dv. de viitor sînt interesante...

— Pentru mine, care am preluat funcția de președinte de la o personalitate ca Henri Michel, există obligații și răspunderi foarte mari. Sînt convins însă că voi avea sprijinul permanent al întregului Birou format din personalități care activează de multă vreme în cadrul Comitetului nostru, precum și al comitetelor naționale afiliate. Mă gîndesc desigur și la colegii români. De altfel, România a constituit întotdeauna un teren fertil pentru difuzarea ideilor noi, pentru dezbaterile științifice și promovarea spiritului de colaborare între istorici.

Viorica MOISUC

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1972, 9/1979, 11/1980.

1848-1849

DIN ZILELE REVOLUȚIEI

IOAN PUȘCARIU

„A fost un cercetător harnic al trecutului poporului său. El aparține acelei generații de învățați și oameni politici ai românilor care, într-o înțelipuită strălucire a trecutului, căutau sau mîngîiere pentru slăbiciunile prezentului, sau mijloace de luptă pentru înlăturarea lor. Studiile istorice au pornit, într-un astfel de mediu, nu dintr-un interes rece pentru știință, ci dintr-un sentiment cald de patriotism, care s-a comunicat contemporanilor și a contribuit la întărirea acelei conștiințe naționale pe care au arătat-o românii din Ungaria în luptele lor constituționale din ultimile decenii".

Cu aceste cuvinte, Ioan Bogdan, vicepreședinte al Academiei Române, omagia, la 28 decembrie 1911, memoria unuia dintre „deșteptătorii acestei conștiințe", Ioan Pușcariu, membru al înaltului for științific, încetat din viață la 24 decembrie 1911.

Născut în 1824 într-o veche familie[1] de cărturari patrioți, Ioan Pușcariu a participat de-a lungul a mai bine de jumătate de veac la evenimentele care au marcat pregătirea realizării marelui ideal al Unirii Transilvaniei cu patria mamă, România.

În timpul revoluției din 1848-1849, a fost ales membru în Comitetul național român permanent de la Sibiu, fiind prezent la istorica adunare din 3/15 mai 1848 de la Blaj. A activat, de asemenea, în Țara Românească, fiind comisar de propagandă în județele Argeș și Prahova. După înăbușirea revoluției, a îndeplinit diferite funcții în districtul Făgărașului, fiind apoi consilier în Ministerul cultelor și membru al Curții supreme judecătorești din Budapesta.

În anul 1877, Academia Română l-a ales membru onorific, iar în 1900 membru activ în cadrul Secției literare. Ioan Pușcariu se înscrie, astfel, între membrii prestigiosului for științific care, în tinerețea lor, luptaseră sub stindardele revoluției de la 1848 pentru

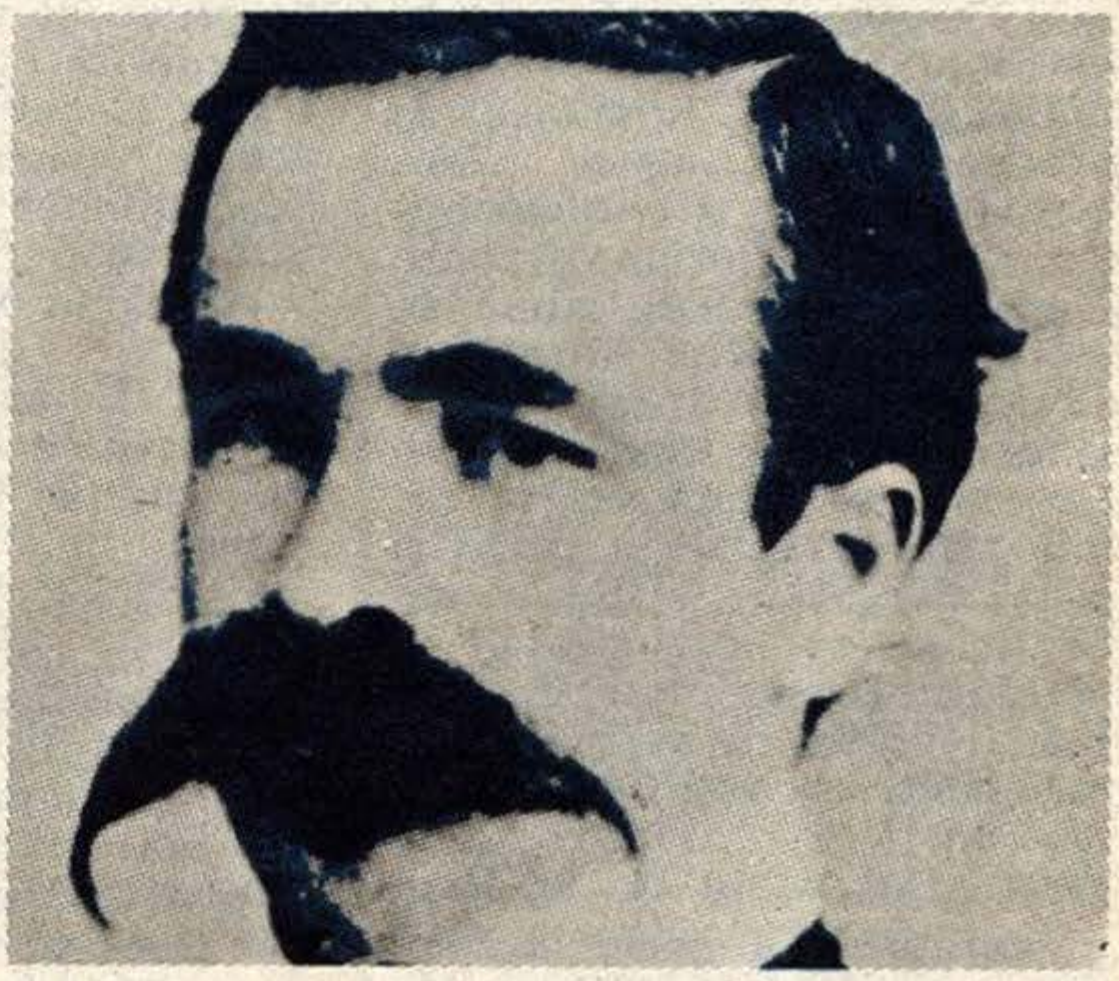

libertate și dreptate națională și pe care Academia Română — în spiritul tradițiilor sale militante pentru cauza unității culturale și naționale românești — îi primise în rîndurile sale, cum au fost V. Alecsandri, G. Barițiu, T. Ciparlu, I. Heliade Rădulescu, I. Ghica, I. Hodoș, Al. Hurmuzachii, E. Hurmuzachi, M. Kogălniceanu, A.T. Laurian, Al. Papiu-Ilarian, C.A. Rosetti, G. Sion etc.

Pe lîngă lucrări literare, Ioan Pușcariu a publicat mai multe volume de studii și documente: Date istorice despre familiile nobile române **(2 vol., 1892-1895),** Fragmente istorice despre „Boierii din Țara Făgărașului", dimpreună cu documente istorice **(4 vol., 1904-1907). În 1913, postum, i-a apărut la Sibiu volumul memorialistic** Notițe despre întîmplările contemporane, **în care sînt relatate evenimentele la care a luat parte în intervalul de timp cuprins între revoluția din 1848 și încorporarea silită a Transilvaniei la Ungaria, prin crearea statului dualist austro-ungar, în 1867. Din acest volum reproducem cîteva pagini referitoare la întîmplările din 1848-1849 la care a participat.**

Începîndu-și relatarea, I. Pușcariu evocă declanșarea revoluției în Transilvania: „Coin-

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1976.

În imagini: Blajul în ziua adunării din 3/15 mai 1848 la care Ioan Pușcariu (dreapta) a fost unul dintre purtătorii stindardului național românesc.

cizînd începerea mişcărilor politice din anul 1848 cu încheierea studiilor mele juridice la Academia de drepturi [Academia de drept] din Sibiu şi fiind pe atunci inteligenţa [intelectualitatea] română din Ardeal încă rară şi parte mare emigrată în România, a trebuit şi eu să iau îndată parte activă la toate evenimentele politice ale patriei şi naţiunii române.

În anul ultim al cursului juridic de la Academia de drepturi din Sibiu eram numai doi ascultători români, eu şi Simeon Bărnuţiu, iar în anul prim al acelui curs juridic se mai afla încă numai Georgiu Roman din Birchiş, şi Nicefor din Cacova. Eram aşadar foarte puţini tineri români studenţi în Sibiu şi totuşi, şi aici, ca pretutindenea, acţiunea politică trebuia iniţiată de această tinerime, ca de la un factor mai înflăcărat şi mai liber.

După ce ideile de reforme ale revoluţiunii franceze din 24 faur [februarie] 1848 se extinseseră în toate părţile ca fulgerul şi ajunseseră deja în 13 martie la Viena şi în 15 martie la Pesta, era o urmare naturală ca aceste mişcări politice să-şi afle răsunetul şi în Ardeal".

Să urmărim însă în continuare însemnările sale. În redarea lor, am păstrat particularităţile stilistice ale autorului. Pentru uşurinţa lecturii, nu am mai marcat întreruperile din text. Intervenţiile explicative din paranteze drepte ne aparţin.

Ioan LĂCUSTĂ

În ajunul adunării de la Blaj din 15 mai [3/15 mai 1848], tinerimea română mai toată era concentrată în Sibiu. Emigraţii din România [Ţara Românească] precum erau [August Treboniu] Laurian, [Coriolan] Suciu, Aaron Florian, Axente [Sever] etc. soseau zilnic la Sibiu, iară exilaţii din Moldova, precum erau Alecsandri, Negri, Rosetti, Sion ş.a., încă se adunaseră la Sibiu, stînd gata de a porni şi ei la Blaj. Aici, în Sibiu, am făcut şi eu cunoştinţă cu moldovenii sus numiţi, care mă îmbrăţişară şi mă sărutară pentru poezia *Ce e patria română*, ce o improvizasem pentru adunarea de la Blaj.

Înainte de a porni la Blaj, sosi şi episcopul Şaguna de la Karlowitz [azi, Sremski Karlovci, în R.S.F. Iugoslavia] unde se consacrase ca arhiereu. La conductul [retragerea] de facle, ce îi făcu tinerimea concentrată din toate părţile, Simeon Bărnuţiu îi ţinu o cuvîntare prin care îi puse la inimă conducerea naţiunii române, la care acum el singur e chemat, iar eu îi ţinui o declamare în versuri, care, după cum atestă jurnalele de atunci, avu un efect deplin.

Pornirea de la Sibiu la Blaj în preseara adunării naţionale din 15 mai 1848, în trăsuri, călări şi pedeştri era o impozantă procesiune a inteligenţei române, în frunte cu noul episcop Şaguna. Din cauză că episcopul greco-catolic Lemenyi din Blaj în urma procesului ce avu el cu o parte din profesorii de acolo precum şi a legăturilor sale familiare cu aristocraţia maghiară din Ardeal devenise nepopular, episcopul Şaguna, în mergerea sa către Blaj, fu provocat de tinerimea nemulţumită cu Lemenyi să nu tragă în cvartir [gazdă] la acesta. Şaguna cum era el cam glumeţ dară şi prevăzător, răspunse că-şi va face o colibă în mijlocul pieţei şi acolo va descăleca. Într-aceea, Lemenyi îi trimite o deputaţiune de canonici, care l-au condus în cvartir la Lemenyi.

La această adunare naţională au convenit [venit] pe lîngă inteligenţă şi mulţime de popor din toate părţile locuite de români — cu deosebire mai din toate satele şi oraşele din Ardeal — cel puţin cîte doi-trei deputaţi, iar mai din apropiere cu grămada, încît nu-i cuprindea piaţa Blajului, ci erau îndesaţi chiar şi la intrările spre stradele laterale. După calcularea aproximativă a terenului ce-l ocupa mulţimea, au trebuit să fie de faţă cel puţin 40 000[1] [oameni]. Consultările s-au început sub prezidiul ambilor episcopi [Şaguna şi Lemenyi] cu opt secretari — notari — din cei mai bătrîni, mai întîi înaintea bisericii catedrale, apoi de aci procedînd în cîmpul — ce s-a numit „Cîmpul Libertăţii" — unde se improvizase o catedră [tribună] înaltă şi bănci jur împrejur pentru inteligenţa mai distinsă, iară poporul sta în picioare. Eu, care purtam steagul cel mare al naţiunii, m-am suit cu el pe catedra de unde se ţineau cuvîntările. De aici, Bărnuţiu citind jurămîntul naţional, am avut privirea unică de a vedea capetele descoperite şi mîinile ridicate spre jurămînt jur împrejur a patruzeci de mii de oameni.

Acest steag naţional, pe care erau scrise cu litere de aur cuvintele „Libertate, Egalitate, Frăţietate" a fost pregătit încă din Sibiu, într-o conferinţă naţională. Toate jurnalele române de pe atunci mă numeau „Stegarul naţional"[2], ceea ce a intonat şi Hasdeu în răspunsul la cuvîntarea mea de introducere la Academie.

Adunarea naţională alegîndu-mă de membru în Comitetul naţional permanent, am luat parte la toate afacerile [lucrările] acestuia cît timp am fost în Sibiu şi ca atare am procurat prima tipărire a protocolului de la adunarea naţională din 15 mai.

Izbuonind şi în România revoluţiunea din iunie, cînd locotenenţa domnească (Heliade, Golescu şi Tell) chemă mai mulţi tineri români din Ardeal, îi trimise prin toate judeţele ca propagatori ai noii Constituţiuni, între care unul am fost şi eu, şi prin locotenenţă am fost trimis în judeţul Piteştilor. Chemarea noastră ca comisari ai regimului era de a par-

[1] Această adunare fu ilustrată prin pictorul Petcu, de la care icoana [tabloul] rămase în proprietatea văduvei Maria Circa, iară de la aceasta la ginere-său, Aron Densuşianu. În această icoană, persoana mea ocupă locul cel mai înălţat, cu steagul în mînă [n. *I.P.*].

[2] În discuţiile ce-au avut loc cu privire la culorile drapelului ce urma să fie arborat la istorica adunare, I. Puşcariu a pledat pentru ca „steagul să cuprindă toate culorile ţării [ţărilor române]", „albastru, roşu şi galben...".

curge toate satele din judeţul respectiv şi adunînd poporul a-iexplica nouaConstituţiune a ţării şi a-i îmbărbăta spre patriotism etc.

Clăcaşii ascultau cu plăcere dezvoltarea ideilor liberale, dar proprietarii, arendaşii şi moşnenii le primeau cu îndoială.

Într-aceea, intrînd oastea turcească spre a sugruma revoluţiunea naţională în România, comisarii de propagandă fură de guvern rechemaţi şi eu mă reîntorsei la Braşov.

Întorcîndu-mă din România la Braşov, fui de la 1 octombrie 1848 angajat ca profesor la Şcoala română de la capelă. Apoi, din partea prefecturii din Braşov, fui denumit de tribun-major spre a conduce gloatele române, acompaniate de grăniceri, către Prejmer, spre a observa mişcările secuilor[1] pînă ce aceştia aprinseră Hermanul şi noi ne retrăserăm la Braşov.

După ce în 11 noiembrie fui ales la Făgăraş de asesor al Comitatului şi de inspector (szolgăr-birău) al cercului Mîndri, am stat acolo funcţionînd în pace pînă la ocuparea Ardealului prin Bem [11 martie 1849].

În 11 martie 1849, apropiindu-se Bem cu armata sa spre Făgăraş, am trecut graniţa ţării ca refugiat în România, peste pasul Branului cu grănicerii din ţara Oltului, ajungînd pe un vifor înfricoşat în ziua de Mucenici (21 martie) la podul Dîmboviţei.

Între refugiaţii din Ardeal se aflau aici mulţi tineri cari luaseră parte la revoluţiunea din România, parte ardeleni, parte şi din România, precum era Rucăreanu din Cîmpulung, David Almăşanul, vicecăpitanul districtului Făgăraş, fost profesor la Vălenii de Munte, Codru Drăguşanu, asesor la Făgăraş şi fost profesor la Ploieşti, pe care organele poliţiene de la vama României îndată prinzîndu-i i-au escortat între turci în arestul de stat de la Bucureşti. Eu văzînd aceasta îndată mi-am schimbat numele din paşaport din Puşcariu în Pascalia şi aşa neaflîndu-mă în catalogul poliţiei mi-a dat drumul. De aci am călătorit prin mai multe oraşe ale României, precum e Cîmpulung, Tîrgovişte, Cîmpina, Ploieşti, Bucureşti etc. Pornirăm mai departe pînă la Giurgiu cu Bărnuţiu şi [Demetrii] Boer şi alţii. Bărnuţiu se îmbarcă spre mare şi prin Constantinopol-Triest se duse la Padua, unde cu Papiu Ilarian şi Hodoş cîştigară diplomă de doctor în drepturi. Era să plec şi eu cu ei, însă întîrziindu-mă pentru exoperarea [îndeplinirea] formelor de paşaport pe la agenţia austriacă, corabia plecă. [Cu] vaporul „Metternich" plecai pe Dunăre în sus pînă la Orşova, cu gînd că înaintînd armata [austriacă] din Banat spre Transilvania să mă reîntorc pe calea aceea. Lucrul însă se întîmplă contrar, pentru că armata ungurească a strîmtorit pe cea austriacă iară spre România. Cînd curgea războiul mai crunt, eu mă aflam la Băile Herculane de la Mehadia, de unde în baie fiind şi făcut atent de un servitor că se apropie avangarda honvezilor, de-abia am avut timp a mă îmbrăca şi a mă arunca într-o trăsură de refugiaţi ce se grăbea către Orşova. Aici erau adunate vapoarele austriece cu o mulţime de şlepuri ce conţineau proviant-uri [provizii alimentare], gata spre a porni pe Dunăre în jos. Mă aruncai într-un şlep, al cărui comandant, din întîmplare, era un român, locotenentul de graniţă Băiaş, din Haţeg, cu care ajungînd la Calafat, aici am stat vreo două săptămîni. După aceea, trăgîndu-mă spre Craiova, după o rămînere de vreo şase săptămîni, am pornit spre Cîmpulung şi, prin pasul Branului, am trecut iară în Ardeal, ocupîndu-mi funcţiunea de subprefect la Făgăraş. ■

[1] La 4/16 octombrie 1848, adunarea secuilor de la Lutiţa a decis desfiinţarea administraţiei subordonate Curţii de la Viena şi organizarea oştirii secuieşti; au loc mai multe confruntări şi, la începutul lui noiembrie, oastea secuilor este înfrîntă la Tîrgu Mureş de trupele austriece.

CRONICĂ MICROFILMATĂ

În Magazin istoric, nr. 3/1985, prof. Victor Oprişiu din Deva semnala la rubrica Cititorii scriu istorie o cronică franciscană cu numeroase referiri la români, pe care o consultase cu ani în urmă; făceam cu acest prilej un apel pentru cei ce ar poseda date suplimentare în legătură cu acel manuscris.

Iată, în cele ce urmează, răspunsul colaboratorului nostru Paul Cernovodeanu.

Cronica la care se referă prof. Victor Oprişiu este, fără îndoială, copia unui fragment din marea culegere de cronici a diferitelor mănăstiri franciscane din Ţara Românească, Banat şi sudul Transilvaniei compilată iniţial, din 1761, de Blasius Kleiner, lector de teologie la convent-ul de la Vinţul de Jos (1759) şi mai tîrziu „Minister Provincialium" al diocezei catolice din Bulgaria, între 1764-1767, şi 1773-1776. Ea a fost continuată de Andreas Wipffler la 1764 şi, ulterior, de alţii. Cronica se păstrează la Biblioteca de Stat Széchényi din Budapesta şi este intitulată Archivium Tripartitum Inclytae Provinciae Bulgariae..., **în 40 [2] + 209 + [3] + 474 p., provenind din fondul Sf. Ioan de Capestrano. A fost semnalată pentru prima oară de reverendul Cajo Othmer în revista** Studi Francescani, **Roma, seria III, an III (XXVIII), 1931, nr. 3, pp. 3-20, iar partea privitoare la Bulgaria a fost studiată de cercetătorul Karol Teibizov din Varna şi publicată împreună cu profesorul Ivan Dujcev la Sofia în 1977[1]. În 1970, cercetătorul Teibizov mi-a semnalat existenţa acestei cronici care, în cap. VIII al părţii a II-a, se ocupă pe larg de istoria ţării noastre şi a aşezărilor franciscane de la Bucureşti, Tîrgovişte, Cîmpulung, Deva etc. În urma unei deplasări de studii efectuată la Budapesta în 1972, am microfilmat în întregime această parte a cronicii, referitoare la Ţara Românească, Banat şi sudul Transilvaniei, microfilm, pe care, ulterior, l-am dăruit Arhivelor Statului din Bucureşti, unde se păstrează în prezent. Din ea am publicat pasajul privitor la originile oraşului Bucureşti şi la legenda lui Bucur în cartea pe care am alcătuit-o cu Paul Simionescu,** Cetatea de scaun a Bucureştilor. Consemnări, tradiţii, legende, **Bucureşti, 1976, pp. 59-62, materialul fiind menţionat anterior şi într-un articol publicat de mine singur în** Magazin istoric, **nr. 4/1974. Bio-bibliografia autorului principal al cronicii, Blasius Kleiner, precum şi întreaga sa relatare privind oraşul Bucureşti, este reluată şi redată integral în vol. IX al colecţiei** Călători străini despre ţările române (sub tipar). **Restul cronicii în limba latină privitoare la ţara noastră a rămas inedit.**

[1] În 1979, în *Études balkaniques*, Karol Teibizov a semnalat unele fragmente din această cronică referitoare la români, articol prezentat de *Magazin istoric*, în nr. 10/1983 — *n. r.*

IMAGINI DOBROGENE DE ACUM 125 ANI

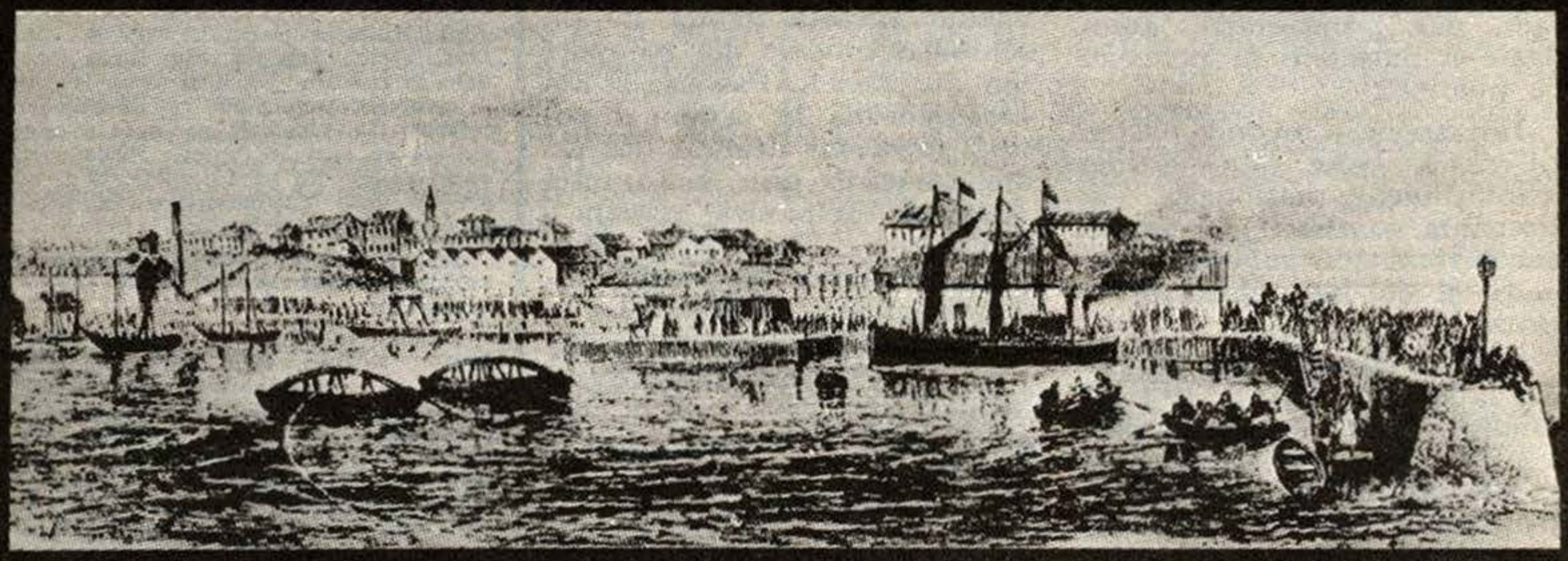

La 4 octombrie 1860 a început să funcţioneze calea ferată dintre Cernavodă şi Constanţa. „Însemnătatea acestui drum este foarte mare pentru principate; el va cauza însemnate prefaceri nu numai în mişcarea comerciului nostru, ci va tăia adînc şi în cestiuni mai înalte ale economiei şi politicei române".

Prin aceste cuvinte, cunoscutul economist român Dionisie Pop-Marţian (1829-1865) saluta, în Analele economice, inaugurarea drumului de fier dintre Dunăre şi Mare. Acest nou modern mijloc de transport contribuia — cum releva economistul român — la integrarea şi mai strînsă a Dobrogei, care nu fusese încă reunită la patria mamă, într-un organism economic unitar românesc izvorît din însăşi unitatea istorică şi geografică a pămîntului locuit de poporul nostru. Dar iată în continuare cîteva note despre împrejurările în care a fost construită calea ferată Cernavodă-Constanţa, cărora le adăugăm o însemnare despre o primă călătorie cu trenul pe acest drum de fier.

M. ŞT.

Cu 19 km pe oră

Încă înainte de 1860 existase în principate preocuparea de a se construi o cale ferată care să continue între Dunăre şi Mare, traversînd Dobrogea, drum pe care urma să se efectueze, mai rapid şi mai economic, o parte din exportul românesc. În 1856, Divanul Munteniei accepta concesionarea construirii unei căi ferate care să traverseze principatul de la vest la est, dar cu condiţia ca respectiva companie să asigure „printr-o convenţie cu Sublima Poartă, executarea liniei de la Dunăre la Marea Neagră".

În 1857, Poarta a acordat companiei engleze *Danube and Black Sea railway and Kustendjie harbour company*, reprezentată prin J Th. Barkley, concesiunea construirii portului Constanţa şi a căii ferate Constanţa-Cernavodă. După doi ani de lucru intens (pentru terasamente s-a folosit piatră dislocată din valurile de pămînt de pe Valea Carasu), linia ferată a fo t terminată, traseul Cernavodă-Constanţa fiind al şaselea din ţară ca vechime, după cele construite în Banat şi Crişana între anii 1856 şi 1858. Trebuie subliniat faptul că cei 63,3 km de cale ferată dobrogeană formau a doua linie construită pe teritoriul de atunci al Imperiului otoman, prima (Smirna-Aydin) fiind inaugurată la 1 iulie 1860.

Ca semn al importanţei pe care guvernul român o acorda căii ferate dobrogene şi portului Constanţa, ca factori de stimulare a dezvoltării vieţii economico-comerciale a ţării, trebuie amintit şi faptul că la festivităţile de inaugurare desfăşurate la 4 octombrie 1860, oficialitatea română a fost reprezentată de ministrul de externe I. Filipescu, însoţit de Scarlat Ghica şi D. Pop-Marţian.

Cîteva zile mai tîrziu, în *Ilustraţiunea ziarului universal*, din 9/21 octombrie 1860, economistul D. Pop-Marţian a publicat un amplu reportaj de pre evenimentul la care participase, în care arăta, între altele: „Am fost cel dintîi care m-am prezentat directorului companiei drumului de fier [J. Th. Barkley], care, în lipsa unui tarif, mi-a permis, pentru 10 franci, să mă urc pe «bălaurul de foc», cum numeşte poporul «carăle cu vaporii» [carele cu vapori, adică trenul]. Puţin după aceea sosiră şi ceilalţi companioni de călătorie. Maşinistul [mecanicul] încearcă calea pînă la extremitatea şinei de fier, unde se află vreo 10 magazii în construcţie... După o cursă de 3 ore şi 45 minute, cu o celeritate [viteză]

de 19 km la oră[1], am ajuns la portul Mării Negre, la Kiustenge [Constanța]. Aici toată lumea era pe picior de așteptare. De abia coborîți din vagon, se sui ministrul de comerț al Turciei cu un cîrd de amploiați turci. Și aici [în portul Constanța] corăbiile de război ce veniră pentru solemnitatea zilei, cu aceeași înfățișare ca la Cernavodă, descărcară salvele lor și «trăsurile de vapori» plecară îndărăt de unde veniră, spre a se reîntoarce pe la orele șase seara, iarăși la Kiustenge...

Kiustenge este clădit pe un colț de deal ce se întinde pe o lungime de 1,5 km în mare și formează astfel un golf-amfiteatru în care se adăpostesc navele. Astăzi, din cele 200 de case, de abia se află 10 clădiri care merită acest nume și acestea există de cînd s-a construit drumul de fier. Colonia engleză și-a făcut un șir de lăcașuri în partea apuseană a orașului; două magazii de lemn la poalele extreme ale portului și un debarcader [peron] pentru staționarea «carălor de vapori». Portul este bine adăpostit de vîntul de miazănoapte, care este cel mai periculos".

Pînă în 1878, cînd Dobrogea s-a reunit cu România, aproape toate garniturile feroviare de pe traseul Cernavodă-Constanța au fost destinate transportului de cereale, puține fiind vagoanele rezervate exclusiv pasagerilor. Atît de puține, încît, în 1864, „cînd a venit domnul Cuza și a trecut Dunărea cu o corabie românească să se ducă pe aici la Țarigrad [Constantinopole], abia s-a găsit un vagon de persoane pentru domn și suita lui", cum afirma mai tîrziu un martor ocular.

Odată cu construirea căii ferate, compania respectivă a înălțat și o serie de edificii în modesta localitate care era Constanța de pînă atunci. În afara modernizării portului propriu-zis, în 1862, a fost construită gara (ce a funcționat pînă în 1960, cînd a fost ridicată moderna gară de astăzi), precum și alte clădiri din piatră pentru lucrătorii și funcționarii portului (demolate în anii interbelici) dispuse pe coasta golfului, un atelier de reparații alcăilor ferate, magazii pentru depozitarea cerealelor etc.

Ulterior, după 1878, întreg terasamentul căii ferate a fost refăcut de către statul român, devenit proprietarul ei firesc, în 1882, iar legătura cu calea ferată București-Fetești (construită în 1886-1887) a fost făcută în septembrie 1895, odată cu ridicarea podului de peste Dunăre de către marele inginer Anghel Saligny, o adevărată izbîndă a ingeniozității și tehnicii românești.

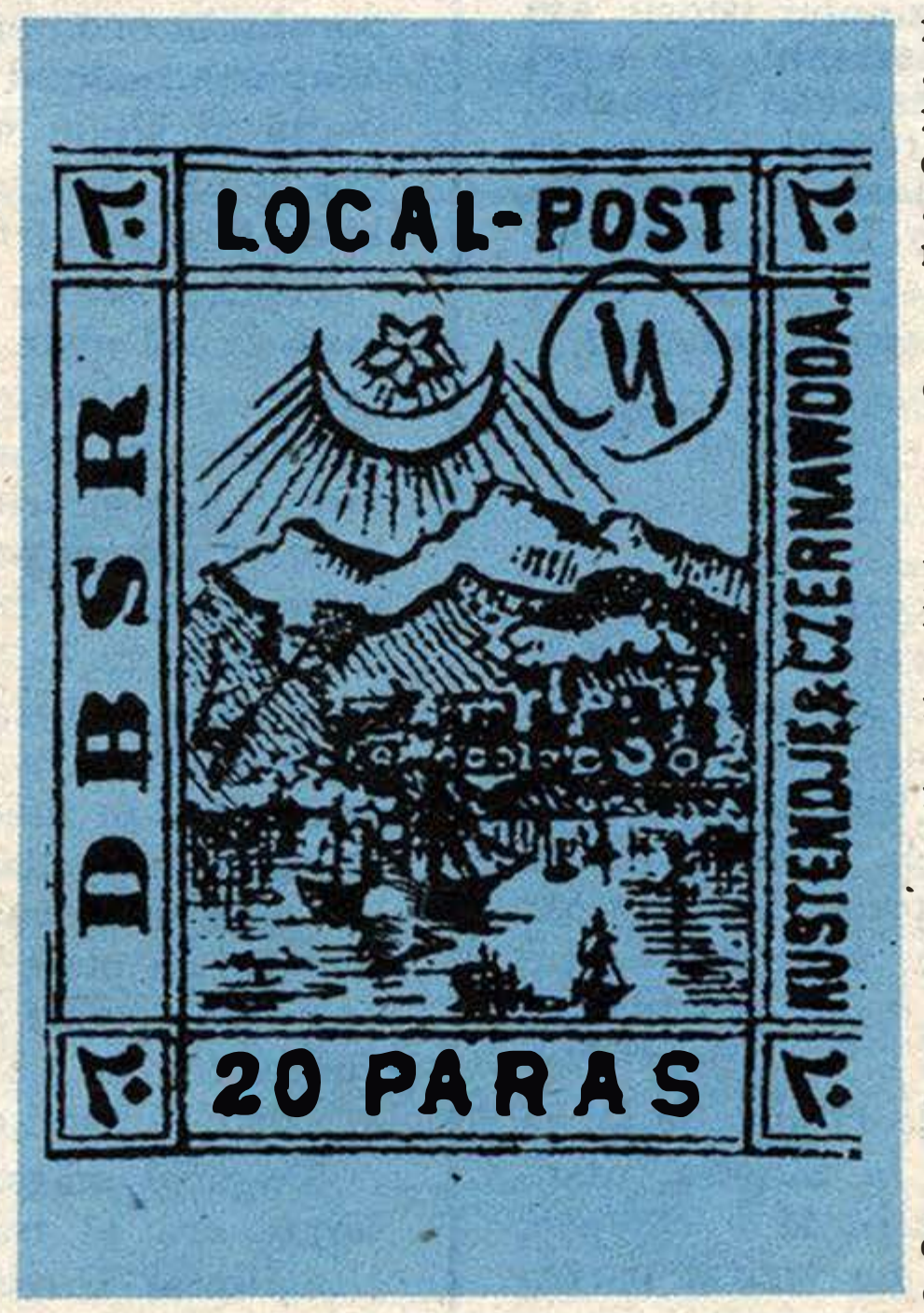

Timbru poștal în valoare de 20 parale emis în 1867 de către societatea concesionară a căii ferate Cernavodă-Constanța. Imaginea înfățișează un tren intrînd în gara Constanța; este prima marcă poștală europeană cu tematică feroviară

În p. 20: *panoramă a portului și orașului Constanța, în 1877*

Stoica LASCU,
Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța

[1] Locomotiva respectivă pu ea atinge o viteză mult mai mare, dar acum era vorba de prima călătorie de probă a căii ferate — *n.r.*

„Suvenire de voiaju"

Ploieșteanul Constantin T. Grigorescu ne-a lăsat un interesant jurnal de călătorie în Dobrogea anului 1861, pe care și l-a intitulat Suvenire de voiaju. **Acest document a format obiectul unei comunicări pe care am susținut-o în cadrul manifestărilor cultural-științifice „Pontica", Constanța, noiembrie 1979, fiind cunoscut deci numai unui grup foarte restrîns de specialiști. Este și motivul pentru care voim să-l punem în circuitul larg al publicului cititor.**

Născut la Ploiești în prima jumătate a secolului trecut, C.T. Grigorescu a luat parte activă la revoluția de la 1848, iar în deceniul șase a fost unul dintre membrii activi ai Partidei unioniste. A activat în Adunarea ad-hoc din 1857 și în Adunarea electivă, fiind unul dintre susținătorii alegerii lui Al. I. Cuza ca domnitor al Munteniei. Ca orientare politică, în acești ani se situa în rîndul liberalilor radicali conduși de C.A. Rosetti. Cîțiva ani mai tîrziu, îl aflăm antrenat în mișcarea republicană antimonarhică din 1870[1], fiind arestat și judecat de către Curtea cu jurați din Tîrgoviște, împreună cu Al. Candiano-Popescu. Ulterior, a ajuns președinte de tribunal, dedicîndu se și jurnalisticii, fiind chiar director al ziarului *Democratul*. A fost membru activ al coaliției de la Mazar-Pașa[2], consilier municipal și primar al orașului Ploiești. A încetat din viață la 12 ianuarie 1903.

În timpul vacanței parlamentare din 1861, împreună cu Dumitru Brătianu, deputatul C.T. Grigorescu a făcut o călătorie în Dobrogea, pentru a face băi de mare. Au plecat din București la 15 august și, ajunși la Călărași, au traversat Dunărea pe la Silistra, pentru a continua drumul pe apă pînă la Cernavodă.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 9/1972; 11/1973.

De aici, îmbarcaţi în tren, pe recent inaugurata cale ferată, au ajuns la Constanţa, după numai două ore. Au rămas pe litoral timp de 18 zile, cu care prilej au făcut băi şi numeroase excursii în localităţile învecinate. Cele văzute au fost consemnate în jurnalul despre care aminteam şi care, astăzi, după 125 ani, ne dau o imagine despre ceea ce era Dobrogea acelor ani, dar mai ales asupra vertiginoasei sale dezvoltări de după unirea cu patria mumă, în 1878. Pentru cititorii Magazinului istoric am selectat pasajele cele mai interesante din acest document, precizînd că am respectat originalul, cu excepţia unor mici intervenţii impuse de normele ortografice în vigoare; întreruperile de text sînt semnalate prin trei puncte, iar completările noastre au fost cuprinse între paranteze drepte. Titlul aparţine redacţiei.

Petre ŢURLEA

La 15 august 1861 am plecat din Bucureşti cu d. Dumitru Brătianu. Seara am dormit la satu[l] Obileşti, moşia Casei Brîncoveneşti, a doua zi am mers la Călăraşi, am trecut cu caicu turcesc la Silistra. Am întîlnit lumea cu pătimaşi [bolnavi] ce mergea şi venea de la puţul cu apă lecuitoare patronată de un tînăr bulgar din Silistra, anume Angeluşu. Puţul este departe din Silistra la o oră şi jumătate înspre răsărit.

Seara la 16 august, ziua de 17 şi cu noaptea următoare, le-am petrecut la Silistra, afară din cetate, pe malul Dunării, la o cafenea, aşteptînd din sus „Poşta"; am vizitat partea cetăţii şi a bateriilor [de artilerie folosite de turci în timpul] bătăliei de la 1855 cu ruşii, cele despre Dunăre. Am vizitat puţin şi înăuntru cetăţii... Am dormit o noapte afară şi alta în cafenea pe laviţi. Pe la 2 după 12 noaptea ne-am pus pe vapor. S-a făcut ziuă bine pe la Raşova... La ora 6 am fost la Cernavoda... Ne-am pus pe calea de fier la 7 1/2 ore... [Cernavoda] are peste 25 000 locuitori. La 2 ore am ajuns la Kiustenge pe malul Mării Negre. Calea de fier am socotit-o de o oră, fiindcă o jumătate de oră am stat la cele două staţii [de pe parcurs]. Am tras la otelu companiei engleze [care construise şi exploata calea ferată Cernavodă-Constanţa] deasupra mării, în ziua de 18 august, vineri. A doua zi am început a face băi de mare, le-am continuat, afară de unele zile urîte. Eu am făcut 16 băi numai, cu două repetate în aceeaşi zi. D. Brătianu a făcut aşa mai multe, 21. Am stat aici 18 zile, pînă la 4 s[eptem]brie; la 5 am plecat înapoi.

Am vizitat toate localităţile de prin preajmă. Am văzut ruinele cetăţii romane Tomis, Constanţa — acum Kiustenge pe turceşte. Aici englezii companiei de la căile ferate au săpat toate zidurile cetăţii şi cimitirului din care au scos multe pietrării şi de cele de deasupra mormintelor, din care se mai lăsase cîteva; ele purtau deasupra bustul mortului şi inscripţii, unele latine şi altele grece. Mergînd la vale, la gară şi port, la mîna stîngă sub mal se vedea o ferestruie în cărămidă... Pe acolo stau afară nişte mari pietre quadrate cu inscripţii romane şi grece, ceea ce înseamnă a fi fost ridicate din voinţa poporului în onoarea cuiva. Pe partea de miază-noapte a malului mării există o mare movilă înaltă şi altele mai mici împrejur, pe care, cea I-a se află un felinar înalt de brad, cu butoi roşu în vîrf care varsă lumină.

Printre aceste movile şi zidurile cetăţii fostă există nişte văi care serveau, se înţelege, pentru conducerea armatelor în strategii...

Compania construia un chei pentru port, aruncînd pietrărie în mare şi făcînd şi ziduri în mare pentru port. Cît am stat acolo veneau mereu cete de crimeeni, tătari din Crimeea, a se aşeza în Dobrogea şi Bulgaria, crimeenii fiind mai civilizaţi decît turcii. Femeile lor nu se acoperă la faţă. Ei purtau căciuli negre de miel şi în fund la mijloc cu postav verde. Pantalonii mai largi şi creţi sus. Aveau căruţe ca cele braşoveneşti, puţin mai ordinare, învelite cu piele şi cu cîte doi cai cu hamuri ordinare (guluri de curele şi streanguri). Ei cumpărau de la magazinul englezesc: ceai şi zahăr — fiind obişnuiţi la băutura ceaiului.

Singurul magazin cu mărfuri la gara căii ferate era al fraţilor Keepp din Liverpool (Englitera). Directorele căii ferate era d. Barkley. La hotel la masă ne aflam în societate cu tineri englezi — ingineri şi impiegaţi. Am plătit de persoană pentru cameră şi mîncare —dejun, prînz şi seara ceai —, cîte un galben.

La întoarcere pe Dunăre cu vaporul „Poştă", pe Dunăre, pe d. Brătianu l-au apucat frigurile şi pe mine asemenea, de la Călugăreni, [în] drumul Giurgiului către Bucureşti.

P.S.

La Kiustenge ca apă de băut nu era decît aceea ce se aducea cu sacaua dintr-un loc depărtat, în susul malului mării, în care loc fîntînea [izvora] apă rece, bună de băut. La Kiustenge este şi farul, pe malul mării, tot în partea de sus a oraşului, şi o moară de vînt. Pe acolo păşteau cămile cu puii lor, avînd din cocoaşă, ca un voltrap, o piele ce atîrnă la o parte. Turcii care veneau la tîrg cu pepeni aveau cămile sau boi ca trăgători şi căruţele lor scîrţîiau tare ca nefiind unse. Drumul de fier, coborînd la gară, taie prin vechiul cimitir romano-grec, după semnele de morminte şi pietre ce se vedeau în mal de o parte şi de alta. Pe partea de apus miază-zi a malului mării se află vii tăiate scurt şi fără haraci.

(Continuare în p. 25)

Dobrogea, 1878:

BINE AŢI VENIT, FRAŢI ROMÂNI!

Conf. dr. ION BITOLEANU

Dobrogea, ţinutul românesc dintre Dunăre şi Mare, constituie cadrul geografic al primei atestări documentare a strămoşilor noştri — geţii cei viteji şi drepţi, menţionaţi de Herodot[1]. Aici, ca şi în întreg spaţiul locuit de români, s-a dezvoltat o puternică viaţă economică, socială şi culturală, în permanentă legătură cu fraţii de peste Dunăre[2].

La începutul secolului XV, cu toată rezistenţa opusă de oştile românilor, sultanul Mehmed I a desprins provincia transdunăreană din cadrul statal românesc condus de Mircea cel Bătrîn. Dar, în pofida stăpînirii de peste patru veacuri a Porţii, cît şi a colonizării sistematice cu etnii străine, românii au rămas comunitatea cea mai numeroasă, dăinuind cu tărie şi păstrînd sentimentul conştiinţei originii de neam comune.

După Unirea Principatelor în 1859, revenirea Dobrogei în cadrul statal românesc, odată cu dobîndirea independenţei, reprezenta a doua etapă majoră a făuririi edificiului naţional unitar român.

Ideea unităţii statale, a Daco-României, călită în flăcările revoluţiei de la 1848, a aprins şi mai puternic interesul militanţilor unionişti faţă de soarta românilor de peste Dunăre. În călătoria sa în Dobrogea, cu vădit substrat politic, efectuată în 1850, revoluţionarul Ion Ionescu de la Brad făcea constatări emoţionante privind realităţile de aici. După patru veacuri de ocupaţie străină, el avea revelaţia unui ţinut în care se realiza o osmoză continuă între românii dobrogeni şi cei veniţi din toate provinciile istorice ale acestui popor. Dobrogea era — nota el — *„o Dacie în miniatură... o înfăţişare a tuturor românilor din celelalte provincii"*.

În 1867, cu prilejul trecerii domnitorului Carol spre Constantinopol, populaţia română din Tulcea a organizat o manifestaţie plină de căldură pentru sprijinul acordat de ţară vieţii lor cultural-religioase. Raportul oficial al delegatului României la Tulcea şi Sulina, C. Stoianovici, îi descria pe locuitori *„ca nişte fraţi şi patrioţi hierbinţi ai patriei noastre şi carii au speranţe a se uni cu noi pe viitor"*. Mai tîrziu, într-o scrisoare pe care o adresa tatălui său, Anton de Hohenzollern, însuşi domnitorul evoca această împrejurare, subliniind că *„populaţia de acolo se simte foarte fericită să fie unită cu România şi mi-a trimis adrese numeroase"*. Aceste demersuri sînt confirmate de documentele oficiale ale vremii. În şedinţa Senatului din 26 aprilie 1877, la discuţia asupra proiectului de răspuns la Mesajul Tronului se constata, astfel, că *„sînt prin Dobrogea subscrieri pentru a se alipi pe lîngă România"*.

Dorinţa de unire a dobrogenilor cu patria română era consemnată şi în raportul înaintat guvernului de colonelul Ioan Murgescu, membru al comisiei de experţi trimisă peste Dunăre în 1877-1878, pentru a cunoaşte stările de lucruri de aici: *„Toate populaţiunile române, grece, turce şi tătare aşteaptă cu nerăbdare ocupaţiunea Dobrogei de către români şi în toate locurile unde am fost mi-au mărturisit că se găsesc fericiţi că Dobrogea şi Mangalia s-au dat României"*.

Apropierea momentului în care Dobrogea urma să se reîntoarcă definitiv la patria mamă a determinat înfrigurate pregătiri în principalele localităţi ale ţinutului. La Tulcea, s-a constituit un comitet cetăţenesc compus din fruntaşi şi notabili ai oraşului, în frunte cu institutorul Constantin Andrian, care s-a îngrijit de pavoazarea oraşului. Au fost ridicate arcuri de triumf, decorate cu scene ce înfăţişau tipuri de ostaşi români din toate armele care luaseră parte la Războiul de independenţă. Puteau fi citite, totodată, inscripţii patriotice ca „Bine aţi venit, fraţi români!", „Griviţa, Plevna, Rahova, Smîrdan", „Onoare patriei!"

Între 14 şi 18 noiembrie 1878, dobrogenii au trăit momente istorice: primele unităţi ale armatei române, abia reîntoarse din glorioasele bătălii care consfinţiseră independenţa absolută a ţării, au pus piciorul pe pămîntul Dobro-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1978; 8/1983.

gei, *„în această veche posesiune a prinților noștri de mai înainte"*, cum se spune în proclamația domnească adresată oștirii.

O atmosferă de emoționantă sărbătoare domnea la Tulcea în ziua de 18 noiembrie. Spre prînz, reprezentanții tuturor comunităților, în frunte cu clerul lor, s-au așezat pe ambele laturi ale drumului fixat pentru defilarea armatei, de la debarcader pînă la intrarea în catedrală. Peste 8 000 oameni, locuitori ai orașului și ai așezărilor învecinate, așteptau de-a lungul cheiului. La orele 14, navele cu ostași români au intrat în port, iar la 15 trupele s-au pus în mișcare în sunetul fanfarelor militare și a salvelor tunurilor de pe vase, care se împletea cu glasul clopotelor și uralele nesfîrșite ale mulțimii. *„O numeroasă poporațiune cu mult entuziasm"* — așa cum glăsuiau telegramele vremii — i-a întîmpinat pe eroi cu entuziasmul de a vedea împlinirea vechii aspirații de libertate, unitate și demnitate națională.

În dreptul primului arc de triumf, cel mai vîrstnic dintre notabilii români a oferit comandantului tradițională pîine și sare și s-a adresat ostașilor cu călduroasele cuvinte de bun sosit. Tinere fete au împodobit stindardul tricolor cu ghirlande de flori și pe tot parcursul poporul l-a primit cu capetele descoperite. În aceste zile, releva ziarul elen *Messager d'Athènes*, toate comunitățile naționalităților au adresat domnitorului și guvernului României telegrame de felicitare, exprimîndu-și adeziunea față de actul istoric la care luau parte, cît și credința sinceră față de patrie.

Cu bucurie au fost întîmpinate coloanele armatei române și de populația Babadagului, în frunte cu autoritățile locale, încă înainte de intrarea în localitate. Deasupra vestitului oraș — unul din stîlpii de altădată ai stăpînirii otomane, de a cărui putere s-au temut, timp de atîtea veacuri, ținuturile învecinate — s-a înălțat, pentru prima dată, tricolorul românesc. Locuitorii străvechii așezări Ostrov au primit armata *„cu cel mai mare entuziasm"*: tineri și bătrîni îi îmbrățișau pe ostași *„ca pe adevărați frați"*, așa cum relatează martorii contemporani. Din Constanța, prefectul Remus Opreanu telegrafia autorităților din Capitală că o mulțime de peste 5 000 persoane și-a exprimat bucuria revenirii Dobrogei la sînul patriei. *„Entuziasmul fiind foarte mare* — afla publicul din România — *bucuria se vedea pe toate fețele. Tot orașul era în picioare, stindarde, ghirlande de flori și diferite ornamente împodobeau casele"*. Asistînd la aceste scene impresionante, corespondentul ziarului bucureștean *Pressa* scria cu vădită emoție: *„Credeam a fi în Bucuresci în zilele de sărbători naționale"*.

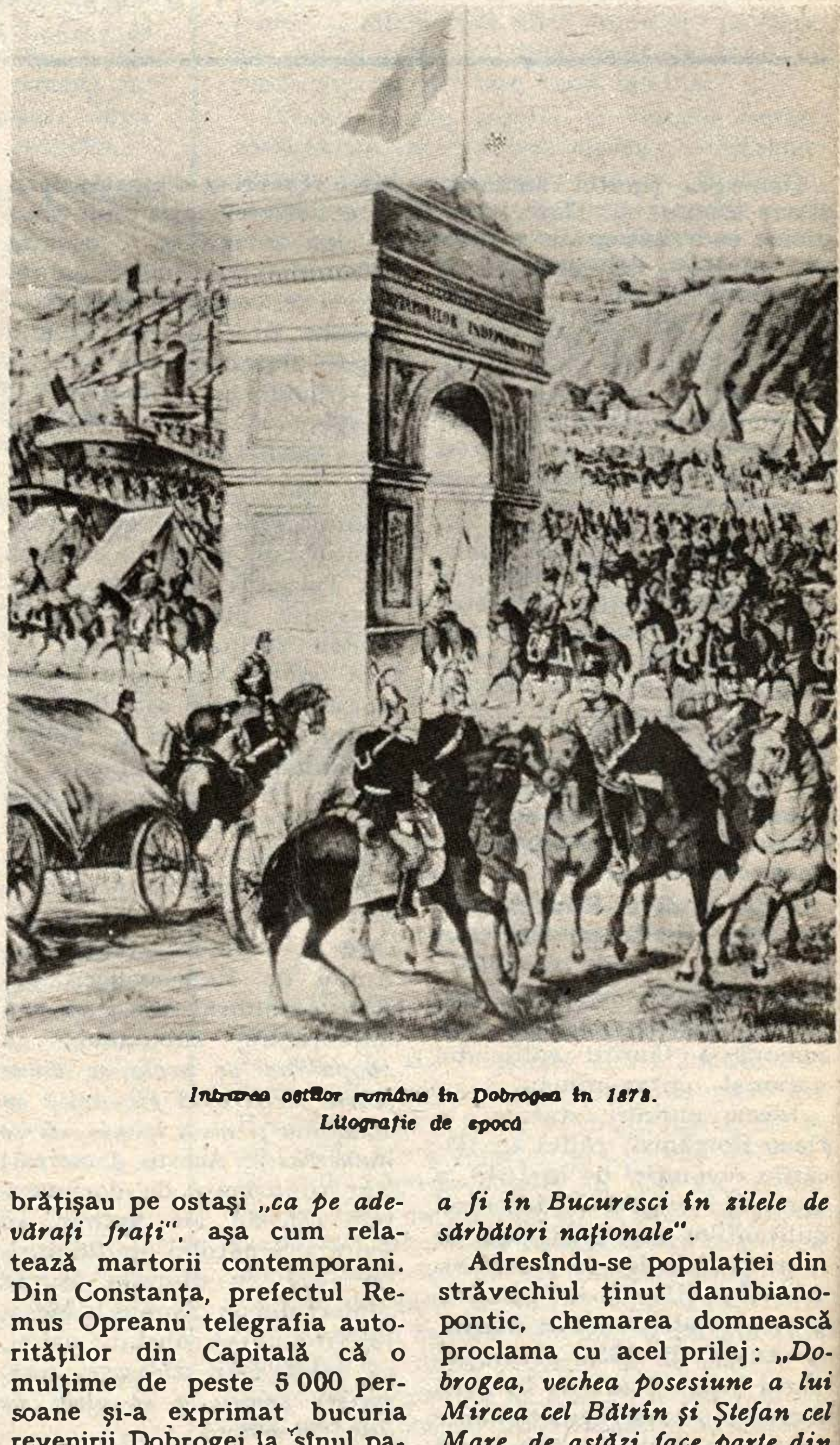

Intrarea ostilor române în Dobrogea în 1878. Litografie de epocă

Adresîndu-se populației din străvechiul ținut danubiano-pontic, chemarea domnească proclama cu acel prilej: *„Dobrogea, vechea posesiune a lui Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare, de astăzi face parte din România"*, consfințind astfel triumful dreptății istorice. ■

IMAGINI DOBROGENE DE ACUM 125 ANI

(Urmare din p. 22)

Aerul de mare este simțit și pămîntul aici are culoare cenușie. Puțurile de apă din apropierea malului mării au apă amară și sărată ca cea de mare și nu se poate bea.

Băile le-am făcut în partea de apus, în sînul [golful] ce face acolo marea, unde apa este mică. Pămîntul Dobrogei este accidentat, din care cauză calea ferată face zigzaguri; se văd în multe părți ieșituri din piatră albă ca creta (tibișir). Se vedeau la depărtare pe cîmpii păstori de oi transilvăneni și puțuri de apă. Piatra care se aducea cu calea ferată de a se arunca în mare pentru făcerea cheiului se tăia din niște coline muntoase din apropiere de Cernavodă.

Grîul din Dobrogea are culoare aurie, ca a porumbului și înăuntru miezul [este] sticlos, iar pîinea la față [este] galbenă și diferă gustul de pîinea noastră și la mîncare, avînd o asprime puțină, ca a pesmetului.

Trebuie să o vezi mai întîi marea cu ochii, ca să poți înțelege. Englezii au cărat în Englitera tot ce au găsit în săpăturile ce au făcut la Kiustenge, zidurile cetății și mormintelor. Fața sau culoarea mării este albastră la vederea ochilor. Se vedeau din depărtare mergînd corăbiile, ca o lebădă sau gîscă pe apă. Cînd era bonație [liniște pe mare] vapoarele, plecînd din port către Constantinopol, lăsau o culme de fum în urmă lor, de unde nu se mai vedea de departe, prin care linie de fum se jucau în zbor păsările albe-gălbui de mare... Cînd era ceva vînt, talazurile mării veneau așa de mari că se loveau de zidurile cheiului portului, în care se spărgeau aruncînd apă pînă sus pe cheiu.

Tinerii ingineri și funcționari ai companiei engleze, care mîncau ca abonați la masă cu noi, nu știau vorbi altă limbă decît a lor, englezească. Numai unul dintrînșii zicea franțuzește, fiindcă învățase la Paris. Cu el numai vorbea cîte ceva d. Brătianu, deși [Brătianu] zicea [știa] englezește.

Mai adaug și următoarele observațiuni:

Pe lacul de la Medgidia, prin care, la o parte, trece linia ferată, se vedeau seamă de rațe sălbatice, ca și cum ar fi fost domestice, nesperiindu-se nici de zgomotul drumului de fier. Mersul drumului de fier era așa de iute că stîlpii telegrafului nu se puteau număra, părîndu-se ca niște grile ce se pun la îngrădiri. Iar de iuțeală mare, cînd venea în dreptul cantoanelor, presiunea aerului între vagoane și casa de canton scotea trosnituri ca aceea a vaporilor unor adîncuri.

La întoarcere, găsind locuri la clasa R. vagonul [era] ca un salon foarte elegant și luxos, cu covor bun pe jos și pereții canapelelor în atlas. ■

DOCUMENT

Proclamation of the International Year of Peace

WHEREAS the General Assembly has decided unanimously to proclaim solemnly the International Year of Peace on 24 October 1986, the fortieth anniversary of the United Nations,

WHEREAS the fortieth anniversary of the United Nations provides a unique opportunity to reaffirm the support for and commitment to the purposes and principles of the Charter of the United Nations,

WHEREAS peace constitutes a universal ideal and the promotion of peace is the primary purpose of the United Nations,

WHEREAS the promotion of international peace and security requires continuing and positive action by States and peoples aimed at the prevention of war, removal of various threats to peace — including the nuclear threat — respect for the principle of non-use of force, the resolution of conflicts and peaceful settlement of disputes, confidence-building measures, disarmament, maintenance of outer space for peaceful uses, development, the promotion and exercise of human rights and fundamental freedoms, decolonization in accordance with the principle of self-determination, elimination of racial discrimination and *apartheid*, the enhancement of the quality of life, satisfaction of human needs and protection of the environment,

WHEREAS peoples must live together in peace and positive tolerance, and it has been recognized that education, information, science and culture can contribute to that end,

WHEREAS the International Year of Peace provides a timely impetus for stimulating renewed thought and action for the promotion of peace,

WHEREAS the International Year of Peace offers an opportunity to Governments, intergovernmental, non-governmental organizations and others to express in practical terms the common aspiration of all peoples for peace,

WHEREAS the International Year of Peace is not only a celebration or commemoration, but an opportunity to reflect and act creatively and systematically in fulfilling the purposes of the United Nations,

Now therefore

THE GENERAL ASSEMBLY

SOLEMNLY PROCLAIMS 1986 to be the International Year of Peace and calls upon all peoples to join with the United Nations in redoubled efforts to safeguard peace and the future of humanity.

Adopted by the General Assembly on 24 October 1985 (Resolution 40/3)

Javier Pérez de Cuéllar
Secretary-General

Jaime de Piniés
President of the fortieth session
of the General Assembly

Documentul oficial al Adunării Generale a O.N.U. din 24 octombrie 1985 privind proclamarea Anului Internațional al Păcii

La 24 octombrie 1985, prin Rezoluția 40/3, Adunarea Generală a O.N.U. a proclamat, la propunerea unor state, printre care și România, anul 1986 drept Anul Internațional al Păcii. Proclamarea a avut loc, în mod semnificativ, în ziua cînd se sărbătorea a 40-a aniversare a Organizației Națiunilor Unite.

Sub deviza „Apărarea păcii și viitorul omenirii", Anul Internațional al Păcii constituie un generos prilej oferit statelor lumii de a-și intensifica eforturile și acțiunile concrete în vederea promovării și menținerii păcii.

Acționînd cu fermitate în slujba păcii și înțelegerii între toate țările lumii, România socialistă, președintele Nicolae Ceaușescu desfășoară o vastă activitate internațională, pentru apărarea dreptului suprem al popoarelor la pace, la viață, la dezvoltarea liberă și demnă. Declarația Marii Adunări Naționale cu privire la Anul Internațional al Păcii precum și alte documente ale țării noastre relevă deosebita importanță pe care România o acordă acțiunilor în acest scop.

„Să marcăm Anul Internațional al Păcii, subliniază președintele Nicolae Ceaușescu, prin acorduri și pași concreți pe calea dezarmării, colaborării și păcii".

UNIVERSUL COPILĂRIEI
ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC

GHEORGHE DAVID

În martie 1640, pe o vreme viforoasă cum, uneori, se mai ivește și în prag de primăvară, o solie polonă, condusă de Voicieh Mieskowski, stolnic de Podolia, se îndrepta prin țările române spre Constantinopol, pentru a media o nouă „pace perpetuă" cu Imperiul otoman. „Am sosit la Gherghița — notează secretarul soliei, Achacy Taszycki — la șapte mile moldovenești de la popasul dinainte. Era un ger grozav și zăpada ajungea pînă la genunchii cailor. Gerul era așa de aspru, încît am prins cu mîna două păsări înghețate, o mierlă și un sturz; le-am luat și le-am băgat în mănușă, așa că le-am adus vii la gazdă și le-am dat copiilor gazdei". Privindu-i pe copii cît de bucuroși erau de aceste „jucării" — autorul — altminteri (așa cum se deduce din tonul general al relatării sale) om sobru, preocupat de problemele majore ale misiunii sale de diplomat — se înapoia cu gîndul la „iubitele mele nepoate Pawlowski".

Episodul — deși izolat și de o natură aparte — ne dovedește ce ecou stîrnea în inimile celor mari, candoarea și inocența specifice copilăriei, arătîndu-ne, totodată, dragostea și grija pe care cei mari au purtat-o dintotdeauna copiilor. Și dacă informațiile privind universul copilăriei răzbat mai greu în operele cronicarilor noștri sau în relatările rămase de la călătorii străini, ele ne îngăduie totuși, să reconstituim feluritе aspecte legate de viața copiilor în evul mediu românesc, de modul în care oamenii de acum cîteva secole se ocupau de creștetrea, educarea și pregătirea pentru viață a celor pe care îi considerau continuatorii lor. „Domnii la domnii pre feciorii săi poftescu să-i vadză — sintetiza Miron Costin această preocupare —, boierii la boierii, slujitoriul să bucuria să-și vadză de slujitorie pre feciorul său harnic, pementeanul de hrana pămîntului pre feciorul său destoinicu poftește să-i vadză". Este, de fapt, o reflectare a concepției medievale privind moștenirea din tată în fiu, nu numai a rangurilor și demnităților ci, în cazul păturilor de jos, a meșteșugurilor și ocupației. Într-adevăr, preocuparea e generală, la scara întregii societăți, chiar dacă puținele informații ce răzbat din izvoarele noastre istorice se referă cu precădere la vîrfurile societății, la copiii de domni și de boieri. Deși nu vorbesc în mod explicit despre copii, faptul că, în scrierile lor, călătorii străini consemnează hărnicia transmisă din generație în generație, despre buna-cuviință și respectul pe care cei tineri îi arătau celor mai în vîrstă decît ei ilustrează, evident, principii adînc înrădăcinate ale unei educații atente și constante.

În imagine: voievod la cinci ani: Ștefăniță, fiul lui Petru Șchiopul (tablou păstrat în colecția castelului Ambras, din Austria).

Importanța copilului în viața societății românești este ilustrată de însăși bucuria cu care era așteptată venirea lui pe lume. Christine Rheinhard, soția consulului Franței în Moldova, în timpul lui Alexandru Moruzi, notează în însemnările sale că mergînd „să-i facă o vizită" unei lehuze, a găsit-o în pat, îmbrăcată într-o rochie „de satin alb brodat cu aur" și acoperită de o plapumă de mătase grea, cusută cu fire de argint. Lîngă pat era leagănul „de toată frumusețea", iar odaia roia de lume „care rîdea, vorbea... Nicăieri, ca în Moldova, nu se petrece cu atîta veselie la atari întîmplări".

Grija pentru copii se manifesta încă din primele zile de viață ale acestora Anton Maria del Chiaro își exprima admirația pentru afecțiunea cu care erau înconjurați copiii. „Sînt îmbăiați în fiecare zi, pînă la vîrsta de șapte sau opt ani. Folosirea leagănelor, așa cum sînt pe la noi, le este cu totul necunoscută... dar folosesc un gherghef pătrat de fundul căruia este prinsă din toate părțile o pînză tare, avînd deasupra o stofă frumoasă, roșie, pe care se pun salteluța, pernele, învelitorile. Acest gherghef este prins de fiecare colț cu cîte o sfoară... strînse în formă de piramidă, și printr-un nod tare, prinse de o grindă din odaia lăsată doicii, care, din patul ei, leagănă în acest fel leagănul, de cîte ori se trezește copilul". Asemănătoare erau însă și leagănele din casele obișnuite și englezul Robert Bargrave, care a avut prilejul să petreacă o noapte într-o locuință de orășean din Bîrlad — arătînd că „cea mai săracă din aceste case este atît de curată înăuntru, încît odată ce am intrat în casă, deși sovăisem să o fac, nu-mi venea să mai ies" — menționa grija și duioșia cu care erau ocrotiți sugarii.

Exista, se pare, o preocupare și pentru călirea fizică a copiilor. Marco Bandini consemnează în *Codexul* său că „mulți dintre boieri își expun adesea copiii lor micuți, ca să rabde vremea rea, și dacă ei o suportă fără a scînci, măcar cîtva timp, atunci ei speră că acela va ajunge un bun ostaș".

Prima etapă a copilăriei o constituia, firește, vîrsta jocurilor. Del Chiaro descrie în cartea sa *Revoluțiile Valahiei*, „jocurile copilărești ale valahilor... mingea, titirezul, nucile, bîzîita, de-a caii, scrînciobul, baba oarba și altele, toate întrebuințate la anotimpul lor". Sînt — cum se poate constata — jocurile dintotdeauna ale copilăriei, cunoscute și practicate pînă în zilele noastre. Din consemnările memorialistice ale principelui Nicolae Suțu, fiul lui Alexandru vodă Suțu, aflăm și alte distracții favorite ale celor mici; ei se cățărau în copaci, după tot felul de fructe, alergau și se hîrjoneau sau puneau la cale farse de tot felul, pe care și le jucau unul altuia. Însoțite de doicile lor, fetele de domnitori sau de boieri aveau și ele distracții pe potrivă: păpuși (unele aduse din străinătate), dulciuri ș.a.m.d. Din consemnările aceluiași Nicolae Suțu aflăm că surorile sale, bune prietene cu verișoarele lor (care locuiau peste drum), conveniseră un fel de alfabet prin semne (cum imaginează și azi copiii) prin care își comunicau micile lor secrete.

De mare prețuire se bucurau, în ochii celor mici (și nu numai ai lor), distracțiile organizate de sărbători: scrînciobul, hîrzobul (un fel de teatru de păpuși cu personaje specifice bîlciurilor) și tot felul de scamatori sau saltimbanci atrăgeau sumedenie de privitori. Radu Popescu cronicarul consemnează în *Cronica* sa acrobațiile pe care le-a făcut un „pehlivan" (așa se numeau acești artiști ambulanți) la logodna fiului lui Radu Leon vodă cu fiica lui Gheorghe Duca, acrobații care l-au impresionat mult și le-a redat, amănunțit, peste decenii.

Iarna își avea distracțiile ei, mai limitate desigur: săniușul și patinatul (acolo unde condițiile o îngăduiau): „toți tinerii — consemnează călătorul turc Evlia Celebi — se dau pe gheață [Dunării], oferind un spectacol uimitor. Unii... iau în mîini bastoane și merg astfel de la un oraș la altul cu iuțeala fulgerului... Cînd se dau pe gheață, unii sar deodată peste un om ce stă culcat în calea lor, fără să-și piardă echilibrul... alții se dau pe gheață în grupuri de cîte doi, trei și în același timp vorbesc".

Dar joaca nu putea ține o veșnicie. De timpuriu, copiii trebuiau să înceapă pregătirea pentru viață, deprinzînd, pe lîngă părinții lor, felurite treburi gospodărești, meșteșuguri (desigur, pe măsura puterii lor) și puțini dintre ei avînd prilejul să se instruiască în școli. „Încă de copii — precizează del Chiaro — încep a se obișnui mai ales la călărit și în legătură cu aceasta îmi amintesc că de multe ori vedeam cu cea mai mare uimire trecînd prin fața ferestrelor mele herghelii întregi de cai care mergeau la rîu pentru adăpare, dimineața și seara, și n-aveau de cele mai multe ori alt conducător decît un băiețandru de șapte sau opt ani... Dacă uneori vreun cal, părăsind tovarășia celorlalți o lua pe alt drum, atunci băiatul, văzînd că degeaba îl cheamă... începea să plîngă".

Puțini doar dintre copii reușeau să învețe la școală, chiar dacă numărul acestora era în necontenită creștere. Pentru orașul Iași, Marco Bandini consemnează „la jumătatea veacului XVII, existența a 20 școli, precum și Academia Vasiliană de la Trei Ierarhi, întemeiată în 1647 de Vasile Lupu.

Copiii boierilor și ai domnitorilor aveau profesori particulari. Din *Catastihul-jurnal* alcătuit de voievodul Constantin Brîncoveanu și cuprinzînd toate cheltuielile voievodului între 1709 și 1714[1] rezultă sumele anuale plătite „franțiscului" (călugărului franciscan) care îl învăța pe Mateiaș, cel mai mic dintre băieții domnitorului. Și învățămîntul era de calitate, fapt relevat și de Edmund Chishull, însoțitorul lordului Paget, care menționează pe unii din fiii lui Brîncoveanu ca fiind „bine instruit în limbile latină și greacă".

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1986.

Învățătura putea fi aprofundată de fiii de boieri dar și de unii tineri ce dovedeau aptitudini (și care erau sprijiniți de domnie prin acordarea de burse[1]), la școlile din Polonia sau Italia (Padova, Veneția etc.). Fetele căpătau și ele o instruire — mai restrînsă decît a băieților —, cu accent pe cunoștințele de muzică, artă, istorie. O bogată cultură avea, de pildă, Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzino și soție a lui Dimitrie Cantemir, ce se pregătise chiar sub îndrumarea profesorilor de la Academia domnească.

O atenție deosebită era acordată pregătirii pentru viață a celor tineri, pregătire care în cazul familiilor nobile nu putea, firește, să îmbrățișeze decît cariera ostășească și de curtean. Într-o lucrare foarte la modă în Europa acelei vremi, intitulată *Il Cortiggiano (Manualul bunului curtean)*, autorul — Baldasare Castiglione — făcea următoarea recomandare: „Vreau ca omul nostru de lume să fie desăvîrșit în toate... Să stăpînească cei mai neînvinși cai, să lupte cu sulița călare și pe jos... cît despre turniruri să fie printre cei mai buni dintre francezi. În privința luptei cu bîta, a aruncării cu darda și cu lancea să strălucească printre spanioli...“ Desigur un Bogdan Lăpușneanu, ajuns domn la 14 ani, urma astfel de recomandări, căci iată cum îl descrie Grigore Ureche: „Nice de carte era prost, la călărie sprinten, cu sulița la halcă [un joc ce consta în introducerea suliței, din goana calului, printr-o verigă de metal agățată de un copac] nu prea lesne avea protivnic, a săgita din arc tare nu putea fi mai bine“.

Din copilărie se punea un accent deosebit pe jocurile menite să dezvolte calitățile fizice. Făcînd portretul principelui Ioan Sigismund Zápolya, ajuns, ca și Bogdan Lăpușneanu, de tînăr pe tronul Transilvaniei, italianul Giovan Andrea Gromo consemna: „îi place îndeosebi vînătoarea de șoimi și ereți. Dresează cai cu plăcere și execută figuri atît de frumoase călărind... încît nimeni nu l-ar putea întrece. Este foarte tare în lupta cu lancea și-i place mult să tragă cu archebuza... și în privința arcului puțini îl ajung și foarte puțini îl întrec. Aleargă și sare mai bine decît mijlocia obișnuită, îi place mult lupta voinicească, deși aici îl întrec mulți și dorește mult să-și găsească un maestru bun în această artă“.

Asemenea exerciții fizice prilejuiau nu o dată întreceri pline de veselie, la care luau parte curtenii și pajii veniți să deprindă rosturile ostășești pe lîngă curtea domnească. „De dimineață — scria în 1622 solul polon Samuel Twardowski — ... mergem la Gherghița, lăsînd în frunte garda tînără, mai vioaie. Acești tineri fac tot felul de jocuri războinice, că însuși soarele rîde de bucurie privind la luptele lor“.

Concomitent, copiii de boieri și de domni trebuiau să se instruiască în complicatele reguli ale etichetei la curte. Existau în această privință manuale, așa cum erau *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, ce cuprindeau un ansamblu de norme de comportare în cele mai felurite ocazii (primirea oaspeților, eticheta la masă, desfășurarea Divanului ș.a.m.d.). În privința fiilor de boieri era obiceiul să fie dați să ucenicească, în chip de paji sau copii de casă, pe lîngă diferiți dregători, sub temeiul îndreptățit de a fi departe de părinți, mai îngăduitori decît străinii. Miron Costin, de pildă, a făcut o astfel de ucenicie.

Există, desigur, și un revers al acestei imagini a copilăriei. Nu numai în privința celor sărmani, a copiilor de țărani și a tîrgoveților — nevoiți să înfrunte de la vîrste fragede asprimile vieții, trebuind să muncească din greu alături de părinții lor. Era, apoi, starea de nesiguranță determinată de desele invazii străine și de luptele al căror teatru de desfășurare erau țările române. Descriind invazia lui Sinan Pașa din 1595, spaniolul Diego Galan — el însuși rob în tabăra otomană — face un sumbru tablou al cortegiului de femei și copii purtați în robie de ieniceri și vînduți ca sclavi pe prețuri de nimic. Pentru eliberarea lor, părinții nu pregetau să-și dea bruma de avut și documentele vremii consemnează numeroase cazuri în care țăranii își vindeau pămînturile pentru a obține banii necesari răscumpărării din robie, pentru ei sau familiile lor. Se știe, de asemenea, că anual, alături de tribut, țările române erau nevoite să furnizeze un număr de copii Porții otomane, copii care îngroșau numărul membrilor din corpul ienicerilor[2].

De aceste neajunsuri nu erau scutiți nici voievozii și se cunosc numeroase exemple în care aceștia au fost nevoiți să-și trimită copiii în calitate de ostateci, ca o garanție a „fidelității“ și respectării obligațiilor fiscale. Viața la curte, însăși, împovărată de o etichetă rigidă și aspră, constituia — mai ales în veacul fanariot — un cadru apăsător ce influența în sens negativ personalitatea copiilor. Aceste aspecte constituie deocamdată un capitol extrem de puțin studiat în istoriografia noastră.

Semnificativă rămîne însă preocuparea celor mari de a sădi în tînăra generație idealurile lor: dragostea de libertate, cinstea, munca. Esența acestor năzuințe o exprimă cronicarul Grigore Ureche, care, după elogiosul portret pe care i-l face lui Ștefan cel Mare, conchide: „Mai apoi, după moartea lui și ficiorul său, Bogdan vodă, urma lui luasă, de bucurii vitejești, cum să tîmplă din pom bun, roadă bună iese“. ■

1-2 *Magazin istoric*, nr. 6/1976; 3/1972.

UNIVERSUL COPILĂRIEI
ÎN VIZIUNEA UMANIŞTILOR EUROPENI

ALEXANDRU DUŢU

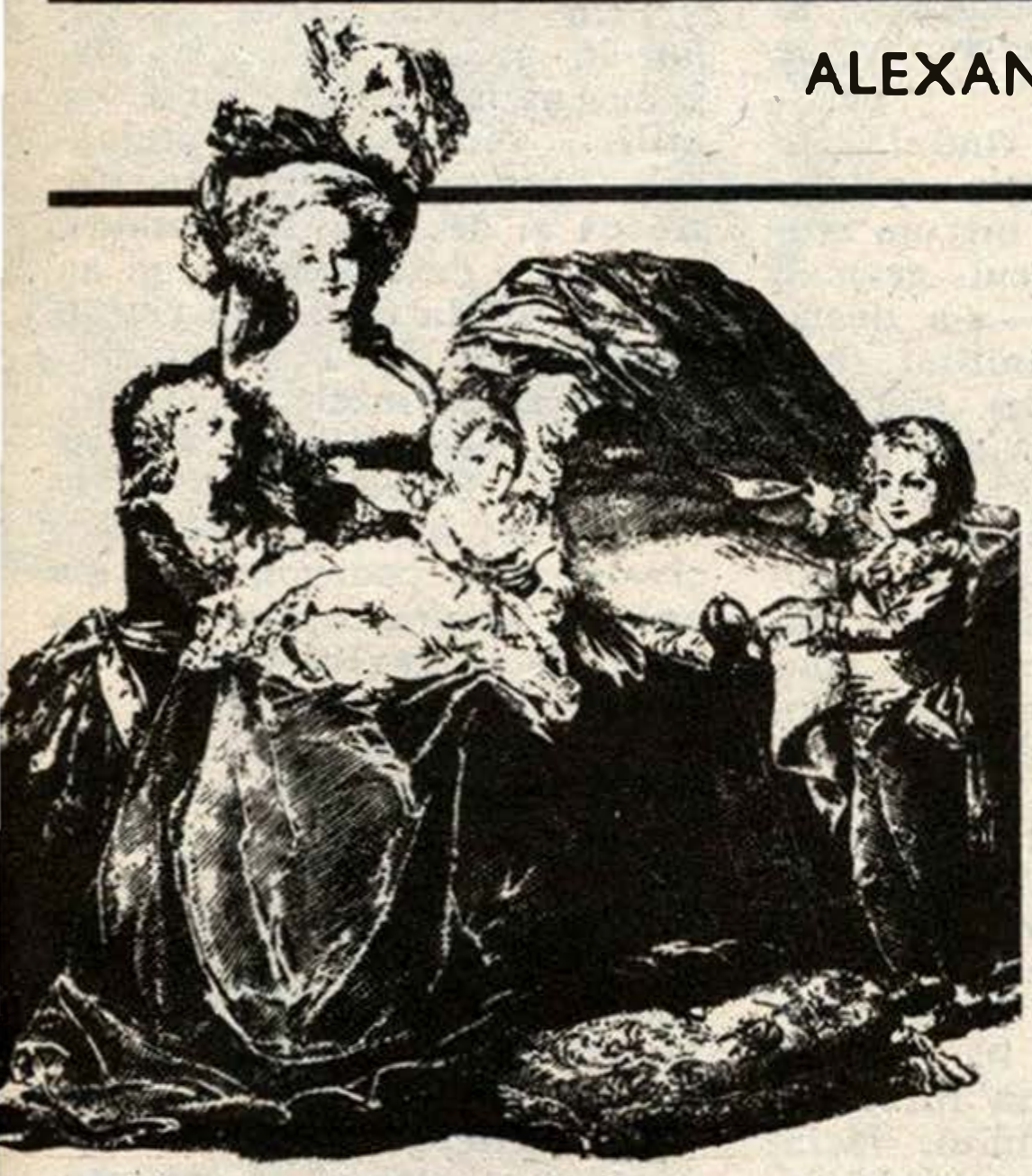

Una din cele mai inovatoare teme din cadrul Congresului mondial de ştiinţe istorice desfăşurat în august 1985 la Stuttgart (primul după reuniunea internaţională de la Bucureşti din 1980), temă ce a prilejuit dezbateri dintre cele mai pasionate şi pasionante, a fost aceea consacrată istoriei familiei.

Specialişti reputaţi, din ţări cu tradiţie în cercetarea microcosmosului social au analizat şi dezbătut felurite aspecte ale alcătuirii şi structurii familiei în diferite zone geografice şi în diverse orînduiri sociale. Între subiecte, de o atenţie aparte s-au bucurat cele legate de universul copilăriei, urmărind locul copilului în mediul familial, evoluţia concepţiei privind poziţia lui în familie, tendinţe şi direcţii în procesul educaţional ş.a.

Acest interes este de dată relativ recentă: pînă nu cu mulţi ani în urmă, istoria copilăriei fusese prea puţin explorată, încît o publicaţie de prestigiul Encyclopaediei Britannica, **ediţia 15, 1977, putea să afirme că pînă în Evul Mediu şi Renaştere, copilul rămîne o „terra incognita". Se ştiau, de bună seamă, o serie de lucruri, se încercase descifrarea unor procese mentale care determinaseră largi mişcări de tipul Cruciadei copiilor[1]. Existau o întreagă artă şi literatură avînd ca subiect copilul...**

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1971.

În imagine: scenă de familie, gravură din sec. XVII.

De-a lungul timpului, faima vestitelor Chansons de geste, **care glorificau vitejia unor cavaleri-eroi generaseră apariţia unui mare număr de poeme ce povesteau, la rîndul lor, copilăria lui Charlemagne, Roland, Vivien, Garin de Montglane şi chiar Godefroi de Bouillon, conducătorul primei cruciade. În Anglia, scrierea lui Beda Venerabilul, filozof şi om de cultură din sec. VII-VIII,** De natura rerum **cuprindea şi pasaje despre copii, iar Anselm, arhiepiscopul de Canterbury a alcătuit cea dintîi lucrare cu caracter enciclopedic destinată tinerilor,** Elucidarium.

Operele de artă puteau şi ele, în largă măsură, să îngăduie, prin intermediul imaginilor, reconstituirea unor secvenţe specifice copilăriei: în tabloul Jocurile copilăriei **ai lui Pieter Bruegel (unul din artiştii Renaşterii care s-a aplecat cu multă dragoste asupra universului copilului), specialiştii au depistat 78 de diferite jocuri specifice celor mici în sec. XVI.**

Inspirate de lumea copiilor, scrierile sau operele de artă se adresau doar rareori acestora; abia în sec. XVIII întîlnim primele opere destinate în principal copiilor: între ele una dintre cele mai vestite, Robinson Crusoe **a lui Daniel Defoe. De altfel, Secolul Luminilor este cel care face loc tot mai larg dictonului: „Instruire, même en amusant, c'est faire oeuvre pedagogique" (A instrui, chiar distrînd, înseamnă să faci operă pedagogică).**

Concomitent, educatorii, legislatorii, judecătorii încep să fie tot mai preocupaţi de una din cele mai grave probleme cu care se confruntă lumea: aceea a delincvenţei minorilor. Codul lui Napoleon din 1810 pune pentru întîia oară problema discernămîntului în înfăptuirea unor fapte antisociale (pînă atunci copiii suportau aceleaşi pedepse cu cei mari), şi căutarea unei soluţii în această problemă va fi o preocupare de prim ordin în toată prima jumătate a sec. XIX, ecouri ale ei constituind fundalul unor scrieri celebre avînd ca autori pe Charles Dickens, Victor Hugo etc. Marx şi Engels au acordat şi ei atenţie în scrierile lor raporturilor materiale şi umane din familie în evoluţia istoriei, inclusiv situaţiei copiilor în familie şi societate.

Din generaţie în generaţie

Cercetarea istoriei familiei a luat avînt în ultimele decenii şi ea a pornit, cel mai adesea, din cadrul istoriei demografice, unde familia ocupă un loc foarte important. Cercetările au fost puternic impulsionate de sinteza istoricului francez Philippe Ariès, care, prin cartea sa din 1960, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, a deplasat interesul specialiştilor şi al cititorilor dinspre istoria demografică spre istoria mentalităţilor. Ca toate începuturile, lucrarea a stîrnit vii discuţii. S-a obiectat cărţii lui Ariès că se ocupă numai de atitudinea adulţilor faţă de copii şi nu de însăşi mentalitatea copiilor, că neglijează aspecte importante ale vieţii economice şi sociale, în care s-a inserat familia şi, prin ea, copilul. În acest sens s-a arătat că locul copilului în familie variază în funcţie de natura familiei. În ce priveşte acest aspect, studiile făcute de „the Cambridge Group", publicate de Peter Laslett au pus în lumină faptul că în secolele XVI-XVIII, în Anglia, Olanda, nordul Franţei predomina un tip de familie alcătuit din soţ-soţie şi doi-trei copii (tip de familie pe care „grupul de la Cambridge" l-a numit „familie nucleară" sau „conjugală"), în timp ce în sudul Franţei şi în unele regiuni mediteraneene era frecvent întîlnit tipul de familie „lărgită", fie vertical (întrucît îmbrăţişa pe lîngă cuplu pe bunici, fii şi nepoţi), fie orizontal (prin cuprinderea verilor şi cumnaţilor, căsătoriţi sau celibatari). Familii „lărgite" întîlnim şi în alte zone geografice, raţiunile care determină constituirea lor fiind diferite. În Statele Unite, asemenea familii, cuprinzînd laolaltă părinţi, fraţi, veri cu familiile şi copiii lor erau necesare în procesul de colonizare, defrişare şi exploatare a vastelor terenuri. În Serbia, în schimb, familia lărgită, „zadruga"; constituia unul din cei mai eficienţi factori de rezistenţă la tentativele de deznaţionalizare pe care dominanţii, habsburgii, căutau să o impună, pentru a desface vechile nuclee şi a le transforma într-o masă de supuşi. Cum rezultă dintr-o statistică întocmită pe baza documentelor de epocă, la Belgrad, în anul 1733, 78% din familii erau alcătuite, în medie, din mai mult de şase membri.

Secole de-a rîndul, în Evul Mediu, educaţia copilului — aşa cum arată într-un studiu recent istoricul german August Nitschke — s-a desfăşurat în sînul familiei (mai larg al comunităţii), prin experienţa de viaţă şi norme de comportare transmise oral, din generaţie în generaţie. Renaşterea reprezintă unul din momentele cele mai importante din evoluţia conceptului de familie, prin locul pe care umaniştii îl acordau copilului, tipul de familie pe care ei îl plăsmuiau.

Redescoperind cultura Antichităţii, inclusiv în literatură şi scrieri filozofice, umaniştii acordau o mare atenţie cărţilor, care, în viziunea lor, erau menite să intervină în formaţia copilului, făcîndu-l să treacă dincolo de cea ce îi transmiteau, pe cale orală, familia sau vecinii. Reluînd unele din ideile învăţatului bizantin Manuel Chrisoloras şi teme predilecte ale florentinului Coluccio Salutati (1331-1406), autor al unei cărţi intitulate *De ingenui moribus* (Despre moravurile celor inocenţi, înţelegînd prin inocenţi pe copii, consideraţi a fi lipsiţi de păcate), italianul Pier Paolo Vergerio (1498-1565) făcea un splendid elogiu al cărţilor, pe care le considera „o dulce familie... sobră şi împodobită cu frumoase obiceiuri".

Prin introducerea cărţilor în şcoală, umaniştii lărgeau, astfel, chiar cadrul familiei, recomandînd preluarea experienţei umane din trecut şi de la alte neamuri, nu numai de la părinţi, şi au întărit solidaritatea cu cei cu care copilul avea să împartă pîinea şi cuvintele, deci dintre cei care aveau aceiaşi strămoşi. Umaniştii Renaşterii au deschis larg perspectivele unei pedagogii ce s-a aplecat asupra copilului şi s-a sprijinit pe textul tipărit. Pe urmele lor vor merge cei care vor extinde procesul formării umane la toţi membrii societăţii, în timpul mişcărilor revoluţionare declanşate în întreaga Europă, între 1789 şi 1848. În virtutea acestei concepţii, trecerea de la copilărie la omul matur nu se mai face printr-o treptată iniţiere întemeiată pe „a auzi — a face", ci pe şcolarizare, pe deprinderea unei noi viziuni despre om şi lume transmisă de manual şi de cartea tipărită, în general.

Umaniştii puneau astfel preţ pe capacitatea omului de a se perfecţiona, de a-şi dezvolta trupul şi mintea, de a-şi cultiva natura uma-

Imagini din viaţa cotidiană a şcolarilor, în evul mediu: şcoală de băieţi...

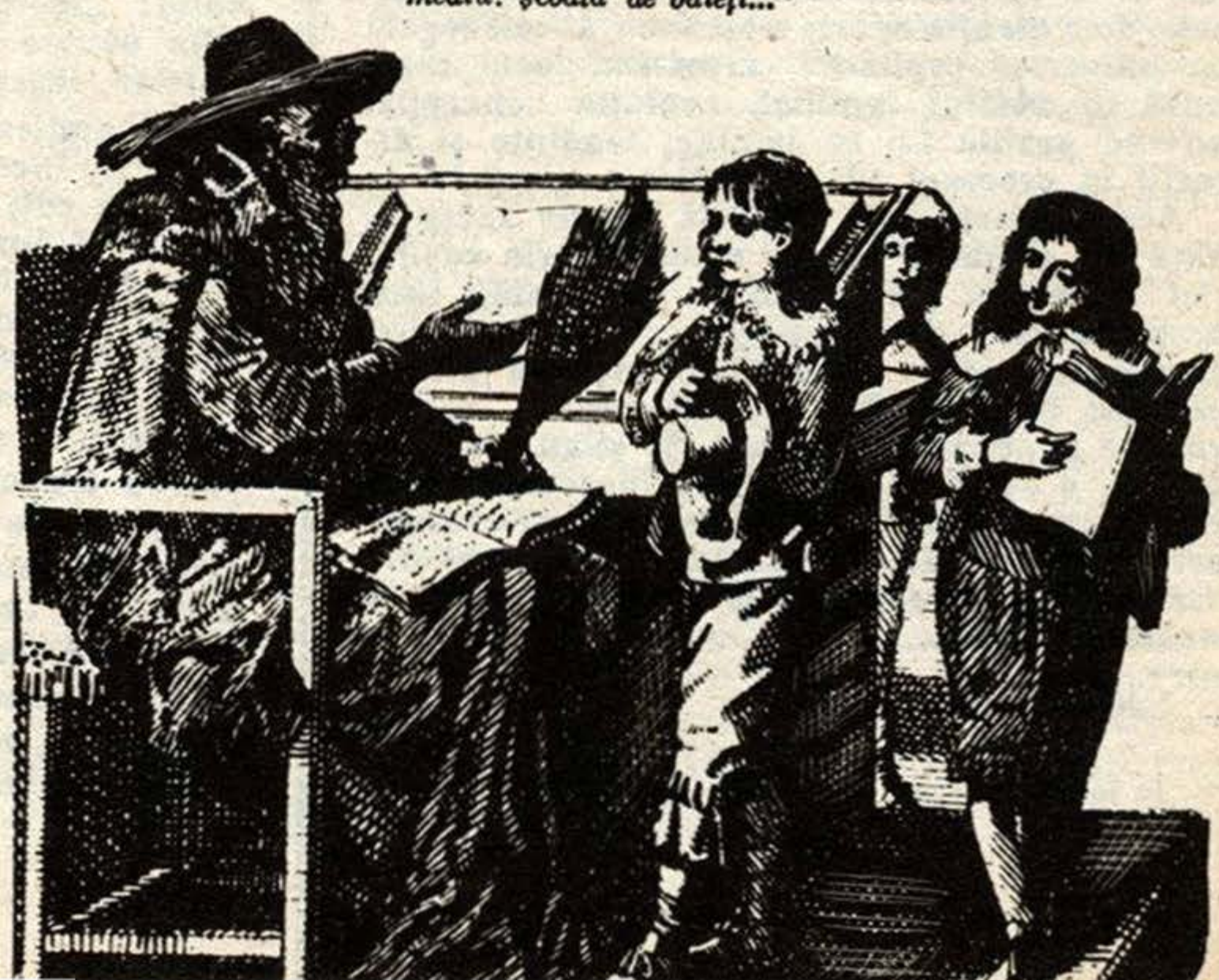

...și o „academie" de dans (Franța sec. XVII)

nă. În *Vita civile*, Matteo Palmieri (1406-1475) afirma de la început că „natura i-a făcut pe oameni apți de a învăța". Orice părinte — conchidea el — trebuie să aibă această convingere „și de aceea trebuie să știe fiecare că, precum natura a făcut păsările capabile de zbor, caii de a alerga, fiarele de a fi sălbatice, tot astfel a făcut pe oameni dornici și capabili de a învăța și gata de a-și pune în lucrare mintea în lucruri subtile și demne..." Palmieri punea și problema vîrstei la care se cuvine să fie începută educația prin carte a copilului. Contrazicînd pe cei care susțineau că mai înainte de șapte ani copilul nu este apt de a deprinde cititul și a pătrunde în lumea erudiției, el scria că încă din pruncie doica poate începe să-i deprindă cu literele, fără să obosească pe cei mici; în felul acesta, la șapte ani copilul va putea învăța ceea ce trebuia să-și însușească la nouă, iar la nouă ce trebuia să știe la unsprezece, trecînd de la lucruri mici la lucruri mari.

Vîrstele vieții

Problema aceasta a vîrstelor și a momentului potrivit la care poate fi început procesul de învățămînt a fost îndelung studiată de umaniști, care au asociat-o deseori cu cercetarea firilor, a tipurilor psihologice am spune azi. Cea mai celebră imagine ne-o oferă personajul Jacques Melancolicul din piesa lui Shakespeare *Cum vă place*, în care omul este înfățișat jucînd șapte roluri pe scena vieții: mai întîi este prunc în brațele doicii, apoi școlar tîrîndu-se fără chef spre școală, îndrăgostit plin de suspinuri ca un coș de cuptor aprins, după aceea soldat, apoi judecător cu ziceri drepte culese din cotidian, și în cele din urmă bătrîn, ajuns la senectute. Matteo Palmieri împărțea vîrsta omului în șase etape, dintre care trei țineau de copilărie: *pruncia* „adică mai înainte de apariția vorbirii", *copilăria* ca atare, care ține pînă la apariția judecății (adică a discernămîntului, care va preocupa atît de mult pe pedagogi și juriști în sec. XVIII și XIX) și *adolescența* care, după unii cărturari ai vremii, se întindea pînă la 28 ani, în care tînărul își sporea forța trupului. Aceste etape se interferau într-o măsură mai mică sau mai mare, fapt ce se datora (credeau umaniștii, influențați de cunoștințele anticilor) acțiunii și interacțiunii umorilor. Matteo Vegio scria că „trupurile noastre sînt alcătuite din patru elemente, din care derivă diverse însușiri: de la foc rîvna, de la apă răceala, de la aer umiditatea, iar de la pămînt înnăscuta uscăciune". Tratatele vremii susțineau că, în om, elementele se combinau cu umorile astfel: pămîntul (rece și uscat) făcea pe individ melancolic, apa (rece și umedă) dădea tipul flegmatic, aerul (cald și umed) imprima omului un caracter sangvin, iar focul (cald și uscat) genera tipul coleric. Treptat, investigarea științifică a naturii și omului a făcut ca aceste clasificări să devină mai realiste. O constatare interesantă au făcut cercetătorii din Grupul de la Cambridge în legătură cu felul în care un anumit mod de viață se răsfrîngea în mentalitatea și comportamentul copiilor din colonia puritană din Plymouth, în sec. XVII. Pînă la 12 sau 16 luni, toți copiii erau hrăniți la sîn, fără să fie strîns înfășați; adeseori dormeau împreună cu părinții sau într-un pătuc lîngă aceștia. După acest interval însă, mama înceta să alăpteze copilul și, adeseori, nu mai rămînea în preajma lui; se producea astfel o desprindere bruscă a copilului din mediul cald familial, care avea ca rezultat, pe plan mental, o stare de dezamăgire și agresivitate. Refulată în cadrul familiei, această stare se revărsa asupra celorlalți — situație ades observată la puritanii americani.

Desigur, realitatea era mult mai complexă decît o sugerau asemenea interpretări. În scrierile lor, umaniștii construiau o lume ideală, un model. Nu însemna că, în viață, asemenea modele puteau fi aplicate *ad litteram*. Între model și realitățile cotidiene existau distanțe ce se cer bine cunoscute, pentru a nu lua afirmațiile umaniștilor drept atestări ale unor situații autentice. Mai ales că sfaturile gînditorilor erau însoțite tot timpul de soluții care de care mai bizare. Cronicarul german Konrad von Megenberg, de exemplu, propunea ca toți copiii avînd aceeași vîrstă să fie îmbrăcați la fel, pentru a face vădită și prin vestimentație etapa la care ajun-

sese dezvoltarea lor spirituală; o dezvoltare ce începea, după părerea lui, la şapte ani, pentru că pînă la această vîrstă se întindea copilăria „numită astfel, deoarece copilul nu ştie să vorbească, nu întrucît nu poate rosti nimic, ci pentru că tot ceea ce spune, imită, în genul maimuţei".

Asemeni grădinarului faţă de vlăstarii firavi

Venirea pe lume a copilului era aşteptată cu bucurie, dar şi cu sentimentul datoriilor ce decurgeau din acest eveniment. În unele regiuni, taţii erau invitaţi să asiste la naştere „pentru ca, mai apoi, să aibă mai multă îngăduinţă cu femeile". În primele luni, copiii erau înconjuraţi de afectuoasă atenţie. Călugărul şi cronicarul italian Salimbene de Parma (1221-1290) condamna încercarea împăratului Frederic II Barbarossa de a creşte copiii fără asistenţa doicilor. Aceştia — credea el — au murit pentru că „nu aveau cum să trăiască fără bătăile din palme şi veselele grimase şi dezmierdările doicii".

Pruncii trebuiau spălaţi, iar mîinile şi picioarele aşezate cu grijă şi strînse în legături, pentru că — scria Konrad von Megenberg — „aşa face şi grădinarul cu vlăstarii firavi care se pot încovoia, legîndu-i şi întărindu-i cu proptele, pînă ce tulpina se îndreaptă, iar ramurile s-au făcut mai tari".

Leon Battista Alberti recomanda o ocrotire a sufletului, copilul avînd mai ales nevoie de cineva care să-i poarte de grijă şi să-l iubească, păzindu-l de „stricăciunile" pe care i le-ar putea provoca prea multă răceală şi prea mult soare, revărsarea ploii şi bătaia vîntului. Apoi, copiii intrau în lumea jocurilor care, dintotdeauna, a fost o împletire între vis şi realitate, între naivitate, inocenţă şi tendinţă de imitare a celor mari. Cronicarul german Thomas Platter povesteşte că atunci cînd tatăl său a fost închis pentru datorii, el a fost încredinţat unei mătuşi, unde l-a vizitat fratele lui mai mare, întors din război; acesta i-a dăruit un cal de lemn: „Iar eu l-am tras cu sfoara pînă la uşă, că eram sigur că poate merge". Chiar dacă era mai puţin evidentă, personalitatea copiilor se vădea în numeroase împrejurări. Hector Mühlich — alt cărturar german — relatează cazul unui grup de aproape trei sute băieţi şi fete, între şapte şi şaisprezece ani, care au pornit, cu un steag, pînă la Saint-Michel; „iar pe care nu i-au lăsat tatăl şi mama să plece, aceia au murit acăsă [de necaz]".

În sfîrşit, saltul marcat de Renaştere în atitudinea faţă de universul copilăriei se vădeşte şi în atenţia diferită pe care umaniştii, spre deosebire de predecesorii lor, o au faţă de etapele copilăriei. Cercetări recente au subliniat că în vreme ce scriitorii din Evul Mediu tîrziu — precum Konrad von Megenberg — se arătau prea puţin interesaţi de vîrsta prunciei, (pe care o considerau improprie pentru crearea unor deprinderi), educatorii Renaşterii acordau, dimpotrivă, o atenţie mare tocmai acestei etape, dorind să urmărească felul în care mediul exterior influenţa comportamentul infantil.

De fapt, atitudinea umaniştilor faţă de copil era inspirată de dorinţa de a-l face bun cetăţean, mai puţin dependent de o ierarhie socială prestabilită. Ei doreau o realizare integrală prin cultură. Dragostea de carte, în concepţia lor, era menită să-i îndrepte spre o viaţă civică superioară. Pe acest drum, copilul trebuia să întîlnească modele de umanitate capabile să-l stimuleze şi să-l facă să dorească desăvîrşirea. Încrezători în noblеţea conferită de virtute, umaniştii au recomandat cultivarea statornică a minţii şi a inimii. Dacă Matteo Palmieri scria că este bine să nu fie folosită bătaia, pentru că face sufletele slugarnice, Vegio mustra pe părinţii care învăţau pe copii să strîngă averi, în loc să-i deprindă cu literele şi artele. Mult mai util — preconiza el — este să li se dea cultura pe care hoţii nu o pot fura, nici brutalitatea, focul sau adversităţile nu o pot smulge din inima omului. Această aspiraţie spre formarea unui om desăvîrşit i-a făcut pe umanişti să îndemne pe părinţi să ia seama zilnic la fiecare mic gest, cuvînt sau semn al pruncului. Umanismul a îndemnat la mai multă afecţiune în familie şi la o mai strînsă legătură dintre sporul avuţiei societăţii şi prosperitatea familiei, copilul aflîndu-se în centrul amîndurora ca început de drum nou şi ca izvor de bucurie şi speranţă. ■

PLANSELE NOASTRE

Imagini constănţene de la sfîrşitul secolului trecut şi începutul veacului nostru:
A. Gara; B. Pe dig; C. Farul; D. În port...; E... şi în rada portului; F. Oaspeţi transilvăneni la Mamaia; G-H. Plaja Mamaia în două ipostaze. Fotografii aflate în colecţiile Bibliotecii Academiei R.S.R. **(Imagini dobrogene de acum 125 ani,** p. 20)

A

B

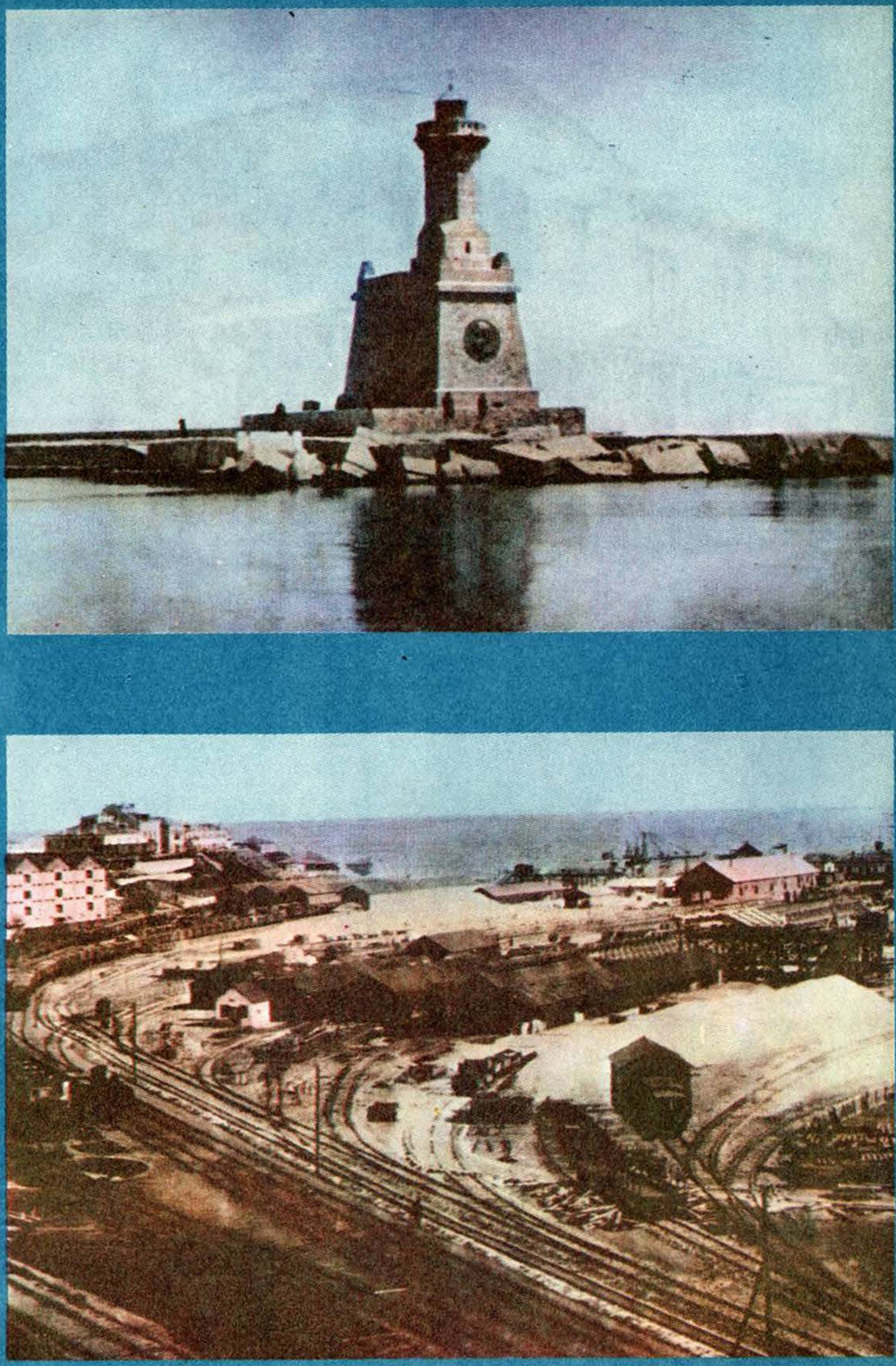

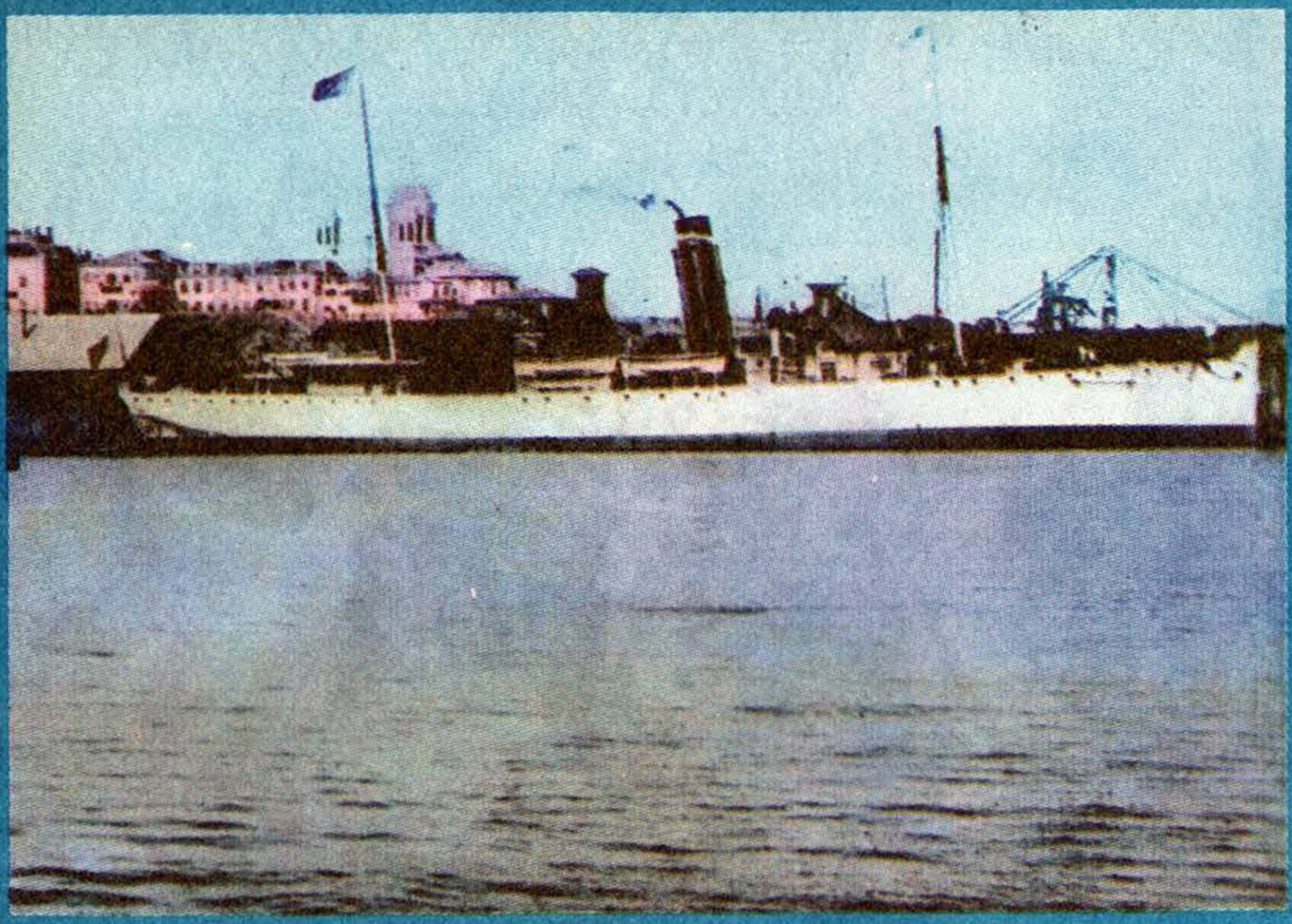

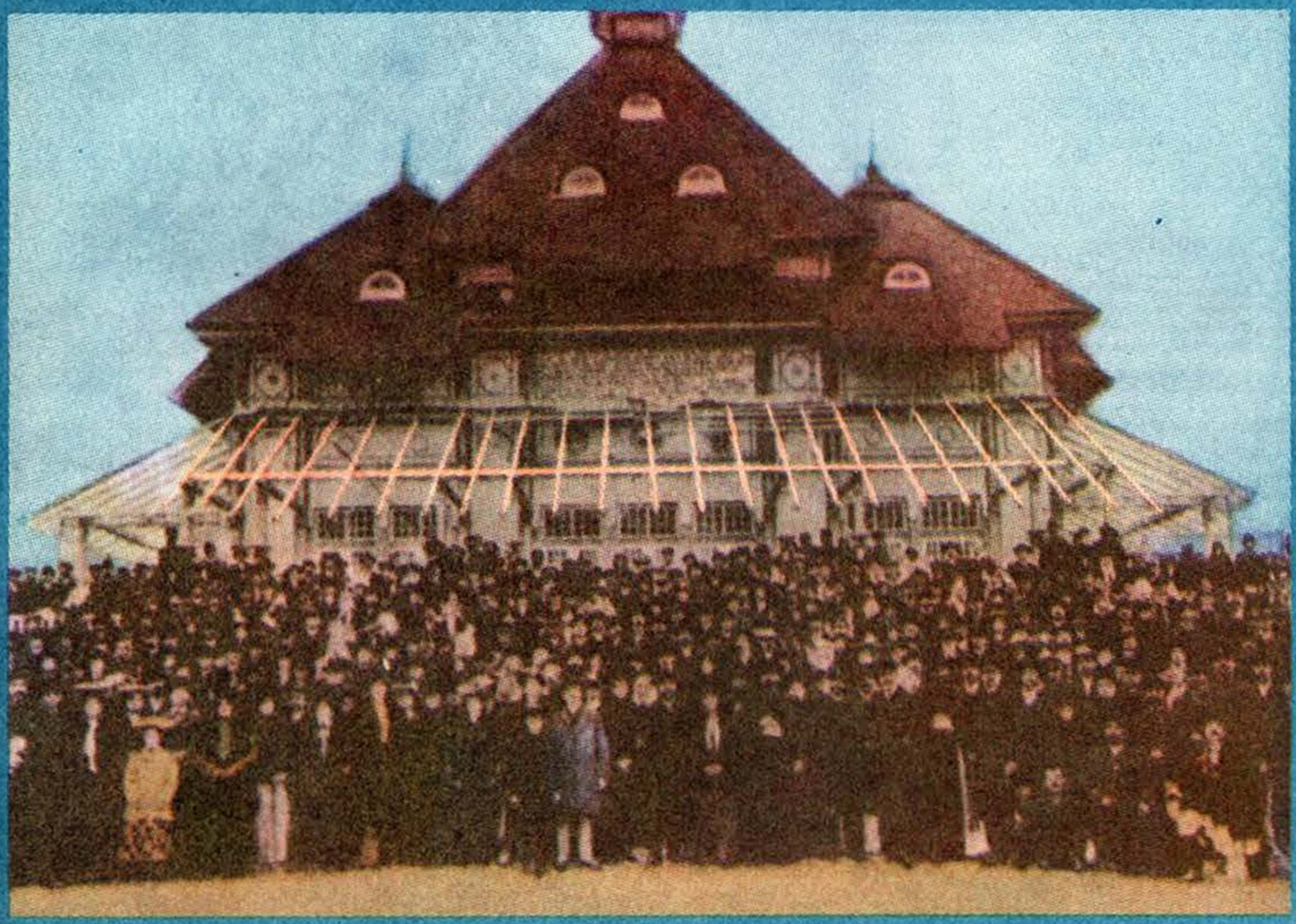

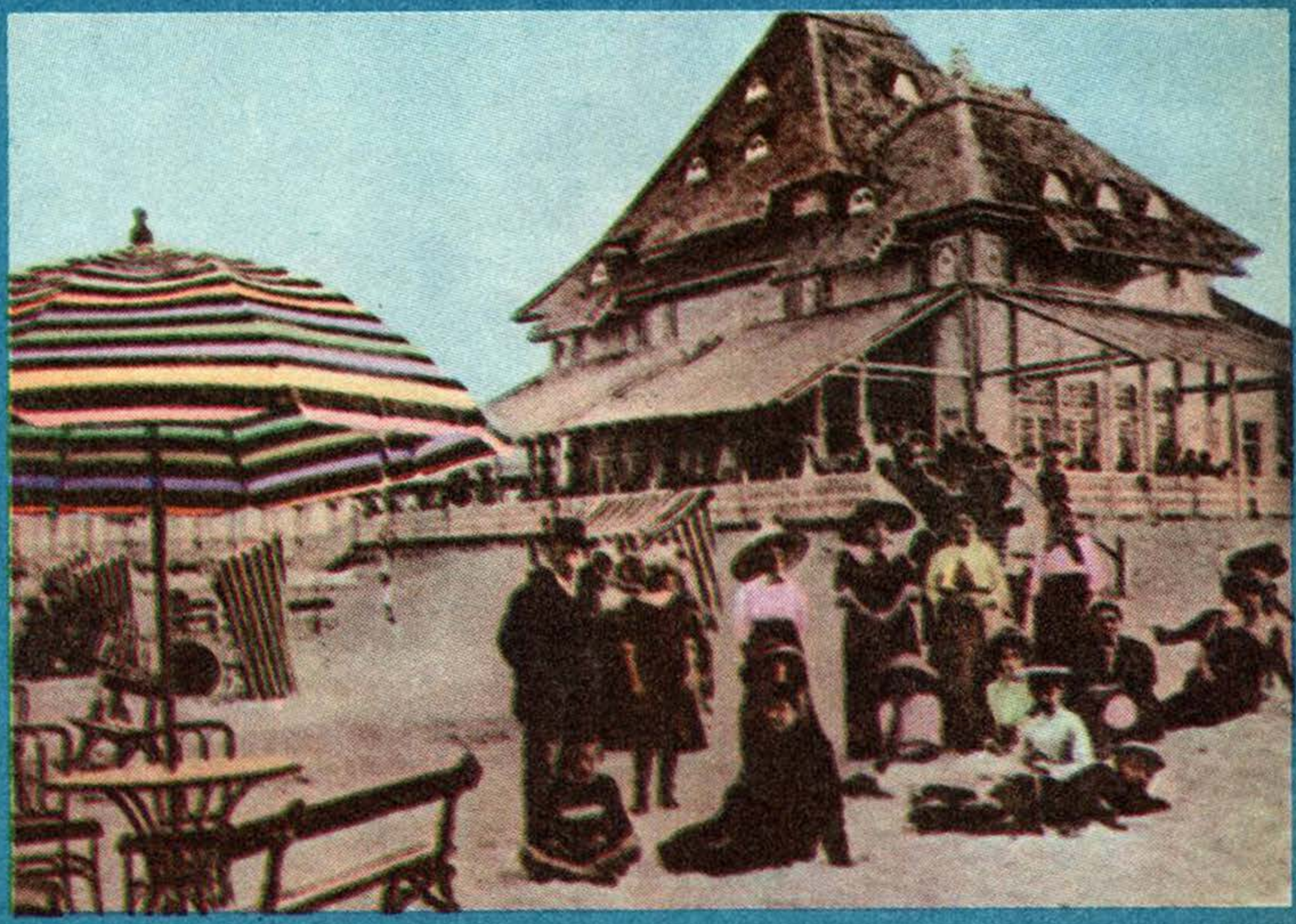

PE URMELE STRĂMOŞILOR (XI)

ION POPESCU-PUŢURI

Alcătuind Imperiul arsacizilor sau istoria regilor parţi identificaţi prin monede, Jean Foy-Vaillant îşi însoţeşte lucrarea asupra acestei familii de regi ai parţilor, ce şi-a întins autoritatea vreme de secole, cu un bogat indice de locuri, nume şi de evenimente, ca şi cu scheme de arbori genealogici, de natură să ne ofere o imagine cît mai complexă a legăturilor dintre diferitele ramuri ale acestei familii, ca şi a succesiunii diferiţilor suverani proveniţi din rîndurile ei.

În această privinţă atrage atenţia, de la început, încorporarea, atît în indicele de nume, cît şi în schema arborelui genealogic a dinastiei Arsacizilor, a numelui Darius. Istoria universală a reţinut mai mulţi suverani purtînd acest nume. Cel mai vestit dintre aceştia a fost Darius I, regele perşilor (521-486 î.e.n.), întîlnit şi în evenimente ce au legătură cu ţara noastră. În urmă cu două milenii şi jumătate, în anul 514 î.e.n. Darius I a pornit o expediţie împotriva sciţilor. Înainte de a trece Dunărea, el a avut de înfruntat pe geţi „cei mai viteji şi cei mai drepţi dintre traci" — cum îi caracteriza Herodot, părintele istoriei, care arăta în continuare că geţii îşi datoresc această nespusă vitejie şi faptului că se consideră nemuritori. Este cea mai veche menţiune din izvoarele istoriei scrise despre primele lupte ale poporului geto-dac pentru libertate şi independenţă — trăsătură fundamentală a întregii noastre evoluţii istorice. Referindu-se la acest moment, A.D. Xenopol scria în volumul I din Istoria românilor, în anul 513 î.e.n. regele Darius a organizat o mare expediţie prin strîmtoarea Bosfor împotriva sciţilor. Motivul era că, încă de pe timpul regelui med Ciaxares (630-584 î.e.n) sciţii întreprinseseră mai multe atacuri în împărăţia mezilor şi o ţinuseră sub stăpînire timp de 28 ani, iar, ulterior, făcuseră dese incursiuni în bogatele regiuni ale Asiei Centrale. Imperiul mezilor fiind răsturnat de acel al perşilor — arată Xenopol — unul din urmaşii lui Cyrus cel Mare (548-529 î.e.n.) Darius I, fiul lui Histaspes, satrapul Iliricului, se hotărăşte să pedepsească veşnicele incursiuni ale sciţilor printr-o expediţie făcută chiar în ţara acestora. Ştiind însă că drumul prin Asia către ţara sciţilor era plin de greutăţi, — remarcă A.D. Xenopol — Darius a hotărît să-i atace prin Europa. El a trecut Bosforul pe un pod de vase construit de arhitectul Mandrocles din Samos. Elenii din Asia Minor, care urmau pe regele persan în expediţie, au fost trimişi înainte, pe Marea Neagră, spre a intra pe Dunăre şi a aşterne un pod şi peste acest fluviu, ceea ce au şi făcut în punctul unde fluviul se împarte în mai multe braţe, deci prin apropiere de Tulcea. Expediţia lui Darius — se apreciază în Dicţionarul de istorie veche a României — avea şi alt scop: „Se presupune că Darius [prin aceste incursiuni la Dunăre] urmărea şi să consolideze stăpînirea persană în Balcani în vederea cuceririi Greciei".

La rîndul său, profesorul universitar din Iaşi, Petru Râşcanu, în Curs complet de istorie universală, tipărită la Ploieşti, în anul 1896, analizează rosturile acestei expediţii. „Adevărul — scrie Petre Râşcanu — este următorul: Este sigur că Darius a întreprins... expediţiunea în contra sciţilor. Dorind de a lăţi marginile imperiului spre apus, el a plecat în persoană în contra unor popoare care erau mai viteze decît toate. A trecut Hellespontul [de fapt Bosforul], a supus pe toate popoarele tracice din drumul său şi s-a îndreptat spre nord. El ştia foarte bine că hotarele posesiunilor din Europa nu vor fi sigure, pe cîtă vreme nu va fi dat un exemplu teribil acelor sciţi, care stăpîniseră lumea întreagă. A trecut dar Dunărea, a ars şi pustiit toate în drumul său şi a zdrobit orice rezistenţă pînă dincolo de Tanais şi s-a întors înapoi. S-a retras în linişte marele monarh, după ce a pus fluviul Dunărea ca hotar imperiului dinspre nord-vest, după cum pusese Indul la est. Dovadă despre aceasta avem în faptul că el s-a retras în Persia, lăsînd generalilor săi însărcinarea a supune Tracia întreagă şi Macedonia. Ceea ce s-a şi făcut. Tracia a fost supusă. Macedonia plătea tribut. Dar după aceste cuceriri trebuia să urmeze numaidecît cucerirea Greciei. Războaiele medice erau fatale. Sub Darius s-a trimis de două ori armate contra grecilor. Amîndouă incursiunile n-au avut nici un rezultat. Darius în mijlocul pregătirilor ce le făcea ca să se răzbune asupra grecilor a murit în 485 î.e.n.".

Propunîndu-şi să prezinte istoria arsacizilor, adică a unei dinastii care începe stăpînirea propriu-zisă în anul 250 î.e.n., Jean Foy-Vaillant aminteşte de nenumărate ori numele Darius. Aceasta se datoreşte nu numai faptului că Imperiul part al arsacizilor se considera moştenitor al statului medo-pers al ahemenizilor, dar şi pentru că arsacizii se înrudeau direct cu familia ahemenidă. Cum precizează J.F.Vaillant, în capitolul rezervat lui Artaban I, întemeietorul familiei arsacide care-şi luase numele de la Arsaces I era Askan şi era fiu al lui Darius. Întîiul arsacid nu era deci de origine umilă, ţăran, păstor sărac — cum ni-i prezintă J.Klaproth în monumentala sa lucrare despre popoarele din Asia — ci un om de origine nobilă, fiind el însuşi, în tinereţe, comandant militar al ionici.

Din izvoarele istorice se ştie că Darius I, fiul lui Histaspes, a avut trei fii cu soţia sa, Amissa, fiica Gobriei, şi patru cu Atossa, fiica lui Cyrus. Pe unul dintre aceşti fii, numit Artabaze, Darius I l-a pus în fruntea satrapiei Pontului. Este un nume curent luat de unii regi ai regilor şi de alţi domnitori din imperiul parţilor.

F.J. Vaillant menţionează şi alţi regi şi domnitori purtînd, de asemenea, numele de Darius şi care au jucat un anumit rol în acest imperiu.

Astfel, Darius II Nothus a domnit între anii 424-404 î.e.n., după Darius I, fiul lui Histaspes; între anii 336-330 î.e.n. a domnit Darius III Codomanus, care a fost ultimul suveran ahemenid, înfrînt apoi de Alexandru Macedon. Numele Darius apare şi după trecerea puterii în mîinile dinastiei arsacide propriu-zise, ceea ce constituie o dovadă de continuitate de nume regeşti, domnind însă în diferite regate şi satrapii.

Astfel se aminteşte numele unui alt Darius, Nothus, care obţine domnia în regatul Armenia, în timp ce rege al regilor parţi era Arsaces Gotarzes. Acest rege Darius Nothus a domnit 19 ani şi a avut doi fii. J.F. Vaillant mai aminteşte de un alt Darius, fiul lui Pharnaces, ce va „pune din nou mîna pe Pont", domnind ca rege clientelar al Pontului. Acest Darius i-a ajutat pe Octavian şi pe Antonius în lupta de la Philippi (42 î.e.n.).

Ne simţim tentaţi a sugera înrudirea directă a numelui de Darius cu Dario şi Daria, nume româneşti, folosite şi pentru bărbaţi şi pentru femei de toate generaţiile multimilenare în teritoriul de la Carpaţi, Dunăre şi Mare.

De remarcat că asemănător vor fi preluate de la arsacizi şi alte nume. Vaillant menţionează pe Antiochus Sôter (Tămăduitorul), care i-a urmat la tronul tatălui său Seleukos Nicator şi pe al lui Antiochus supranumit „Zeul". Vaillant pomeneşte tot cu numele de Antiochus un rege arsacid care luptă cu cuceritorii romani.

La fel numele de Mithridate[1], Artabaze, Artaxerxes apar atît la ahemenizi, cît şi la arsacizi, întîlnindu-le ca nume dinastice pe o perioadă de peste o mie de ani în tot spaţiul indo-european.

Cuprinzînd în arborele său genealogic regi ai regilor parţi, regi din Bospor, ai Pontului şi ai Bithyniei, Vaillant ne arată puternicele legături familiale ce uneau aceste întinse teritorii, în care s-a creat acea civilizaţie care se va întîlni şi influenţa cu civilizaţiile Indiei, Chinei şi ale altor popoare.

---

[1] Publicăm în continuare indicele de locuri, nume şi evenimente alcătuit de J.F. Vaillant la sfîrşitul lucrării sale *Istoria Imperiului arsacizilor*. Cifrele arabe arată locul în care se află în lucrare menţiunea respectivă.

EPYANAXA, soţia regelui Syennes al Ciliciei — 14.

EUMACHUS, comandant în armata lui Mithridate, năvăleşte în Frigia.

ETARETA, a doua soţie a lui Nicomedes, îndepărtată de la palat de gelozia soacrei sale — 307.

EUMENES, rege al Pergamului, aliat al poporului roman, instigă la război împotriva lui Pharnaces — 44. Trimite soli la Roma, care îl admonestează pe Pharnaces în faţa Senatului — 45. Diferite solii şi feluritele războaie contra lui Pharnaces — 46,47,48. Documentele de pace între Pharnaces şi Eumenes — 49. Fraţii lui Eumenes, Attalus, Philaterus şi Athenaeus — 48. Pharnaces se căsătoreşte cu sora lui Eumenes — 51. Fiul său, născut dintr-o femeie din Efes, fiica unui cithared, năvăleşte în Asia — 56. Moare din pricina unei boli — 57.

EUMENES, rege al Pergamului, supune mai multe popoare în Bithynia — 309. Acest fapt declanşează un război în Prusa — 323. Datorită alianţei Pergamului cu romanii, prusianii au fost învinşi — 323. Eumenes moare după 39 ani de domnie, lăsînd pe tron pe fratele său Attalus — 330.

FABIUS L., dezertînd din armată, i se alătură lui Mithridate — 99. Fiind învins de Mamercus, se refugiază în Moesia — 109. Aici este asediat, fiind salvat de Traian. Îl urmăreşte în Comana pe fugar şi îl învinge acolo — *ibid.*

FIMBRIA îl asediază pe Mithridate — 92. Trimite soli la Lucullus pentru a-i trimite flota în ajutor — *ibid.*

GABINIUS A. este trimis în Asia — 352.

GABINUS, se pricepea numai la băutură — 98.

GALII, după ce au devastat Asia, ocupă Galaţia şi ridică cetăţi pe teritoriul ei — 306. Attalus — 309 şi Prusias — 313 îi învinge pe gali.

GLABRIO M. Acilius succesorul lui Lucullus în Bithynia şi Pont — 254.

GORDIUS, Mithridate se foloseşte de el spre a-l omorî pe Ariarathes — 68. Invocîndu-i prietenia Gordius îl roagă pe Mithridate să-i facă rege. Neizbutind, uzurpă tronul, apoi este însă omorît — 71; Gordius trimite pe Mithridate împotriva lui Murena — 9.

GURA, fratele lui Tigran, se predă lui Lucullus — 146.

HANNIBAL, fuge în Prusa — 326. Învinge armatele celor din Pergam, prin dibăcie — 324. Romanii îl trimit în Prusa pe Flaminius, pentru a cere predarea lui Hannibal. Anunţat că soldaţii regelui au pătruns în casa lui se otrăveşte — 325.

HERACLEENII din Pont îl găsesc pe Heraclit în lanţuri şi îl numesc pe Aphrodisius administratorul oraşelor — 35. Îi numesc pe Phocritus apărător al cetăţii — 302; Nicomedes cere ajutor de la ei — 304. Recuceresc teritoriile cicenilor şi ale tiilor, precum şi păminturile Thyanei — 305.

HYPSICRATIA, soţia lui Mithridate — 162.

ININTHIMAEVUS îi urmează lui Cotys la tronul Bosporului — 264, cunoscut doar după monedele emise de el. Se pare că a fost fiul lui Cotys, regele Traciei — 265. Descrierea unei monede — 266.

IONIA, prefectură dată lui Arsaces de către tatăl său — 15.

ITALICI, într-o singură zi au fost ucişi 80 000 italici — 81.

JURANIENI, după tradiţia persană — 25.

LAODICE, soţia lui Mithridate IV, fiica lui Callicinus — 39. Numele de Laodice este adesea întrebuinţat la Seleucizi — *ibid.* Laodice, soţia lui Antiochus — 40. Laodice, soţia lui Achaeus — 42. Laodice, văduva lui Aristonicus, conducea treburile statului — 59. Laodice, sora lui Mithridate, pe care o ia în căsătorie Nicomedes — 68, 343.

LEGAŢI Soli (soli) romani la Prusa.

Caius Sulpicius Gallus şi Manius Sergius — 330; L. Apuleius şi C. Petronius — 331; C. Claudius Cento, L. Hortensius şi C. Aurunculeius — 332: L. Aurunculeius — 332; L. Anicius şi C. Fannius şi Q. Fabius Maximus — 333; Appius Claudius, Lucius Oppius şi Aulus Posthumius.

LEOCRITUS, comandantul armatei lui Pharnaces, asediază cetatea tiilor — 48.

LEONIPPUS, Mithridate îi încredinţează apărarea oraşului Synope; este omorît la porunca lui Cleochares — 128.

LICINIUS CRASSUS este trimis împotriva lui Aristonicos, fiind ucis în luptă — 57.

LUCULLUS, sol al lui Sylla, trimis în Siria — 85 şi de aici în Asia pentru a-i urmări pe Mithridate — 105. Acţiunile lui Lucullus împotriva lui Mithridate — 105. Retrage ajutorul [dat] cetăţii Cyzic. Îi numeşte pe Hermaeus şi Marius în fruntea armatei şi obţine victoria de la Tenedos — 112, urmărindu-l apoi pe Mithridate pînă în Bithynia — *ibid.* Lucullus Cotta şi Triarius năvălesc în Pont, la Nicomedia, unindu-şi trupele — 113 şi atacîndu-l pe Mithridate din toate părţile — 115. Feluritele isprăvi de arme ale lui Lucullus — 116. Urmărirea lui Mithridate — 117. Lupta împotriva celor din Pont — 118. Descoperirea tezaurelor din fortificaţia cabirilor — 124. Intrarea în Pont — *ibid.* Supunerea caldeienilor şi a tibarenilor — 125. Cucerirea şi dărîmarea [cetăţii] Eupatoria — 126. Incendierea oraşului Amisum — 127. Trimite soli la Tigran şi Appius Clodius — *ibid.* asediul oraşului Synope — 128, în urma unui vis eliberează oraşul Synope, ducînd cu sine doar o statuie — 130. Redă locuitorilor cetatea Amisum. Intră în Cappadocia, traversează Eufratul — 131, de unde, mergînd prin Sophene, intră în Armenia — *ibid.* Diverse bătălii cu Tigran — 136. Punînd stăpînire pe Tigranocerte, dă peste tezaurele regelui — 340. Trimite soli la Arsaces — 141. La Tarbene găseşte aurul şi argintul regelui Arsaces, care cere prietenia lui Lucullus şi îl trimite la el pe Sextilius — *ibid.* Abandonarea provinciei pontice — 143. Lucullus porneşte război împotriva lui Tigran şi îl învinge — *ibid.* Porunind contra lui Artaxates, este urmat de Tigran — 144. Lucullus şi duşmanii săi se înfruntă. În lupta dublă, îi pune pe fugă şi îi măcelăreşte pe pontici şi pe armeni — 146. Asediază şi cucereşte cetatea Nisibe — 147. Îl aruncă pe Callimachus în lanţuri — *ibid.* Soldaţii îl abandonează pe Lucullus şi trec de partea lui Glabrio — 152. Lucullus se întoarce la Roma — 156. Triumful său ca învingător al lui Mithridate — 178, 362.

LYSIMACH, trece în Asia şi ocupă oraşele aliate cu Antigonos — 34. Îl deposedează pe Mithridate III de cetatea Cium — *ibid.* Lysimach este învins şi ucis — *ibid.* Lysimach este alungat din Bithynia de către Zypoetes — 302.

MACHARES, fiul lui Mithridate, regele Bosporului — 98. Lucullus îl face prieten al romanilor — 129; pricina pentru care Mithridate îl omoară — 167.

MANCAEUS, comandant al cetăţii Tigranocerte, îi dezarmează pe soldaţi — 139.

MANIUS Aquilius, comandant al romanilor, este învins de către comandanţii de oaste ai lui Mithridate — 75,330.

O. MARCIUS este trimis de către Senat pentru a vedea starea lucrurilor şi situaţia din Grecia şi Macedonia — 44.

MARIUS şi Cinna, duşmani ai lui Sylla, îl descriu pe acesta ca duşman al Orientului — 91. Marius şi Eumachus, comandanţi trimişi împotriva lui Lucullus. Marius, luat prizonier de către Caroculus, este omorît la porunca lui Lucullus — 112.

MEDUS Mithridate, ginerele lui Tigran, le pricinuieşte romanilor o mare înfrîngere — 152.

MENEDEMUS supravieţuieşte în pofida lui Olthaco — 115.

MENADER Sornatium dezertează — 115.

METROPHANTES, pretor al regelui, învins de către Mamercus — 167.

MONIMIA, fiica lui Philopoemenes, este primită de către Mithridate în gineceul său — 71.

MITHRIDATE, regele Pontului, se trage dintr-un şir de şapte perşani. Applanus e de părere că se trage din neamul lui Darius — 4. Mithridate IV, regele Pontului, domneşte în Pont în locul tatălui său Rhodobasius — 14. Mithridate conspiră împreună cu Cyrus împotriva lui Artaxerxes — 14. Se împacă cu Artaxerxes prin intermediul lui Tissaphernes — 15. Se reîntoarce în Pont — 17. Ridică o statuie filozofului Platon, care încă mai trăia în acea vreme — 18. Mithridate, făcut prizonier în oraş, este eliberat prin intervenţia lui Clearchos şi datorită unei imense sume de bani — 19. Moare în anul următor, *ibid.* Ochus îl sfătuieşte pe Mithridate să-l omoare pe Datames — 25. Se preface a fi duşmanul regelui perşilor — 26. Îi omoară pe Datames printr-o viclenie — 27. Se întoarce la Paflagonia — *ibid.*

MITHRIDATE II, după moartea tatălui său Ariobarzan, obţine domnia Pontului — 29. Îl însoţeşte pe Alexandru cel Mare în expediţiile sale — 29. Îi trezeşte hănuielii lui Antigonus — 30. Obţine domnia Pontului de la Cassander şi Antigonos care se războiau între ei — 31. Devenit prieten cu Antigonos este omorît pe neaşteptate de către acesta — 31. Prezentarea unor pasaje dificile din Plutarh despre Mithridate şi indicarea erorii săvîrşite de Reinech şi Henning.

MITHRIDATE III i-a urmat tatălui său la domnie — 34. Lysimach îi smulge oraşul Cium — *ibid.* După uciderea lui Lysimach Seleucos îi înapoiază lui Mithridate [cetatea] Myrine, *ibid.* Mithridate năvăleşte în Cappadocia, după moartea lui Ariarathes regele Cappadociei — 36. Moartea sa — 37.

MITHRIDATE IV, urmează tatălui său la tron, deşi este încă copil — 37. Galaţii bîrfuiesc Pontul. Heracleenii îi dau ajutor lui Mithridate, apoi bîrfuiţi de galaţi şi co-

rupți cu bani îl trădează pe Mithridate — 38. Mithridate o ia în căsătorie pe fiica lui Callinicus — 39. Locuitorii din Sinope se fortifică pe uscat și pe mare împotriva lui Mithridate, care asediază în zadar cetatea — 42. O dă pe fiica sa, Laodice, de soție lui Achaeus — 42. Nu se știe cît timp a domnit, *ibid.*

MITHRIDATE V. Unicul fiu și moștenitor al lui Pharnaces, ajunge la tron după moartea tatălui său — 55. Trimite la Roma soli pentru a se interesa în legătură cu Prusias, care-l atacase pe Attalus — 55. Furnizează lui Attalus trupe pentru războiul cu Prusias — 56. Mithridate dorește prietenie poporului roman — 156. Primește supranumele de „Beneficius" [= Binefăcătorul] — *ibid.* Dă ajutor romanilor împotriva lui Aristonicos — 56. Senatul îl acordă lui Mithridate, Frigia Mare și declanșează războiul împotriva regelui Cappadociei, pentru a recupera aceste teritorii — 59. Mithridate moare pe neașteptate, lăsînd mai mulți copii, *ibid.* Descrierea monedelor lui Mithridate V — 61. Nu se știe numele soției sale — 60.

MITHRIDATE VI, fiul lui Mithridate V, a fost crescut în palatul regal Gaziura din Pont —56. Îi urmează la tron tatălui său, care a fost ucis — 64. Minuni cerești îi au prezis măreția [sa] — 65. Evită capcanele întinse de paznicii săi, ce vroiau să-i la viața dîndu-i otravă, obișnuindu-se cu otrava — *ibid.* Își omoară mama și fratele. Pornește războiul împotriva sciților. Obține domnia Bosporului și supune pe regii din jurul [rîului] Phasis — *ibid.* Trimite la Roma soli împotriva lui Saturninus — *ibid.* Întinde granițele regatului pînă în Mica Armenie —67. Cutreieră Asia și merge în Bithynia și în Pont — *ibid.* Laodice încercînd să-i otrăvească, o pedepsește pe făptașă — 67. Împarte Paflagonia împreună cu Nicomedes. Răspunsul trufaș al solului roman — 68. Dă poruncă să fie uciși fiii surorii sale. Alungă gărzile lui Nicomedes din Cappadocia; apoi îl învinge și pe Ariarathes izgonindu-l din Cappadocia —'69. Trimite la Roma o solie în legătură cu Cappadocia — 70. Senatul își instaurează stăpînirea în Cappadocia — *ibid.* Mithridate pornește războiul împotriva lui Ariobarzan — 71. Îl instigă apoi pe Socrates împotriva fratelui său și îl trimite împreună cu o armată pentru a-i uzurpa domnia — 71. Mithridate îl trimite pe Pelopidas la Roma, care însă e scos afară din Senat. Mithridate, mînios, îl trimite pe fiul său Ariarathes spre a ocupa Cappadocia — 73. Romanii îi poruncesc lui Mithridate să nu ia parte la război—*ibid.* Comandanții de oști romani și Nicomedes îl atacă pe Mithridate pe mare și pe uscat — 74. Mithridate pregătește trupe și corăbii și cere ajutor împotriva romanilor — *ibid.* Nicomedes și conducătorii de oști romani încep lupta cu Mithridate și marea armată a lui Nicomedes este măcelărită — 75. Mithridate se poartă binevoitor cu prizonierii — *ibid.* Marius este învins de către comandanții de oști ai lui Mithridate — 76, care la în stăpînire toate posesiunile lui Nicomedes — *ibid.* Supune Licia și Pamfilia, pînă la granița cu Ionia — 77. Îl înșală pe Oppius, arătîndu-i un prizonier al romanilor — *ibid.* Manius este adus în Asina, iar Mithridate îi toarnă aur topit în gură — 78. Întorcîndu-se din Ionia vede o fată frumoasă — 78. Întreruperea războiului cu marsii — 79. Mithridate construiește numeroase corăbii împotriva rodienilor — *ibid.* La porunca regelui, sînt uciși cei de neam italic — 80,81. Mithridate trece în insula Cos, unde pune mîna pe averile Cleopatrei — 81. Ajunge apoi la Rodos, încercînd în zadar [să cucerească] insula — 82. Îl trimite pe Archelaos în Grecia — 83. Încheie un tratat de prietenie cu poporul atenienilor — *ibid.* Sylla pleacă împotriva lui Mithridate — 84. Moartea lui Arcathias, fiul lui Mithridate — 85. Sylla asediază Atena și Pineum — *ibid.* Zenobius din Chios, la porunca lui Mithridate, merge înainte în Pont — 87. Mithridate practicînd un negoț generos, aduce sub ascultarea sa cetățile grecești — 88. Aflînd despre o conspirație împotriva sa, Mithridate îl omoară pe părtași — 89. Sylla îl învinge pe Archelaos — 90. Fiul lui Mithridate vine la Cyzic — 91, iar de aici reușește să ajungă la Miletopolis și la tatăl său — 92. Fimbria îl asediază pe Mithridate — *ibid.* Fuge la Mytilene — *ibid.* La îndemnul lui Mithridate, Archelaus cere pace de la Sylla — 94. Sylla și Mithridate poartă tratative de pace — 95. Întorcîndu-se în Pont Mithridate supune multe neamuri — *ibid.* Îl ucide pe fiul său, care se răsculase — *ibid.* Trimite soli la Murena și Senatului — 96. Îl trimite pe Gordius împotriva lui Murena — 97. Banchet festiv — 98. Supune Bosporul și îl încoronează pe Machares, fiul lui Gentus — *ibid.* Mithridate oferă ajutor lui Sertorius pentru a i se confirma autoritatea în Asia — 99. Mithridate face pregătiri de război — 100. Este ajutat de către vecini — 100. Vine în Paflagonia și îl îndeamnă pe soldați la război — 101. Năvălește în Bithynia — *ibid.* Conducătorii de oști ai lui Mithridate înfring armata lui Rutilius — 103, iar Mithridate îl învinge la Calcedon pe Nudus — *ibid.* Mithridate îl învinge pe Cotta într-o bătălie navală — 104. În Beotia, Archelaos pornește împotriva lui Mithridate — *ibid.* Acesta se îndreaptă spre Cyzic și ocupă muntele asediind orașul — 107, pe care încearcă să-l ocupe și prin intrigi și viclenii; asediații îl resping pe Mithridate 108. Lucullus trimite ajutor orășenilor din Cyzic — *ibid.* O parte a armatei lui Mithridate pierde datorită foametei și bolilor — *ibid.* Mithridate abandonează asediul și fuge — 110. Încearcă să ocupe Perinthum, dar nu poate pune stăpînire nici pe această cetate — 111. Repurtează o victorie asupra lui Tritarius — *ibid.* Pierde 32 corăbii, iar Lucullus îl urmărește în Bithynia — 113. O furtună îl obligă pe Mithridate să naufragieze în apropiere de Heracleea Pontică — 113. Face noi pregătiri de război — 114. Începutul războiului dintre Lucullus și Mithridate — 118. Lucullus pune pe fugă pe pontici — *ibid.* Sornatius fuge — 119. La fel și Mithridate împreună cu conducătorii săi de oști — 121. Tigran refuză să-l primească la el pe fugarul Mithridate — 122. Mithridate îi trimite pe Bacchides ca să omoare pe surorile sale, pe neveste și pe concubine — 123. Lucullus pustiește teritoriile stăpînite de Mithridate — 125. El trimite un sol la Tigran, împotriva lui Mithridate — 127. Mithridate și Tigran poartă tratative — 132. Mithridate îl consolează pe Tigran în legătură cu dezastrul suferit — 138. El înjghebează altă armată — 140 și cer ajutor de la Arsaces — *ibid.* Mithridate repurtează victoria asupra lui Triarius — 150 și ridică un trofeu pe cîmpul de luptă — 151. După vindecarea rănii, Mithridate se retrage în Armenia — *ibid.* Aproape întregul regat [al Pontului] se află în stăpînirea lui Lucullus și Glabrio — 153. Mithridate trimite soli lui Pompei spre a trata cu ei încheierea păcii — 135. Pompei pustiește posesiunile lui Mithridate — 156. Felurite acțiuni dușmănoase ale lui Pompei — 157. După ce a ocupat Manaitina, Mithridate se îndreaptă spre Armenia — 158. Însoțit doar de Hypsicrata și de Drypetina, el se retrage într-un loc întărit — 126. Tigran refuză să-l primească, iar Mithridate fuge în Colchida — 163. Pompei pornește împotriva lui Mithridate — 165. Acesta își petrece iarna în Dioscuriada [port în Colchida] — 166. Merge printre neamurile scite — 166. Cere pace lui Pompei — 167. Datorită faptului că pacea îi este refuzată se pregătește de un nou război — 163. Îi ucide pe cei care dezertează din armata lui — 169. Fiicele lui Mithridate sînt aduse în fața lui Pompei — 169. Lipsit de regat, de copii și de cetățile sale fortificate, se gîndește să năvălească asupra galilor — 170. Armata lui Mithridate îl alege rege pe Pharnaces și îl încoronează — 172. Prietenii acestuia îi omoară pe oamenii de încredere ai lui Mithridate — *ibid.* Mithridate își otrăvește soțiile — *ibid.* Fiind obișnuit cu otrava, nu își poate pune capăt vieții, — 173. Moare străpuns cu pumnalul de către Bitorius — *ibid.* Cadavrul său este pus la Synope pe o triremă — 175. Meritele sale — 186. Bogățiile din Taur și tezaurul lui Mithridate — 177. Descrierea unei monede a lui Mithridate Eupator — 181.

MITHRIDATE PERGAMENUS, originea sa — 209. Cezar îl dă regatul Bosporului — *ibid.* Pornește război împotriva lui Asander, dar este învins și ucis — *ibid.*

MITHRIDATE VII, se pune problema dacă a fost fiul sau doar nepotul lui Darius — 218. Cucerește teritoriile învecinate ale Bithyniei. După moartea lui Mithridate, regatul său este transformat în provincie — 217, 224. Descrierea monedei din vremea sa — 220. Fiul său obține de la Caligula domnia Bosporului — 241. Soția sa se căsătorește cu Cotys, mai întîi rege al Traciei Minor apoi al Armeniei — 219. După ce a fost alungat de la domnia Bosporului de către Didius, îl izgonește de pe tron pe regele dardanizilor — 256. Romanii, împreună cu Cotys, pornesc război împotriva lui Mithridate — 256. Acesta este alungat din Bospor de către romanii aliați cu Cotys — *ibid.* care asediază cetatea Uspes și îl învinge pe Mithridate într-o bătălie navală — 257. Mithridate merge la Eunones și îi cere iertare, determinîndu-l să scrie lui Caligula pentru salvarea lui Mithridate — 258. Caligula tratează cu bunăvoință pe Mithridate — 258. Mithridate este dus la Roma și ucis din porunca lui Galba — 259. O monedă de pe vremea regelui Cotys al Bosporului — 261. ■

Deţinînd înalte răspunderi în conducerea de partid şi de stat sovietică în anii Marelui război pentru apărarea patriei, Anastas I. Mikoian a participat direct la organizarea uriaşului efort militar dat de Uniunea Sovietică, încă din primele zile ale agresiunii hitleriste. Cum am văzut din memoriile sale, prezentate în numărul trecut al revistei, întregul popor sovietic a depus o intensă activitate pentru trecerea de la viaţa paşnică la starea de război. S-au creat, în acele zile şi ore dramatice, o serie de organisme cu atribuţii precise în organizarea efortului militar sovietic. Să urmărim în continuare însemnările memorialistice ale lui Anastas Mikoian, pe care le reproducem, cu subtitlurile redacţiei noastre, din revista Novaia i noveişaia istoriia, nr. 6/1985.

PRIMELE LUNI DE RĂZBOI (II)

A.I. MIKOIAN

La 3 iulie 1941, I.V. Stalin a vorbit la radio, în calitate de preşedinte al Comitetului de Stat al Apărării. La baza cuvîntării sale a stat directiva Comitetului de Stat al Apărării (C.S.A.) al U.R.S.S. şi C.C. al Partidului Comunist (b) al Uniunii Sovietice din 29 iunie. Insistînd asupra ameninţării crescînde la care era supusă ţara noastră socialistă, el a chemat poporul sovietic să-şi mobilizeze toate forţele în sprijinul frontului, exprimîndu-şi încrederea în victoria sigură asupra inamicului. Făcînd abstracţie de acele laturi ale activităţii lui Stalin care au fost în mod just condamnate de partidul nostru, el — aşa am înţeles atunci, aşa gîndesc şi astăzi — a manifestat în cursul războiului o clarviziune autentică, a aplicat o linie politică corectă, compatibilă cu un comunist aflat în fruntea conducerii partidului şi statului.

O situaţie ciudată

În a zecea zi de război, la 1 iulie 1941, pe lîngă C.S.A. al U.R.S.S. s-a format Comitetul aprovizionării cu alimente şi cu materiale a armatei roşii. Eu am fost ales preşedinte. Din el mai făceau parte: A.N. Kosîghin (locţiitor), A.V. Hrulev, V.P. Zotov, S.G. Lukin. Secretar responsabil al comitetului a fost numit M.S. Smirtiukov. Dar chiar de a doua zi s-a hotărît să mă ocup singur de toate aceste aspecte, întrucît coordonam pe ansamblu aprovizionarea în întreaga ţară. La 3 iulie, Stalin a semnat hotărîrea C.S.A. privind desemnarea mea drept împuternicit al Comitetului de Stat al Apărării pentru problemele aprovizionării armatei roşii cu materiale şi mijloace de transport, alimente şi carburanţi.

În munca mea m-am bizuit pe generalul A.V. Hrulev. Pînă la izbucnirea Marelui război pentru apărarea patriei nu-l cunoscusem personal. În 1940, Hrulev fusese numit comandant cu aprovizionarea în Comisariatul poporului pentru apărare al U.R.S.S., apoi intendent principal al armatei roşii şi, odată cu această numire, fusese mutat la Moscova din regiunea militară Kiev, unde conducea construcţiile.

După desemnarea mea ca împuternicit al C.S.A.-ului, l-am convocat pe Hrulev, pentru a-l cunoaşte. Mi-a lăsat o impresie plăcută: statură medie, robust, un zîmbet abia perceptibil, nu prea vorbăreţ, precis în răspunsuri.

Mi-a relatat cum se familiarizează cu noua sa muncă, cum a început să-şi cunoască cadrele... L-am întrebat de ce greutăţi se loveşte în momentul respectiv şi dacă are nevoie de ajutor. Mi-a răspuns că, deocamdată, s-a creat o situaţie ciudată: s-a întrerupt legătura cu forţele principale ale trupelor noastre de pe direcţia bielorusă şi de aceea nu soseşte nici o cerere din partea lor. Iar noi nu facem nimic pentru ele, deşi le-am pregătit tot ce prevăzusem în planul de mobilizare.

Planul de mobilizare în curs se îndeplinea ca şi cum totul ar fi fost normal, dar pe direcţia arătată, în Bielorusia, cît şi în alte zone, a Balticii, de pildă, descărcarea produselor pe front întîrzia. Ceea ce nu se putea oglindi în aprovizionarea frontului, deoarece la trupe exista o rezervă suficientă de produse. Echipamentul se expedia regiunilor militare, pentru echi-

parea celor încorporaţi prin mobilizarea generală.

L-am ascultat pe Hrulev, apoi i-am spus că aş dori să-i cunosc personal pe principalii colaboratori ai Direcţiei de intendenţă a armatei roşii. După ce am vorbit şi cu aceştia, mi-am spus că, în ceea ce privea frontul, deocamdată nu prea aveam ce face. Acolo unde se purtau principalele lupte, si-

Soldaţi ai armatei roşii gata să plece pe frontul de luptă împotriva inamicului

tuaţia nu era deloc clară. În acest stadiu, trupele îşi puteau încă satisface necesarul curent. Am atras, totodată, atenţia şi asupra asigurării complete cu echipament şi încălţăminte a celor nou încorporaţi în armata roşie.

În ceea ce priveşte aprovizionarea cu alimente, în primele luni de război nu am avut dificultăţi serioase. În ţară existau suficiente produse alimentare. Pentru a menţine liniştea şi încrederea în rîndul populaţiei, nu am introdus imediat cartelele. Iar cînd am trecut la această măsură, am început cu Moscova şi Leningrad. Am pregătit liste cu numărul de persoane care urma să fie aprovizionat, am stabilit normele de aprovizionare etc. Se ocupau de această activitate comisarul poporului pentru comerţ al U.R.S.S., A.V. Liubimov, şi comisa ul poporului pentru comerţ al R.S.F.S.R. , D.V. Pavlov. (deoarece am introdus sistemul cartelelor în cîteva oraşe din R.S.F.S.R., dar am păstrat folosirea restaurantelor fără cartelă).

Totuşi, pierzînd o parte însemnată din Ucraina, Bielorusia, raioanele apusene ale R.S.F.S.R. şi republicile baltice, sursele de aprovizionare ale ţării cu alimente s-au modificat radical. De pildă, am fost lipsiţi de aproape întreaga producţie de zahăr. De aceea, a trebuit să consumăm foarte economic acest aliment. Împreună cu locţiitorul preşedintelui Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S., A.N. Kosîghin, cu comisarii poporului V.B. Zotov şi I.N. Akimov am dezbătut posibilitatea demontării şi evacuării unor fabrici de zahăr în Asia mijlocie (Uzbekistan, Kirghizia) şi Kazahstanul sudic. De asemenea, am avut în vedere ca o parte din pămînturile irigate ale acestor republici să fie rezervate culturii sfeclei de zahăr. Am reuşit, totodată, să scoatem la timp din Ucraina, regiunea Kursk şi alte raioane cantitatea de seminţe necesară.

Odată cu utilajele evacuate, am deplasat în spatele frontului cadrele de conducere, specialiştii, muncitorii calificaţi ai acestor întrep inde i. S-a hotărît, de asemenea, să folosim o parte din corpurile uzinelor de egrenat bumbacul în fabricile de zahăr. Astfel, în prima perioadă a războiului, am reuşit să redislocăm departe în spatele frontului cîteva din marile fabrici de zahăr şi să punem acolo pe picioare producţia de zahăr.

Vorbeam la telefon de două ori pe zi cu generalul Hrulev, cunoşteam bine situaţia şi, la nevoie, îi puteam acorda imediat ajutorul necesar[1].

Militari de primă mînă

Încă din prima lună de război, Hrulev mi-a spus că îl nelinişteşte proasta organizare a serviciilor armatei roşii şi a propus o altă organizare. Pînă la război, noi n-am avut un comandament al serviciilor armatei roşii. Funcţiile acestuia erau îndeplinite de Ma ele Stat Major, unde exista o direcţie corespunzătoare. Dar activitatea ei avea mai ales un caracter de planificare a ceea ce spatele frontului trebuia să dea armatei. Direcţia nu avea nici cadre specializate, nici un aparat special. Mai mult, la început nici nu s-a prevăzut ca, în caz de război, să se formeze un organ special — Serviciile armatei roşii.

Lui Hrulev i-a încolţit gîndul să înfiinţeze Comandamentul serviciilor armatei roşii, subordonat nu Marelui Stat Major, ci Comisariatului poporului pentru apărare al U.R.S.S. Mi-a plăcut ideea lui. Într-o discuţie cu Stalin, i-am relatat considerentele lui Hrulev, care, de altfel, era gata să pregătească propuneri concrete pe care să i le raporteze. Curînd Hrulev a întocmit o notiţă scurtă, dar destul de detaliată, adresată comisarului poporului pentru apărare, şi un proiect de hotărîre. Stalin le-a aprobat imediat şi chiar a dat greutate noului organ, indicînd ca serviciile fronturilor să fie conduse de comandanţi militari de primă mînă. După părerea sa, şeful serviciilor

[1] A.I. Mikoian povesteşte mai departe despre asigurarea armatei cu rezer e de echipament de iarnă (pîslari, mantale, căciuli, mănuşi, cojoace etc.) şi despre modul de îndeplinire a planului de mobilizare.

armatei roşii trebuia să fie şi locţiitor al comisarului poporului pentru apărare.

Astfel, după primele zile de război, care au scos în evidenţă structura necorespunzătoare a serviciilor din perioada antebelică, la 28 iulie, Comitetul de Stat al Apărării a emis hotărîrea privind reorganizarea sistemului de conducere a serviciilor şi crearea noii structuri a acestora de sus pînă jos.

În aprovizionarea armatei roşii cu materiale şi tehnică militară, un rol cunoscut l-au avut în timpul războiului livrările aliaţilor noştri.

La 22 iunie 1941, primul-ministru al Marii Britanii, W. Churchill, iar la 24 iunie preşedintele S.U.A., F. D. Roosevelt, au anunţat că ţările lor vor acorda Uniunii Sovietice „tot ajutorul posibil". Dar trecerea de la vorbă la faptă s-a dovedit a nu fi aşa de simplă.

La 27 iunie, s-a întors la Moscova, venind din Anglia, ambasadorul acestei ţări în U.R.S.S., Stafford Cripps[1]. Împreună cu el au sosit şi două misiuni engleze: una militară, cealaltă economică. În aceeaşi zi, ele au fost primite, împreună cu Cripps, de locţiitorul preşedintelui Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S. şi comisarul poporului pentru afaceri externe, V.M. Molotov. În discuţia cu acesta, Cripps, vorbind despre scopul delegaţiei economice, a comunicat că ea intenţionează să intre în contact cu comisarul poporului pentru comerţ exterior, A.I. Mikoian, şi că delegaţia va lucra sub conducerea nemijlocită a ambasadorului englez.

Eu am primit sarcina să port discuţii cu Cripps. Mai mare cu şase ani decît mine, avea o mare experienţă în ducerea tratativelor şi era un caracter tare. Tratativele economice cu Cripps au fost grele. Ele au continuat pînă la 16 august cînd, în sfîrşit, am semnat, în linii mari, un acord de credite acceptabil pentru U.R.S.S.

Zece la sută din promisiuni

Problemele economiei militare au ocupat un loc central în cadrul Conferinţei de la Moscova a reprezentanţilor celor trei puteri, care a avut loc între 29 septembrie-1 octombrie 1941. Conferinţa a fost precedată de o scrisoare comună trimisă de Churchill şi Roosevelt lui Stalin, din 15 august, şeful guvernului sovietic. În acea scrisoare, preşedintele american şi primul-ministru britanic anunţau că sînt gata să furnizeze U.R.S.S.-ului „cantitatea maximă" din acele materiale de care are mai mare nevoie. Ei propuneau să se pregătească o conferinţă la Moscova, în problema ajutorului economico-militar reciproc. În răspunsul său, Stalin a rugat pe ambasadorii Marii Britanii şi S.U.A. să transmită lui Churchill şi Roosevelt că guvernul sovietic salută propunerea de a se convoca la Moscova Conferinţa reprezentanţilor celor trei puteri, pentru distribuirea materiilor prime şi a armamentului.

A început apoi pregătirea conferinţei. Era necesar, înainte de toate, să se stabilească despre ce livrări era vorba şi termenele la care acestea vor fi furnizate de S.U.A. şi Marea Britanie.

La 20 septembrie 1941, eu am trimis la C.C. al P.C.U.S. proiectele scrisorilor preşedintelui delegaţiei U.R.S.S. la conferinţă. Am anexat scrisorilor şi listele cu categoriile de armament, materialele şi echipamentele pe care le aşteptam de la aliaţii noştri, în 1941 şi în prima jumătate a lui 1942.

La 27 septembrie 1941, tot eu am trimis la C.C. al Partidului Comunist (b) o notă cu opisul livrărilor din S.U.A. şi Anglia, în 69 de puncte, pînă la sfîrşitul lui iunie 1942: avioane, tancuri, tunuri antiaeriene, arme antitanc, aluminiu, cositor, plumb, oţel, strunguri, echipamente, grîu, zahăr etc.

La 28 septembrie 1941, la Moscova au sosit o delegaţie engleză condusă de lordul Beaverbrook[2] şi una americană — în frunte cu Harriman. Delegaţia sovietică la conferinţă era condusă de V.M. Molotov. La deschiderea conferinţei, în ziua de 29 septembrie, s-a stabilit ordinea de zi a lucrărilor şi s-au format şase comisii. Eu am intrat în comisia pentru materii prime şi utilaje. Aveam la dispoziţie numai două zile — 29 şi 30 septembrie. Pe 1 octombrie era fixată şedinţa de închidere a conferinţei.

Comisia pentru materii prime şi utilaje a ţinut o şedinţă în 29 septembrie şi alte două în ziua următoare. Lucrările ei nu s-au desfăşurat fără complicaţii. Atît în S.U.A., cît şi în Anglia existau lideri politici care se pronunţau împotriva ajutorului acordat U.R.S.S. În acest sens, aş aduce spre demonstraţie cuvintele reprezentantului S.U.A., Butt, în comisia noastră (cu care eu, personal, am discutat mai mult), cuvinte rostite la posturile de radio americane, în ziua de 2 noiembrie 1941 (şi publicate în *Pravda* din 5 noiembrie), după întoarcerea sa de la Moscova: „Cu cinci săptămîni în urmă preşedintele mi-a ordonat să vizitez Moscova, împreună cu o misiune anglo-americană, pentru o consfătuire cu ruşii, în vederea acordării de ajutor Uniunii Sovietice. Trebuie să recunosc că în vremea aceea nu eram ferm convins de oportunitatea livrării către Rusia a unei însemnate cantităţi de materiale şi utilaje... Ca mulţi americani, presupuneam că ruşii sînt buni lucrători ai pămîntului, dar proşti tehnicieni. Mi se părea că a trimite strunguri valoroase şi utilaje preţioase unor oameni care nu ştiu cum să le folosească la modul optim, este ca şi cum le-ai arunca în vînt. Mai ştiam că, după opinia multor experţi militari, rezistenţa rusească era de ordinul zilelor. Şi mai ştiam că mulţi americani erau împotriva ajutorului, pentru că nu

---

[1] Sir Stafford Cripps (1889-1952), ambasador al Angliei la Moscova (1940-1941), folosit de premierul W. Churchill în anii războiului pentru a contribui la strîn erea relaţiilor cu U.R.S.S. Din 1942, purtător de cuvînt al guvernului în Camera Comunelor. Cripps a fost ministru al producţiei aeronautice (1942-1945), titular al Ministerului economiei (1945-1947), ministru de finanţe (1947-1950) (*Magazin istoric*, nr. 7/1985).

[2] *Magazin istoric*, nr. 6-8/1983.

le plăcea forma de stat sovietică...

Pînă a-i cunoaşte, mi se părea că ruşii sînt neîndemînatici în domeniul mecanicii, delăsători, neglijenţi. Totuşi acum am stabilit că sînt pricepuţi, capabili, înzestraţi tehnic. Nu vor risipi materialele şi utilajele trimise, le vor folosi raţional pînă la ultimul".

La 1 octombrie 1941, Conferinţa reprezentanţilor celor trei puteri şi-a încheiat lucrările. Conform protocolului din 1 octombrie 1941, S.U.A. şi Anglia se angajau ca, începînd din momentul semnării lui pînă în iulie 1942, să furnizeze Uniunii Sovietice lunar: 400 avioane, 500 tancuri, aluminiu, cositor, cupru, cîteva tipuri de utilaje etc. Bineînţeles că toate aceste articole puteau satisface în mică măsură nevoile noastre[1].

[1] În memoriile sale, W. Averell Harriman, care ulterior avea să devină ambasadorul S.U.A. la Moscova (1943-1946), îşi aminteşte de convorbirea lui cu Mikolan, cu această ocazie. Harriman relatează că după ce problemele de principiu au fost depăşite, mai ales în convorbirile cu I.V. Stalin, Ardul Beaverbrook şi cu el s-au întîlnit cu Molotov, pentru a definitiva documentul final care consemna rezultatul negocierilor.

„Poziţia lui Harriman era extrem de delicată, scrie Harriman. El nu primise încă instrucţiuni concrete de la Washington (partea americană nu dorea iniţial un document scris. Harriman se angajase în discutarea unui asemenea document fără dezlegare — *n.n.*). Mai mult, legea pentru împrumut şi închiriere nu fusese încă amendată, pentru a permite ajutorul fără plată Rusiei".

Legea pentru împrumut şi închiriere adoptată de Congresul S.U.A. la 11 martie 1941, la iniţiativa lui Roosevelt, autoriza pe preşedintele S.U.A. să închirieze sau să dea cu împrumut armament — plata sau returnarea împrumutului urmînd să se facă ulterior — oricărei ţări „a cărei apărare avea o însemnătate vitală pentru cea a S.U.A.". Această lege a reprezentat principalul instrument legal care a permis ajutorul american pentru aliaţii S.U.A., în timpul războiului.

Pentru ca această lege să devină aplicabilă, preşedintele trebuia să obţină asentimentul Congresului, în cazul fiecărei ţări beneficiare.

„Litvinov (pe atunci era adjunct al comisarului poporului pentru afacerile externe şi servea ca interpret — *n.n.*), continuă Harriman —, a cărei engleză era încă ruginită, a avut anumite dificultăţi în a-i reda lui Molotov nuanţa precisă pe care intenţiona să o transmită Harriman. Chiar cu ajutorul lui Thayer (membru al Ambasadei S.U.A. la Moscova şi interpret al lui Harriman — *n.n.*), Litvinov a consumat o bună parte din timpul întîlnirii, care a durat aproximativ patruzeci de minute, luptîndu-se cu redarea corectă a ideii că S.U.A. vor pune la dispoziţie Rusiei anumite furnituri de război, aşa cum s-a convenit în convorbiri, dar nu pot garanta siguranţa transportului peste ocean.

Molotov avea dificultăţi cu înţelegerea sensului cuvîntului r «pune la disp ziţie». El întreba mereu cine va plăti, iar Harriman explica mereu situaţia legală, fără un ajutor prea mare din partea lui Litvinov, din ce în ce mai confuz... Pînă la urmă, Molotov a înţeles şi protocolul a fost aprobat pentru a fi semnat a doua zi.

După semnarea documentului, Harriman a explicat mult mai uşor complexităţile procedurale şi politice ale legii pentru împrumut şi închiriere lui Anastas Mikolan, comisarul pentru comerţul exterior. Problema

În cursul lunilor noiembrie-decembrie 1941, U.R.S.S. a primit din S.U.A., prin *Lend and lease Act* [legea de împrumut şi închiriere], materiale în valoare de 545 000 dolari, adică numai 10 la sută din livrările promise de americani Uniunii Sovietice pentru acel an. Să menţionăm că în toate celelalte ţări ei au trimis în 1941, în

Trecere în revistă a blindatelor sovietice la Kiev, cu puţin timp înaintea agresiunii hitleriste

medie, lunar, diferite materiale militare în valoare de 61,7 milioane de dolari.

Nu ne mai ajungeau puştile

Războiul a generat uneori probleme dintre cele mai neprevăzute, timpul necesar rezolvării lor fiind extrem de limitat. Era imposibil să le studiezi, să le analizezi sub toate aspectele, în diferite stadii ale lor, ca în timp de pace. Ceea ce înainte necesita două-trei săptămîni, acum „se mulţumea" şi cu două zile, dacă nu şi cu mai puţin.

La o lună de la declanşarea războiului, a început să nu ne mai ajungă puştile. A trebuit să umplem acest gol cu ajutorul organelor de miliţie, al pazei depozitelor etc. Cum a fost posibil aşa ceva? Doar aveam puşti suficiente, pentru toată armata. Mare parte din armamentul de infanterie se afla în depozitele din vecinătatea graniţei apusene. Ele fuseseră fie capturate de inamic, fie distruse de trupele sovietice în retragere...

Ca şi alţi membri ai Biroului politic, în afara obligaţiilor mele directe, principale[1], luasem provizoriu asupra mea, încă de la începutul războiului, şi alte responsabilităţi. Am menţionat deja că două zile după agresiunea fascistă, cînd ameninţarea cotropirii de către inamic a unor oraşe sovietice devenise o realitate certă, printr-o Hotărîre a C.C. al Partidului Comunist (b) şi a C.C.P. al U.R.S.S., din 24 iunie 1941, s-a format Consiliul pentru evacuare. Niciodată pînă atunci nu ne venise ideea înfiinţării unui organ cu asemenea funcţie. El era condus de comisarul poporului pentru căile de comunicaţie, L.M. Kaganovici, deoarece se socotea că, în vremea aceea, Comisariatul poporului pentru căile de comunicaţie trebuia să joace un rol important în problemele evacuării. Din cauza înrăutăţirii situaţiei militare, amploarea evacuării a crescut, însă o evacuare fără întrerupere, care să meargă şnur, era imposibilă. Nu ne ajungeau nici timpul, nici mijloacele de transport. A trebuit să alegem „după ochi" ce urma să evacuăm, în primul rînd în interesul statului.

Stalin mi-a propus să mă ocup o vreme de această treabă, care nu suferea amînare, şi să devin primul locţiitor al preşedintelui Consiliului pentru evacuare. Aşa că la 26 iunie 1941 am fost numit în această funcţie.

Încă de la începutul lui iulie 1941, era clar că Kaganovici nu putea asigura o activitate operativă şi precisă Consiliului pentru evacuare. În prima jumătate a lui iulie, Consiliul a fost reorganizat. Preşedinte a devenit N. M. Şvernik. Eu am rămas în consiliu, în calitate de membru.

În toamna lui 1941, situaţia pe front s-a complicat şi mai mult. Armatele hitleriste se apropiau de Moscova. Problemele salvării a milioane de oameni, a utilajelor industriale a sute de fabrici şi uzine, a rezervelor de materii prime, resurselor agricole şi a altor valori materiale şi culturale au devenit extrem de acute, impunîndu-ne tuturor o maximă încordare de forţe.

La 25 octombrie, s-a format un nou organ de evacuare — Comitetul pentru evacuarea, din zona frontului, în adîncul ţării, a rezervelor alimentare, ţesăturilor, utilajelor textile, materiilor prime etc. Preşedinte al acestui comitet am fost numit eu. Trebuia repede pus pe picioare şi acest organ.

Evacuarea se desfăşura pe scară mare. Pînă în decembrie 1941, numai pe căile ferate se transportase în spatele frontului utilajele din 1523 întreprinderi. Dacă socotim şi marele număr de aşa-numite încărcături fără documente transmutate în răsărit, această cifră era şi mai mare. Mai mult, din raioanele ameninţate am reuşit să evacuăm milioane de oameni, cca. 11 000 tractoare, un mare număr de vite, averea colhozurilor, sovhozurilor şi altor instituţii.

Această evacuare a forţelor de producţie ale U.R.S.S., operaţie fără precedent în istoria ţărilor şi popoarelor, ne-a ajutat, într-o măsură considerabilă, să realizăm o trecere rapidă a economiei la producţia de război.

La 3 februarie 1942, la propunerea lui Stalin, eu, împreună cu N.A. Voznesenski, am fost inclus în componenţa Comitetului de Stat al Apărării. Conform împărţirii atribuţiilor între membrii C.S.A.-ului, mie mi-a revenit să conduc controlul aprovizionării armatei roşii (aprovizionare materială, cu alimente, carburanţi, bani etc.).

Era în perioada dezvoltării contraofensivei victorioase a armatei roşii de lîngă Moscova. Ne aşteptau încă grele încercări, noi lupte pe viaţă şi pe moarte cu agresorii fascişti. Dar pe frontul sovieto-german zorii viitoarei victorii împotriva forţelor negre ale fascismului mijiseră. ■

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

---

era mai mult politică decît financiară, a precizat Harriman, subliniind sentimentele adînc ostile ajutorului pentru Rusia sovietică în rîndul romano-catolicilor şi al diverselor grupuri etnice, ceea ce impunea preşedintelui prudenţă. Înaltele oficialităţi ale guvernului sovietic trebuie să înţeleagă, a spus Harriman, trebuie să aibă încredere în judecata politică a preşedintelui cu privire la America şi să nu lase ca unele dificultăţi privind finanţarea să ducă la suspiciuni privind bunele sale intenţii faţă de Rusia. Mikoian, unul, părea că înţelege. «Avem încredere deplină în bunele dv. intenţii, pentru că aţi fost foarte prompţi cu promisiunile dv.», a spus el. Harriman a interpretat această remarcă drept o dovadă că Mikoian era pe deplin informat despre negocierile aspre de la Kremlin cu Stalin" (W. Averell Harriman and Elie Abel, *Special Envoy to Churchill and Stalin 1941-1946*, Random House, New York, 1975, pp. 97-98) — *nota C.B.*

[1] Ca locţiitor al preşedintelui Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S., răspundeam de activitatea a şapte comisariate unionale ale poporului (pentru comerţ, aprovizionare, industria piscicolă, industria alimentară, industria cărnii şi laptelui, flota maritimă şi flota fluvială) şi de Direcţia principală a căilor maritime nordice. În plus, prin cumul, eram comisar al poporului pentru comerţul exterior şi conduceam modul de primire a livrărilor prin *Lend and Lease* din S.U.A.

Personalitate proeminentă a vieţii culturale din a doua jumătate a secolului XIX şi începutul veacului nostru, membru al Academiei Române, profesor universitar de istorie, logică şi filozofie la Iaşi şi Bucureşti, critic şi teoretician literar, patron spiritual al Junimii şi al revistei Convorbiriliterare, Titu Maiorescu (1840-1917) a desfăşurat şi o intensă activitate politică, ocupînd portofolii ministeriale în mai multe cabinete conservatoare şi pe acela de prim-ministru în perioada 1912-1914. Din lucrarea Viaţa lui Titu Maiorescu realizată de Z. Ornea şi aflată în pregătire la Editura „Cartea Românească" am reţinut, în avanpremieră, două părţi referitoare la debutul lui T. Maiorescu în viaţa politică. Titlul sub care apare acest fragment, notele din subsol şi completările marcate prin paranteze drepte aparţin redacţiei noastre.

Avanpremieră editorială

1870: TITU MAIORESCU

în anticamera vieţii politice

Z. ORNEA

Prestigiul îi era, fără îndoială, ieşit din comun. Cum tot ajunsese în centrul de interes al vieţii publice, s-a gîndit să se angajeze în politică. De la Negruzzi ne-a rămas legenda că Junimea repudia activitatea politică şi că atunci cînd i s-a propus, membrii cercului literar ieşean ar fi răspuns printr-o cascadă de rîsete. Adevărul e că unii dintre junimişti făceau politică, şi încă de culise, de prin 1865. Nu au fost amestecaţi Carp şi Pogor în complotul care a organizat abdicarea silită a lui Al. I. Cuza? Iar Maiorescu şi Negruzzi nu au luat atitudine publică în acelaşi an 1866 împotriva mişcării separatiste ieşene[1], editînd cîteva luni şi un ziar politic? De fapt, junimiştii ar fi făcut politică mai activ şi cu toţii dacă la Iaşi ar fi avut o grupare, onorabilă, în care să se încadreze. Dar în capitala Moldovei nu exista decît „Fracţiunea liberă şi independentă". Or, cu Nicolae Ionescu, Gheorghiu, Lateş, Tacu, Suciu şi ceilalţi fracţionişti[2] (Carp i-a numit odată în Parlament „aceşti tauri sălbatici") junimiştii nu voiau şi nu puteau colabora. Atunci cînd li s-a oferit o soluţie acceptabilă nu au ezitat să se arunce „în vîltoare".

Maiorescu era decis să intre în activitatea politică încă de pe vremea cînd se afla la studii în capitala Franţei. Aştepta, şi el, numai un prilej onorabil. Şi prilejul a venit. Am putea spune chiar că ştia că trebuie să vină. De aceea nu a trebuit să aştepte prea mult. Iar cînd s-a produs, a acceptat bucuros de îndată. Voia numai să i se asigure poziţia privilegiată pe care considera că o merită. Viaţa politică modernă la noi în ţară era, atunci, la începuturi. Apăruseră şi activau cele două partide, liberal şi conservator. Dar nu aveau încă organizarea de mai tîrziu. Liberalii nu izbutiseră să-şi cucerească aderenţi în Moldova, depunînd stăruinţe să şi-i apropie pe fracţionişti. Conservatorii aveau aderenţi în Moldova (unii dintre fruntaşii partidului — Lascăr Catargi, M. Kostake Epureanu — erau moldoveni). Dar nu prea mulţi şi erau, de aceea, interesaţi să racoleze alţii. Or, ce aderenţi mai potriviţi decît junimiştii puteau găsi

[1] Este vorba de încercarea unor cercuri politice retrograde moldovene de a desface Unirea, în condiţiile create după abdicarea lui Al. I. Cuza; mişcarea n-a avut însă ecou, fiind repudiată de forţele progresiste.

[2] Aceştia erau membri ai grupării liberale ieşene care se intitulase Fracţiunea liberală şi independentă şi care după 1875-1876 va intra în cadrul nou-constituitului Partid Naţional-Liberal.

Titu Maiorescu

la Iași? De altfel, Junimea se recomandase, prin tot ceea ce publicase în *Convorbiri*, ca avînd o orientare politică filconservatoare. Iar Maiorescu, liderul societății, cel ce scrisese celebrele, și atunci, articole sau studii din *Convorbiri*, era personalitatea cea mai proeminentă printre junimiști.

O personalitate pe plan spiritual care era însă handicapată, pentru activitatea politică, de lipsa unei ascendențe boierești (nobiliare) și a averii moștenite. Cu un asemenea arbore genealogic de tiers état[1] nu putea face politică conservatoare și, mai ales, să ocupe poziții fruntașe. Or, el nu accepta roluri subalterne. Nu avea însă de ales. Înțelesese că promovarea în ierarhia vieții publice nu se putea obține decît prin politică. Iar Maiorescu voia să fie *cineva* în țara lui, să aibă influență și chiar putere de decizie. Pentru asta trebuia să suporte tot calvarul specific agitației politice cotidiene, mereu în corsi și ricorsi[2]. Și, pe deasupra, destule umilințe. Dacă ar fi avut abnegația abstragerii din cotidianul dezordonat în favoarea travaliului intelectual de cabinet, scăpa de toate avatarurile carierei politice. Temperamentul său îl împingea însă spre scena vieții publice. De altfel, era prea tîrziu pentru reflexie și opțiune. Optase mai de mult. De cînd avusese inițiativa întemeierii Junimii, a *Convorbirilor* și a campaniei criticiste pe care o începuse în 1866. Își deschisese, larg, drumul. Cale de întoarcere nu era. Și de ar fi fost, nu era Maiorescu omul renunțării la un țel fixat, atent, în studenție, și urmărit tenace tot timpul.

Întrebarea e, desigur, de ce un om de condiția sa socială s-a îndreptat spre conservatori și nu spre liberali, unde i-ar fi fost, mai curînd, locul? Răspunsul nu e greu de formulat. Mai întîi acționa întru aceasta ura feroce a fracționiștilor ieșeni (care deveniseră aderenți ai partidului liberal) împotriva sa și disprețul lui organic pentru aceștia. Apoi (are deci dreptate George Călinescu) a intervenit mentalitatea sa țărănească. Mentalitatea unei noblețe țărănești care se asocia mai bine cu boierimea decît cu surtucarii de condiție mijlocie. În sfîrșit, toată ideologia afirmată în publicistica sa dintre 1867-1870 a fost (de aceea?) profund antiliberală și, poate inconștient, filconservatoare. Începutul fusese deci făcut.

Un prim moment cînd lui Maiorescu i s-a părut că poate intra în politică a fost în aprilie 1870, cînd fiind demis guvernul Al. G. Golescu, e însărcinat cu formarea unui nou cabinet Manolache Kostake Epureanu, care, era, formal, șeful conservatorilor ieșeni. Acesta a fost sfătuit de domnitor să alcătuiască un guvern omogen conservator și să-și aleagă miniștri din bărbați politici tineri. O va face și, în consecință, acest guvern va primi, spiritual, denumirea de „cloșca cu pui". În acest guvern a crezut Maiorescu că va deveni și el ministru. Ar fi fost o intrare triumfală în politică. Pentru că încredințarea unui portofoliu ministerial fără a se fi manifestat pînă acum în politica militantă era, incontestabil, un triumf.

Să întrerupem însă firul narativ al acestui episod, pentru a aminti un altul care va avea consecințe asupra celui dintîi. În toamna lui 1869, tînărul profesor a fost încercat de simptomele surdității, localizate la urechea stîngă. Alarmat, a voit să se trateze. La Iași specialiștii lipseau. Cum boala era serioasă, medicul primar al Iașului i-a eliberat un certificat medical în care se stipula că pleacă pentru tratament la Berlin. S-a adresat în scris — în noiembrie — rectorului Ștefan Micle, alăturînd certificatul medical, cerînd concediu pe o perioadă de trei luni. Menționa în cerere că, la înapoiere, va dubla numărul orelor din program, în așa fel încît studenții să nu rămînă fără materia predată. I s-a acordat concediul în noiembrie. A plecat la Berlin la 16 decembrie, de unde s-a înapoiat la 5 ianuarie. Cu tot tratamentul făcut, a rămas surd de urechea stîngă, dar cu speranța că cea dreaptă se va menține validă. Era foarte afectat și numai de lecții — care presupuneau studiu și redactarea lor integrală — nu avea chef. Le-a reînceput tocmai în februarie, anunțînd — prin afișe la avizier — un program intensiv.

P.P. Carp

Dar de la acordarea concediului (noiembrie) și plecarea la Berlin (decembrie) a pledat în cîteva procese (la Iași și în alte localități) mai dinainte angajate și pe care nu le putea abandona. Nenorocul a fost că a avut alte cîteva procese și în intervalul dintre înapoierea în țară și reînceperea cursurilor. Adversarii săi, fracționiști, mereu la pîndă împotrivă-i, au găsit prilejul de a-l lovi din nou. Au pornit denunțuri către ministrul cultelor și instrucțiunii publice, încă înainte ca Maiorescu să se fi înapoiat în țară. Ministru era Gh. Mîrzescu, cel ce îl apărase în procesul de la Școala centrală de fete[3]. Dar Mîrzescu nu mai era cel

---

[1] Starea a treia, una din componentele Adunării Statelor Generale din Franța anterevoluționară, ai cărei membri proveneau din clasele de jos. Termenul a fost extins și folosit atunci cînd se voia a se indica originea socială modestă a unei persoane.

[2] În sensul de du-te-vino, mereu pe drumuri.

[3] În 1864, în urma unei campanii calomnioase declanșată de adversarul său politic N. Ionescu, Titu Maiorescu a fost suspendat din învățămînt; în procesul de imoralitate, care i-a fost intentat, Maiorescu a fost achitat și apoi reintegrat în funcțiile pe care le deținuse (26 mai 1865).

din 1864-65. Acum devenise liberal, prieten al fracționiștilor și deci adversar al lui Maiorescu. (Aceeași transformare o suferise și V. Alexandrescu-Urechiă.) Mîrzescu a telegrafiat la toate tribunalele din țară, cerînd lista proceselor în care a pledat, în acest interstițiu, Maiorescu. Cu tabelul întocmit, Mîrzescu îl suspendă pe profesor din învățămînt și îl trimite, spre judecare, în fața juriului profesoral din București. Citat la Bucu-

M. Kostake Epureanu

V. Pogor

rești, Maiorescu refuză să se prezinte, trimițînd rectorului Șt. Micle un memoriu, cu rugămintea de a fi înaintat ministrului. Alătura, firește, actele medicale și rețetele pentru tratament. Președinte al comisiei de judecată fusese numit G. Costaforu, rectorul Universității din București. Iar din comisie făceau parte vechii adversari ai lui Ioan și Titu Maiorescu, profesorii Aaron Floria , I. Zalomit și Simion Marcovici. Aceștia trei, examinînd toate actele, hotărăsc, la 24 martie 1870, că maladia acuzată de Maiorescu nu e reală, deoarece a putut pleda în procese. În consecință, întrucît inculpatul „a surprins buna credință" a autorităților școlare și a compromis „demnitatea caracterului profesoral" este destituit din învățămînt. Pentru a doua oară. Prima oară fusese numai suspendat. Acum era de-a dreptul destituit. Dușmanii săi, cam aceiași, voiau să-l lovească, perfid, chiar în nervul vital, lăsîndu-l fără slujbă. Au eșuat și de data asta. Pentru că între momentul pronunțării sentinței și isprăvirea termenului de apel (10 zile) a căzut guvernul liberal condus de Al.G. Golescu, în care Mîrzescu deținuse portofoliul cultelor și instrucțiunii publice și e numit premier Manolache Kostake Epureanu, în care ministerul respectiv e încredințat nimănui altcuiva decît chiar lui... P.P. Carp[1]. Ba puțin a lipsit ca ministru al acestui departament să devină însuși profesorul destituit. Noul ministru nu sancționează decizia comisiei condusă de Co taforu și comunică telegrafic universității ieșene ca profesorul de filozofie să-și reia cursurile.

După această acoladă, semnificativă, să revenim la momentul amintit, al intrării lui Maiorescu în politică. Potrivit însemnărilor din jurnalul lui Maiorescu reiese că înainte de a fi demis din fruntea guvernului, Al.G. Golescu a fost sfătuit să alcătuiască un nou cabinet. În acest scop, prin martie 1870, un emisar al Golescului este trimis la Iași. Invitat să intre în guvern, Carp ar fi pus trei condiții prealabile: dizolvarea Parlamentului, intrarea în guvern împreună cu încă un coleg junimist (Pogor sau Maiorescu), o convorbire prealabilă cu domnitorul. Carp i-a prezentat lui Maiorescu un plan foarte ambițios din care reieșea că gruparea lor (nu numai junimiștii, dar și alți cîțiva tineri cu vederi apropiate) ar trebui să formeze, singură, guvernul, obținînd ca, după alegeri, să întreprindă cîteva reforme. Pogor, care a luat și el parte la convorbire, a respins proiectul, afirmînd că grupul lor e insuficient de puternic pentru a rezista disputei, inevitabile, cu liberalii, cu fracționiștii și adepții lui Kogălnicea u. El propunea intrarea succesivă a junimiștilor într-un guvern condus de o personalitate (Ion Ghica sau Epureanu) și libertatea de a demisiona atunci cînd e necesar. Important ar fi, deocamdată, să dobîndească experiență în conducerea treburilor publice. Încunoștiințat peste cîteva zile, colegul lor junimist Theodor Rosetti a găsit că opinia lui Pogor e cuminte. Ciudat e doar faptul că Maiorescu nu a formulat nici o propunere. Nu a făcut decît să transcrie, ca un notar conștiincios, opiniile colegilor săi. Nu avea și el una sau nu a îndrăznit să o formuleze?

Carp a plecat de îndată la București. Dar Maiorescu, deși în convorbirile de la sfîrșitul lui martie a tăcut, începuse să cugete la perspectivele sale ca om politic. Mai ales că și Rosetti l-a asigurat că e singurul om din țară care are o idee despre politica învățămîntului și ar avea energia „fără scrupule" de a realiza reforma învățămîntului. Rosetti îi mai promisese că îi asigură alegerea ca deputat în județul său, Vaslui, deși mai bine ar fi să devină de-a dreptul ministru, participînd astfel la reforma învățămîntului. După atîtea asigurări din partea celor trei prieteni [Carp, Pogor și Rosetti], Maiorescu se și vedea ministru. În acest scop, în aprilie 1870, examina, cu creionul în mînă, „rezerva de cadre" de care ar putea dispune la o eventuală imediată guvernare. A alcătuit o listă cuprinzînd vreo 35 persoane, pe care mai tîrziu a mărit-o, adnotînd mai vechile caracte-

---

[1] V. Pogor, căruia i se încredințase acest portofoliu, a demisionat încă înainte de a intra în funcțiune, după 23 mai 1870, P.P. Carp preluînd și interimatul cultelor și instrucțiunii publice.

izări. În succesiune imediată, a întocmit ciorna unui proiect intitulat, repede și decis, „Reforma învățămîntului și gînduri despre administrație", avînd 23 de puncte, dintre care unsprezece începeau cu „să desființez". Erau atîtea interdicții și intenții de desființare în acest proiect de reformare a învățămîntului, încît gîndul te duce la aprecierea lui Rosetti notată cu cîteva pagini mai înainte după care „eu aș fi foarte la locul meu într-un stat absolutist, fiindcă aș fi avînd energia fără scrupule de a realiza reforma învățămîntului". Cum România era un stat constituțional, rămînea ca Maiorescu să mai renunțe din radicalismul său... absolutist, dacă voia să devină ministru și să „reformeze". Dar impulsul inițial îngăduia greu adaptarea mlădioasă, încît atunci cînd și-a închipuit anteproiectul de reformă a învățămîntului punctele menționate mărturiseau numai intransigență și radicalitate.

Totul era deci pregătit pentru intrarea în guvern. Rămînea doar să fie anunțat. Și, într-adevăr, la 19 aprilie (1 mai stil nou) 1870 mesajul părea să fi venit. În dimineața acelei zile a fost sculat din somn, fiind înștiințat că la orele 9 să se afle la oficiul telegrafic pentru a avea o convorbire telegrafică cu Manolache Kostake Epureanu, aflat la București. S-a prezentat și a aflat că Pogor fusese și el invitat în același scop. Pogor era însă plecat la o moșie în Basarabia. A început convorbirea. Epureanu credea că vorbește cu Pogor. I-a declarat că e însărcinat să formeze guvernul și îi invită pe tineri să i se alăture. I-a citit lista guvernului pe care figurau și cei trei junimiști (Carp, Maiorescu, Pogor). Maiorescu a răspuns, firește, că Pogor nu e în localitate. A intervenit, pe firul telegrafic, Carp care i-a cerut părerea lui Maiorescu asupra intenției de a-l trece pe Pogor pe lista guvernului, fără a fi obținut în prealabil agrementul lui formal. Maiorescu a răspuns negativ. Dar cum timpul nu îngăduia răgaz, au convenit să-l numească pe Pogor ministru, urmînd, ca la înapoiere, să fie înștiințat și să-i obțină acordul. Apoi Bucureștiul a amuțit.

Intrigat și ofensat, la 21 aprilie/3 mai, Maiorescu îi scrie lui Carp. Cu noduri, mărturisește că, reflectînd, a descifrat semnificația convorbirii telegrafice cu Epureanu: „Eu am impresia... că Epureanu se gîndește la mine numai în cazul că intră și Pogor în minister; altfel, oricum, s-ar fi putut asigura de mine. Așa însă nu mi s-a făcut nici o propunere, ci am aflat numai indirect că figurez în combinație. Probabil, sînt numai suplementar, în cazul cînd refuză cineva". Ușor nu i-a venit orgoliosului să facă, și încă în scris, această mărturisire. Dar faptul era prea evident ca să mimeze necunoașterea. Umilința suferită a fost însă și mai acută. Pentru că în momentul cînd Maiorescu îi scria lui Carp, lista guvernului fusese aprobată de domnitor și Epureanu, cu miniștrii cabinetului său, depuseseră jurămîntul. Firește, pe lista guvernului era înscris numele lui Pogor. Al lui Maiorescu lipsea. Intuise, deci bine. Ocupa un loc de rezervă pe un proiect de listă guvernamentală din care, la definitivare, a fost eliminat. Cînd a aflat, a doua zi, vestea, firește, nu bucuria verificării unei intuiții a fost sentimentul care l-a încercat. A expediat totuși scrisoarea pentru că, preciza în post-scriptum, cu acel prilej i-a dat instrucțiuni cum să rezolve „chestiunea destituirii mele" din învățămînt și modalitatea reinstalării.

Aceasta a marcat momentul intrării Junimii în politică. Lui Carp i s-a încredințat portofoliul externelor, iar lui Pogor cel al cultelor și instrucțiunii publice (acum și-a făcut debutul ministeriabil și Gh. Gr. Cantacuzino, nababul, viitorul adversar de partid al grupării politice junimiste). Gruparea tinerilor care a intrat în guvernul lui Epureanu (sau care îl sprijinea) se considera a fi „juna dreaptă", filoconservatoare și deci antiliberală. Chiar dacă Maiorescu nu a devenit ministru, iar Pogor a sfîrșit prin a nu accepta portofoliul ce i-a fost oferit, junimiștii se considerau solidari cu noul guvern, primind și însărcinări oficiale (N. Gane a devenit prefectul județului Iași, iar Leon Negruzzi prefect al poliției în aceeași localitate). Unii dintre ei, mai ales Iacob Negruzzi, au văzut aici un pericol de disoluție a Junimii. Avea dreptate. Alții, precum A.D. Xenopol, aflat la Berlin, recomanda o și mai intensă activitate.

Oricum, Junimea devenea o grupare politică importantă, avînd a suporta, de acum încolo, privilegiile, dar, mai ales, toate neplăcerile jocului politic.

Maiorescu a rămas, deocamdată, mofluz. Suferea. Mai ales că vedea balansul neserios al lui Pogor între acceptare și refuz. Atunci, în acele zile, cînd orgoliul îi era încă rănit, i-a spus lui Pogor: „Ascultă, nu eu am nevoie de voi, ci voi sînteți aceia care aveți nevoie de mine". Această declarație demonstra nu numai conștiința valorii sale, ci și o neascunsă dorință de răzbunare. Maiorescu nu era omul renunțărilor și nici nu putea accepta situația de subaltern. Odată ce a decis să intre în vîrtejul vieții politice, înțelegea să pășească spre locul fruntaș pe care îl merita. Degeaba încerca P.P. Carp de la București să îndulcească, în scrisori, amăciunea, tot explicîndu-i de ce a fost lăsat în afara combinației ministeriale. Nu avea nevoie de explicații. Pentru a para suferința interioară afișa indiferența: „Dacă a intrat numai Pogor — îi scria lui Carp la 7 mai 1870 —, asta, se înțelege, e de la sine clar. Că tu, în interes obiectiv, voiai bucuros să mă ai și pe mine, o cred. Eu însumi rămîn față de această chestiune mai mult decît dezinteresat, anume indiferent. Nu uita doară eu nu sînt un om politic ca tine; eu sînt un simplu particular, a cărui advocatură și ocupație de scriitor umple de ajuns cercul său de activitate. N-am nevoie de administrarea învățămîntului, în nici o privință; dacă ea va avea nevoie de mine, mă va căuta și, din nenorocire (cel puțin în cei patru ani imediați) singurul ei efect va fi să mă încurce. Eu trebuie

să asigur exlstența materială a familiei mele, — asta e întîia mea datorie, față de care sfîntul imperiu roman are să stea pe al doilea plan. Întru atîta, da, ar putea pune mîna pe mine un minister; dar eu însumi nu fac nimic, nici măcar un pas, ca să-l caut".

Carp i-a comunicat, se pare, că principele Carol l-ar fi refuzat pe Maiorescu în guvern pentru că era destituit din învățămînt. Era o motivație și, totodată, o scuză pe care Carp s-a grăbit să le comunice. Maiorescu o făcea pe indiferentul, dar adăuga: „Pentru mine e important să-ți spun asta. Tu ești cel care puseseși odată condiția să fii în minister ori cu Pogor, ori cu mine. Dacă cumva privești încă asta ca un lucru de care trebuie să ții seamă, atunci, te rog, consideră-te cu totul dezlegat de el, și de această deplină libertate (morală) de acțiune vei avea nevoie, întrucît Pogor, precum mi-a spus alaltăieri (a fost cu Soutzo la mine și ne-a citit, în parte, scrisoarea ta), își va da demisia". Mai spera, deci, să devină, acum, în această formație guvernamentală, ministru, cu toată opoziția formală a lui „Carolus"? E probabil, dacă nu chiar sigur. Oricum, nu uitase să precizeze mai înainte, în corpul unei precedente scrisori: „Dacă e ca Junimea să nu apară ca un neînsemnat minister de tranziție și să nu se uzeze, ea trebuie să înfățișeze țării acea operă unitară de reforme de care tu vorbeai mereu. Într-asta e a sa raison d'ètre [rațiunea de a fi] și anume cea mai esențială. Cum rămîne cu asta?"

Precizarea aceasta, examinată atent, nu dezvăluie numai grija pentru impunerea programului reformator junimist. Înainte de toate ea țintea să-i amintească lui Carp că în proiectele lor fusese vorba de cîțiva miniștri junimiști într-un guvern conservator. Iar din acești cîțiva, se stabilise, cu siguranță, că Maiorescu nu putea lipsi. Era, fără îndoială, îndreptățit ca, în ipoteza promovării unui grup junimist într-o formație guvernamentală, Maiorescu să fie inclus. Era, dintre junimiști, cel mai cunoscut în opinia publică, iar programul lor ideologic (nu numai cel literar), în bună măsură, el îl alcătuise. Ba chiar și-a asumat riscul de a-l face public prin articole și studii care au stîrnit un mare ecou. Practic, direcția ideologică junimistă era cunoscută datorită, aproape exclusiv, lui Maiorescu. Iar în materie de învățămînt era o efectivă competență. Și cu toate aceste atuuri incontestabile, a avut surpriza de a constata că nu e acceptat. A fost o surpriză ofensatoare. Oricîte motivații sau scuze i-ar fi comunicat Carp, ele nu puteau diminua șocul ofensei. A înțeles, fără îndoială, că înaintea competenței și a faimei intelectuale trecea descendența socială și averea. Dar, ca întotdeauna în cazul lui, această umilință îl va îndîrji. Voia să ajungă în fruntea ierarhiei politice, chiar dacă va accepta supremația lui Carp ca lider al grupării junimiste. Era și în această acceptare de subaltern o umilință autoimpusă. Dar își găsise scuza că P.P. Carp are experiență de om politic, e cunoscut ca atare, și că, în consecință, trebuie să fie liderul grupării politice junimiste. A acreditat deci, chiar el, formula rolurilor de lideri împărțite: Maiorescu spirituss rector (literar) al Junimii, iar Carp șeful ei politic. În nici un caz nu putea și nu voia să accepte eliminarea autorului articolelor care făcuseră atît de notorie societatea ieșeană din elita ministeriabilă junimistă. I se părea (și avea dreptate) că locul său e în această elită.

În consecință, va face tot ceea ce-i stătea în putință pentru ca, în limitele decenței perfecte, să parvină acolo unde credea că îi este locul. Socotea că astfel i se va fortifica poziția socială, încît să fie mai puțin expus consecințelor, denunțurilor permanente ale adversarilor săi? E mai mult decît probabil. Voia să-și consolideze poziția socială pentru a se pune la adăpost de vitregia vrăjmașilor săi. Va parveni spre mandatul de deputat și spre portofoliul ministerial. Și va avea tristețea de a constata cît de iluzorie i-a fost speranța! Primejdia se va menține, amenințătoare, încă un deceniu și jumătate. Iar consolidarea independenței sale materiale (*id est* sociale) va veni exclusiv de la bănoasa-i avocatură. Că și această îndeletnicire era o insațiabilă mîncătoare de timp, o știa prea bine. Dar era de mult decis (cum spuneam, încă din studenție) să facă acest sacrificiu. Cam multe sacrificii, am observa, pentru un tînăr care fusese încercat, pînă pe la 22 de ani, de dorința, ce părea irepresibilă, de a se consacra creației filozofice! Să fi fost oare aceasta numai o dorință juvenilă și nu o vocație? O spunem din nou, răspunsul afirmativ este singurul posibil de formulat.

Pînă una alta, s-a mulțumit finalmente cu propunerea ce i s-a făcut de a accepta să candideze în alegeri. Și asta deși în scrisoarea către Carp din 7 mai 1870 (din care am mai citat) îi mărturisise deschis și demn: „nu pot fi deputat: mijloacele mele nu permit acest lucru. Ca ministru însă, pot exista; ca deputat nu; și, fiindcă nu sînt singur, ci tată de familie, asta nu e o considerație pecuniară, ci una esențial morală. Firea mea este, în privința situației familiei mele, și altminteri, croită pentru bunăstare burgheză și tinde spre o bază largă și sigură. Pentru o existență catilinară nu simt nici o vocațiune, și să viu cîteva săptămîni la Cameră și apoi iarăși să pledez la procese, îmi pare nesănătos". Voia, probabil, să forțeze obținerea unui minister. Cînd a înțeles că lucrul e imposibil a concedat la soluția intermediară. Deputăția putea fi, oricum, o cale posibilă spre portofoliul ministerial.

În mai 1870 a plecat la București, a avut acolo conciliabule cu Carp și s-au înțeles. Întregul proiect însă a eșuat. Iar la alegerile din mai, la care totuși se pare că a candidat la Vaslui, a căzut. Și tot din cauza lui Carp care

(Continuare în p. 62)

EVADATUL DIN KÖNIGSTEIN (III)

COLONEL RÉMY

Cum am văzut din episoadele apărute în numerele trecute (4 şi 5) ale revistei noastre, o întreagă reţea a mişcării de rezistenţă, cu oameni recrutaţi din diferite zone şi de diverse profesii, uniţi însă de aceleaşi sentimente de ură împotriva hitlerismului, l-au „pilotat" cu abilitate pe generalul evadat, înşelînd vigilenţa organelor de supraveghere ale celui de-al III-lea Reich.

În continuare, publicăm ultima parte din palpitanta „cursă spre libertate" a generalului Giraud.

Generalul Henri Giraud

Venerabilul preot din Liebsdorf

Bucuria lui Schieber de a-l şti pe general ajuns nevătămat fu de scurtă durată. Se aflau în ziua de luni 20 aprilie. Dar se prevăzuse ca evadatul să sosească la Mulhouse cel mai tîrziu în după-amiaza din ajun. Schieber era sigur că frontiera dintre Alsacia şi „zona interzisă" era deja închisă. Ce să facă? Fugi la amicul său Paul Winter, care îi spusese că şeful de gară din Mulhouse dispunea de o linie de evadare foarte sigură, graţie sprijinului acordat de feroviarii din gara de frontieră Saint-Louis. „«Coletul» tău o să treacă în Elveţia ca o scrisorică", îl asigurase Winter. Dar, decepţie. Omul nu era acasă.

Negăsindu-l pe Winter, Max Schieber a recurs la sprijinul altei filiere a rezistenţei. Era condusă de un alt prieten al său, Paul Zundel. „Trebuie trecut prin Elveţia — declarase acesta cînd a aflat despre ce e vorba. Echipa mea — adăugase el — e gata". Echipa era formată din Edmond Britzel şi Paul Weiss la Mulhouse, Paul Kraft şi Réne Orthlieb la Thann, preotul Joseph Stamm la Liebsdorf, un sat aflat la circa 6 km de frontiera cu Elveţia. „Stamm — explică Zundel — e parohul comunei. Generalul va dormi o noapte la casa parohială şi a doua zi va intra în Elveţia pe la ferma Ebourbettes".

Chiar în acea zi de 20 aprilie, o maşină decapotabilă, condusă de Réne Orthlieb, sosi în curtea uzinei lui Max Schieber, din Mulhouse. Giraud fusese adus acolo încă de dimineaţă de către mama industriaşului, ascuns într-un camion, sub un maldăr de drapele cu crucea încîrligată, căci toată Alsacia primise ordin să pavoazeze de ziua lui Hitler. Réne Orthlieb era însoţit de Paul Weiss. Ambii, în ţinută de vînătoare. Fugarul luă loc pe bancheta din spate şi, o oră mai tîrziu, automobilul sosea la Liebsdorf, unde generalul era întîmpinat de un venerabil preot cu barba albă.

În seara sosirii generalului la Liebsdorf, un pădurar sosi în casa parohială.

— Bună seara, Henri, îl salută Stamm. Domnul e un prieten. Poţi vorbi fără grijă. Ce veşti aduci?

— E agitaţie mare pe la noi.

— Ia te uită! Din ce cauză?

— Se pare că acum trei zile un general a evadat dintr-o fortăreaţă germană, căreia îi spune Königstein. E căutat peste tot.

— Un general, spui? Nu ştii cumva cum îl cheamă?

— Ba da! Se pare că ar fi vorba de generalul Giraud.

— Extraordinar! Fostul guvernator militar din Metz? Cum ai aflat tu asta?

— Nemţii au răspîndit peste tot fotografia şi semnalmentele lui.

— S-a aflat, oare, pe ce drum a apucat?

— Am auzit o mulţime de poveşti. Nemţii spun că s-ar fi găsit printre lucrurile lui un plan al oraşului elveţian Schaffhausen. Mira-m-aş! Căci, dacă ar fi plănuit să treacă prin acel oraş, n-ar fi fost aşa de tîmpit ca să uite printre hîrtii un plan al oraşului... Se mai spune că ar fi fost semnalat în Wiirtenberg, la volanul unui automobil decapotabil de culoare cărămizie şi o femeie a povestit că l-a văzut la nord de Kehl, pe malul drept al Rinului.

— Se ştie cum e îmbrăcat?

— În civil, desigur, şi cu pantaloni de călărie, cu jambiere de piele. Se pare că poartă o pălărie tiroleză cenuşie cu o mică pană. Toate astea îi aţîţă teribil pe nemţi şi jandarmii ca şi vameşii lor răscolesc peste tot.

— După părerea ta, dacă ar veni pe la noi...

— O, cred că totuşi ar reuşi să se strecoare dincolo...

— Mai ales dacă ar avea o călăuză bună...

— Ei, asta n-ar fi o problemă...

Privindu-l pe pădurar în ochi, Joseph Stamm îl întrebă:

— Henri, vrei tu să fii această călăuză?

— Eu? Dar...

— Ţine-te bine, fiule. Dînsul este generalul Giraud şi la tine m-am gîndit ca să-l ajuţi să treacă în Elveţia.

O clipă uluit, pădurarul sări în picioare şi pocnind călcîiele, se prezentă: „Sergentul Kupfer Henry din batalionul patru de vînători pedeştri, domnule general! N-aş fi crezut niciodată că o să am această onoare...“ Apoi, cu glasul emoţionat, adăugă: „Vă duc în Elveţia, domnule general! V-o promit!... Va trebui să rămîneţi aici în tot cursul zilei de mîine. Aveţi grijă să nu vă vadă nimeni. Miercuri dimineaţă, între opt şi nouă, vin să vă iau. Dacă nu se întîmplă nimic neprevăzut, către amiază veţi fi în Elveţia...“,

O strachină cu lapte...

În dimineaţa de miercuri, generalul era gata de plecare. La ora 9 punct, Kupfer, în ţinuta sa de gard forestier şi cu puşca pe umăr, era prezent. Întinzînd generalului un revolver, îi spuse: „Luaţi asta pentru cazul unor întîlniri nedorite“. Apoi adăugă: „Să nu uit: dacă cineva vă pune vreo întrebare, spuneţi că sînteţi negustor de lemne şi aţi venit să cercetaţi nişte buşteni... O să mă scuzaţi, dar să ştiţi că va trebui să vă oblig la un marş de patru ore zdravene şi încă în urcuş! Vă duc la ferma Ebourbettes, care e chiar pe frontieră. Este proprietatea unuia Camille Latscha, care o munceşte împreună cu un cumnat, Ernest Richard. Am fost ieri la ei şi s-au arătat gata să vă sprijine. Toată familia va da o mînă de ajutor: soţia lui Latscha, soţia lui Richard, fiul lor Raymond, care are 12 ani şi chiar micuţa Marie-Thérèse de opt ani. Ei nu ştiu cine sînteţi. Le-am spus că am de trecut dincolo un marc grangur şi au promis că, dacă e vreo primejdie, ne fac un semn“.

Semnul a fost făcut de Camille Latscha, atunci cînd Giraud şi călăuza sa mai aveau doar 500 metri pînă la frontieră. Cei doi se ascunseseră în tufişuri. Primejdia fusese descoperită de soţia lui Richard, care găsise în şură un vameş neamţ sforăind pe paie. Crezînd că a venit o patrulă, individul sărise ca ars. Apoi, liniştit, se scuzase: „Ce să fac, doamnă, eram groaznic de obosit. De trei zile nu mai închidem un ochi“. Gîndindu-se că asta l-ar putea ajuta pe fugar, femeia îl invită pe vameş în casă la o cafea. „Ah, nu, spuse neamţul. Nu cafea! De trei zile beau numai cafea ca să nu adorm. Dar, dacă aţi vrea să-mi daţi o strachină cu lapte...“ Femeia acceptă: „Bine înţeles, domnule. Veniţi pe aici“. Ea spera să-l bage pe vameş în casă, dar acesta, temîndu-se să nu fie surprins de superiorii lui, ceea ce — ţinînd seama de importanţa acelui general francez evadat — i-ar fi adus o grea sancţiune, refuză. Neamţul se aşează pe una din treptele scării care ducea în casă şi începu să converseze amical cu soţia lui Richard, arătîndu-i fotografiile copiilor pe care îi văzuse de curînd în cadrul unei permisii. „Nu vă grăbiţi, îi spuse femeia. Mă duc să văd dacă nu se apropie şeful patrulei dumneavoastră“. Traversînd curtea şi luînd-o pe după şură, ea făcu un semn că primejdia dispăruse. Latscha, repetă semnul şi Kupfer înţelese că drumul e liber.

Dar, prezenţa vameşului în curte indica faptul că şi alţi urmăritori se aflau în apropiere, aşa încît călăuza renunţă să treacă în acel moment fugarul de partea cealaltă. Luînd-o prin spatele fermei, îndrumaţi de Latscha, ei intrară în casă prin uşa din spate şi urcară la etaj. Din curte se auzeau glasurile guturale ale vameşilor care sosiseră lîngă colegul lor. Erau şase inşi, însoţiţi de cîini poliţişti. „Nu cred că va încerca să treacă pe aici, spunea unul. În orice caz, nu ziua“. Un altul preciză, înainte ca întregul grup să-şi reia patrularea: „La terminarea serviciului, voi veni şi cu să vă rog să-mi daţi o cană cu lapte“. Insul reveni, într-adevăr, pe la 6 seara, anunţînd că patrula ieşea din tură şi că vor cobori toţi în satul apropiat ca să ia masa. „Cum, se mirară fermierii, şi nu rămîne nimeni să păzească frontiera?“ „Ba da, răspunse vameşul, în drum ne vom întîlni cu patrula de noapte...“ Apoi, terminîndu-şi ceaşca, făcu recomandări cu un aer şmecher: „Dacă, între timp, îl vedeţi pe generalul francez pe aici, nu-l lăsaţi să plece mai departe. Trimiteţi pe cineva să ne anunţe“. „Nici o grijă“, îl asigură Camille Latscha.

Conversaţia se auzise bine în camera de la etaj, unde stăteau ascunşi Giraud şi Kupfer. Latscha, năvălind în casă, le spuse: „Repede! Acum e momentul! Pînă la frontieră aveţi doar 50 metri, nu pierdeţi timpul!“ Cînd Giraud fu afară din casă, ţăranul îi arătă un brad: „Îl vedeţi? Cînd veţi trece de el, veţi fi în Elveţia. Dar, atenţie! Nemţii nu s-ar jena să tragă în dumneavoastră chiar cînd veţi fi acolo. Aşa că trebuie să vă grăbiţi ca să ajungeţi în pădure. De acolo nu aveţi altceva de făcut decît să vă lăsaţi să alunecaţi în jos. Daţi-i drumul, domnule general, Raymond şi Marie-Thérèse îşi agită beretele: e semn că drumul e liber! La revedere şi... trăiască Franţa!“ Emoţionat, strînse puternic mîna fermierului şi apoi pe cea a bravului Kupfer, căruia nu uită să-i restituie revolverul. Apoi, pornind apăsat la drum, trecu de bradul frontierei şi ajunse la pădurea protectoare. Versantul muntelui era teribil de abrupt. Agăţîndu-se de o creacă solidă de fag, evadatul îşi dădu drumul în jos. În amintirile sale, generalul avea să noteze: „Creaca se rupe sub greutatea mea. Îmi jupoi mîinile, prăbuşindu-mă, dar... ce bucurie! Sînt liber! Sîntem în 22 aprilie 1942, în jurul orei 18.15. Mi-au trebuit şase zile pentru a ajunge din Saxonia pînă în Elveţia. Pe drumuri ocolite, bineînţeles“.

Generalul îşi continuă drumul apucînd-o pe o potecuţă prăpăstioasă care ducea spre sud. Descoperi, după vreo jumătate de oră de mers, o săgeată cu indicaţia în franceză şi germană: „Vama-50 metri“.

Imprudenta convorbire

— Intră, strigă o voce ca răspuns la bătaia în uşa postului.

Aşezat la o mică masă, vameşul elveţian luă în primire permisul de conducere, întocmit pe numele Heinrich Greiner, mirîndu-se în gura mare că un onorabil inginer, specialist în fabricarea mătăsii artificiale, îşi găseşte să intre în Elveţia pe o cale atît de incomodă, în loc să aleagă, ca toată lumea, punctul de frontieră de la Porrentruy. „În cazul ăsta — explică noul venit — ar fi trebuit să mă prezint mai întîi la vama germană. Or, eu sînt alsacian şi nu-i pot suferi pe ocupanţi. Am plecat, de altfel, fără autorizaţie din Sainte-Marie-aux Mines". Elveţianul dădea din cap, binevoitor: „Înţeleg, înţeleg, de altfel nu sînteţi primul care vine aici pe căi ilegale. Înţeleg, dar va trebui să previn poliţia. O să se trimită un automobil care vă va duce la închisoarea din Porrentruy. Îmi pare rău, dar astea sînt ordinele". Curînd sosi şi taxiul rechiziţionat de poliţia din Porrentruy. Înainte de a-l conduce în celulă pe numitul Heinrich Greiner, vinovat de a fi pătruns fraudulos pe teritoriul Confederaţiei helvetice, gardianul şef al închisorii din Porrentruy îl preveni: „Aici aveţi de stat patru zile!"

Dar generalul hotărî să pună capăt mai devreme detenţiei. Cu glas ferm, el ceru temnicerului să-l cheme pe locotenentul Surdez, cu care dorea să stea de vorbă. Numele acestui ofiţer îi fusese indicat la Mulhouse, ca fiind cel al reprezentantului Serviciului de informaţii elveţian din Porrentruy. Intrigat, gardianul şef dădu, totuşi, curs cererii, dar atunci cînd ofiţerul chemat sosi pretinse să asiste la întrevedere. El nu bătu în retragere decît cu greu şi plin de regret.

— Domnule locotenent, spuse fără altă introducere generalul Giraud, e important să ies de aici neîntîrziat, întrucît am de comunicat şefului dv. informaţii preţioase.

— Care şef?, întrebă prudent locotenentul Surdez.

— Colonelul Masson!

— Îl cunoaşteţi pe colonelul Masson?

— Îl cunosc foarte bine, afirmă generalul.

— Ar trebui deci să-l previn pe colonelul Masson că domnul Heinrich Greiner doreşte să-i vorbească?, întrebă, încă insuficient convins, tînărul ofiţer.

— Nu! Vă rog să-i transmiteţi că domnul Giraud, pe care l-a cunoscut bine, pe vremuri, la Paris, are ceva să-i spună.

— Giraud?, repetă ofiţerul. E oare un nume conspirativ din Serviciul de informaţii? N-am auzit niciodată! Dar, privindu-l mai atent pe interlocutor, Surdez îşi dădu brusc seama: „da, acuma mă gîndesc; de trei zile cei de la Siguranţa germană ne împuie capul cu cercetările lor privitoare la evadarea de la Königstein a generalului Giraud... Acum îmi amintesc că am văzut pe fişier că, pe vremea cînd colonelul Masson era detaşat la Paris, generalul Giraud era profesor la Şcoala de război. Am înţeles, domnule general, telefonez imediat la Berna".

O jumătate de oră mai tîrziu, gardianul-şef uluit proceda la formalităţile de eliberare a numitului Heinrich Greiner, întrebîndu-se ce naiba făcuse acesta ca să se bucure de o asemenea favoare. În automobil, locotenentul Surdez îi spuse: „Domnule general, mi-a fost imposibil să iau contact cu colonelul Masson, plecat pe teren în inspecţie, dar am primit ordin să vă conduc la Bienne, unde voi primi noi dispoziţii". Ajunşi în acel oraş elveţian seara, pe la ora 9, cei doi călători petrecură noaptea acolo, pornind din nou la drum, a doua zi — 24 aprilie — dimineaţa. Ajunşi la Neuchâtel, luară contact cu un alt ofiţer din Serviciul de informaţii al armatei elveţiene, care îl anunţă pe general că, în aceeaşi zi, la ora 15, va fi primit la Berna de către colonelul Masson.

Pentru Giraud, colonelul Masson era „unul dintre cei mai buni foşti elevi străini" ai săi de la Şcoala de război. Masson îl aştepta alături de locotenent-colonelul Rudloff ataşatul militar al Franţei în Elveţia, ofiţer, de asemenea, binecunoscut de Giraud. „Rapoartele colaboratorilor mei m-au ţinut la curent zi de zi cu teribila hăituială dezlănţuită de poliţia germană cu scopul de a vă captura", spuse colonelul Masson, felicitîndu-l pe general pentru reuşita evadării. După care elveţianul adăugă: „Mă voi ocupa de tot ce e necesar pentru a vă uşura reîntoarcerea în Franţa".

La ora 17, Rudloff îl conducea cu maşina sa pe Giraud la Geneva, oprind pentru puţin timp la sediul Consulatului general al Franţei din acel

Generalii H. Giraud şi Ch. de Gaulle la Alger, în 1943

oraş. „Trecerea dumneavoastră în Franţa e prevăzută pentru mîine la ora 10.30. Punctele de frontieră elveţian şi francez sînt prevenite", îi spuse consulul evadatului. Diplomatul avusese în acest sens o convorbire la telefon cu domnul Plazy, „comisar special" al teritoriului francez din zona limitrofă regiunii elveţiene a Genevei. După o noapte petrecută la Geneva, Giraud porni, însoţit tot de Rudloff, spre Annemasse. (Situat la numai 7 km de Geneva, acest oraş de pe teritoriul Franţei constituia pe atunci principalul punct de tranzit între „zona liberă" franceză şi Elveţia. Tocmai de aceea, deşi aflat sub jurisdicţia autorităţilor mareşalului Pétain, Annemasse, potrivit unui acord tripartit, intervenit între Confederaţia helvetică, guvernul de la Vichy şi cel de-al treilea Reich, trebuia să suporte prezenţa unei aşa-numite „Comisii vamale" germane, dependente de o comisie similară care controla, la Marsilia, traficul spre Germania lui Hitler. Bineînţeles, naziştii folosiseră existenţa acestei comisii pentru a strecura în ea numeroşi agenţi ai poliţiei secrete.)

În clipa cînd automobilul lui Rudloff ajunse în faţa postului elveţian de frontieră, de unde trebuia să treacă apoi la Annemasse, un civil se instală în faţă cu braţele întinse. Ce se întîmplase? Maiorul de Linarès se afla la Annemasse în compania căpitanului alsacian Alfred Spieser, specialistul militar francez în identificarea celor care intrau în zona liberă venind din Elveţia. Spieser cunoştea toate trecerile tainice de frontieră dintre Elveţia şi Franţa. De asemenea, el identificase de mult pe agenţii poliţiei secrete hitleriste care se camuflau sub uniforma împiegaţilor „Comisiei vamale" germane. Aflînd de la de Linarès cine era persoana aşteptată şi că trecerea sa era stabilită pentru ora 10 dimineaţa, Spieser se dusese cu o jumătate de oră înainte să recunoască locurile pe partea franceză. Identificase fără dificultate o serie de agenţi ai Gestapoului instalaţi în două automobile şi care aşteptau plini de atenţie. Serviciile secrete germane interceptaseră imprudenta convorbire telefonică a consulului general francez din. Geneva cu Plazy, comisarul special de la Annemasse. Avertizîndu-l pe maiorul de Linarès despre pericol, el propuse acestuia să se schimbe punctul de trecere. „Mă voi strecura în Elveţia, voi opri acolo maşina generalului, o voi întoarce din drum şi vom trece apoi prin punctul de frontieră Gaillard". De Linarès se declarase de acord cu acest plan şi îi urase succes.

„Domnule general, ne reîntoarcem în Franţa!"

Omul în civil care oprise automobilul deschise portiera şi se prezentă regulamentar: „Domnule general, sînt căpitanul — interpret alsacian Spieser. Poliţia germană vă aşteaptă dincolo. Vă cer permisiunea să urc lîngă şofer, pentru a vă călăuzi pe alt drum". „Faceţi ce e necesar, răspunse generalul. Nu ţin deloc să cad iar în mîna acelor mizerabili".

Maşina întoarse şi o porni îndărăt spre Geneva. În acelaşi timp, de Linarès, rămas la punctul de frontieră de lîngă Annemasse, simula enervarea pentru a-i păcăli pe agenţii germani şi a-i ţine pe loc. Uitîndu-se la ceas, el strigă aparent plin de supărare: „Cînd mi se spune că e vorba de ora 10, asta nu înseamnă ora 13. Nu mai zăbovesc mult pe aici!"

Normal, el trebuia să se ducă şi să-l aştepte pe general la punctul de trecere Gaillard. Dar cum să-i ţină nemişcaţi pe agenţi? Un ajutor neprevăzut veni din partea unui colonel francez care, în mare ţinută, descindea dintr-un automobil. Fusese trimis de către comandantul teritorial pentru a-l saluta, la sosire, pe generalul Giraud. Vorbind suficient de tare pentru a putea fi auzit de urmăritorii germani, căpitanul Lecoq, care îl însoţea pe de Linarès, se adresă colonelului: „Am fost anunţaţi că generalul nu va fi aici înainte de ora 13. Vă rugăm, domnule colonel, pentru eventualitatea că ar veni totuşi mai devreme, să rămîneţi dv. pe loc, cît timp lipsim noi ca să ne aranjăm un pic ţinuta". Nu s-ar fi putut găsi un girant mai bun pentru a-i imobiliza pe agenţi ca acest colonel care acceptă să facă „micul serviciu".

Cît despre automobilul în care se afla Giraud, acesta reveni la Geneva, traversă oraşul şi ajunse apoi la postul elveţian de frontieră, Moellesulaz, aflat în faţa podului peste un pîrîu. La capătul celălalt al podului, se afla punctul francez de frontieră Gaillard. Prudent, căpitanul Spieser nu porni direct pe pod. El opri maşina şi îl conduse pe general în interiorul unei mici cafenele al cărei patron îi era cunoscut şi care acceptă să-l urce pe fugar sus, la etaj. „Domnule general, îi spuse Spieser acestuia, vameşii germani care se află la capătul celălalt al podului vor pleca la Annemasse cu tramvaiul de la ora 12.10. Vă rog să mai aveţi puţină răbdare". La ora 12 fix, privind discret pe fereastră, căpitanul Spieser îi zări pe germani îndreptîndu-se spre staţia de tramvai. Dintre cei patru vameşi, Spieser îi cunoştea bine pe trei. La ora 12.10, toţi patru urcau în tramvai, părăsind postul. „Încă cinci minute, şi veţi intra în Franţa, fără nici-o primejdie, domnule general". Şi, într-adevăr, la ora 12.15 Spieser recunoscu în „civilul" care se îndrepta spre cafenea pe inspectorul de poliţie Gentil, delegat fără îndoială de către comisarul special Plazy să vină în întîmpinarea generalului Giraud. În acelaşi timp, de cealaltă parte a podului, de pe teritoriul francez, un jandarm făcea largi semne cu mîna...

— Domnule general, spuse atunci Spieser, aveţi, vă rog, bunătatea să mă urmaţi. Ne reîntoarcem în Franţa! ■

Introducere, selecţie şi versiune românească: Leon SĂRĂŢEANU

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

IUNIE 1936

ÎN BUCUREȘTI. ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Ziarele consemnează că ultima zi a lunii mai a fost deosebit de călduroasă: 33 grade la umbră și 47 grade la soare.

● De la Academia Română: în ședința din 28 mai, maiștii for a ales pe Lucian Blaga (ale cărui rapoarte diplomatice le-am publicat în nr. 2-5/1986 pentru prima oară în paginile revistei Magazin istoric) membru activ al Academiei la Secțiunea Literară. În aceeași ședință au fost aleși ca membri corespondenți la secțiunea menționată G. Giuglea, profesor la Universitatea din Cluj, și poetul G. Topîrceanu. În ședința de închidere a sesiunii generale, din 30 mai, au fost aleși ca membri de onoare ai Academiei profesorii arhitect Petre Antonescu, G.G. Longinescu de la Facultatea de drept din Capitală, și N. Costăchescu de la Universitatea din Iași. (4 iunie)

● Bucureștiul ride... Bucureștiul cîntă este titlul grandioasei reviste de mare montare pe care d-nii Stroe și Vasilache o prezintă în cochета grădină a Teatrului Nou, complet renovată. (5 iunie)

● Se împlinesc o sută de ani de la întemeierea de către Gheorghe Asachi a Conservatorului filarmonic-dramatic din Iași. Aici, după cum scria Albina românească într-un număr al său din anul 1836, „gratis se învață muzica vocală și declamația în limba patriei". Directorii acelui conservator erau: vornicul Ștefan Catargi, aga Gheorghe Asachi și spătarul Vasile Alecsandri, tatăl poetului, care era și casierul conservatorului. (6 iunie)

● Petre Pandrea publică în Dreptatea un interesant și sugestiv portret al prof. Al. Rosetti, în care scrie între altele: „Cine este d. Alex. Rosetti? În puține cuvinte iată biografia acestui distins exemplar al culturii noastre. Filolog emerit, cu studii solide în țară și la cele mai faimoase universități și institute științifice ale apusului, d. Alex. Rosetti este de mai mulți ani profesor la Facultatea de litere și filosofie din București. Lucrările sale sînt pietre de hotar ale disciplinei. Dl.

Preocupările opiniei publice românești, așa cum se reflectă ele în paginile presei bucureștene de acum cinci decenii, se concentrează și în această lună iunie 1936, în jurul gravei amenințări pe care fascismul și nazismul le prezintă pentru liniștea și securitatea continentului european și a lumii. „Incontestabil, anii prin care trecem — scrie, de exemplu, în numărul său din 1 iunie, revista social-literară *Șantier*, ce apare sub redacția lui Ion Pas — sînt ani răscolitori. Răscolitori din aproape toate punctele de vedere. O răsturnare a valorilor; reînvierea unor credințe și metode vechi și perimate, concomitent cu aspirațiile noi și sănătoase ale unei lumi ce se ridică; ciocnire între reacționarismul antidemocratic și mișcarea proletară; lupta între un spiritualism metafizic steril și inutil și o tendință naturalistă, pozitivistă și chiar materialistă"[1].

La rîndul său, *Viața românească*, de sub conducerea lui M. Ralea și G. Călinescu, în numărul apărut în această lună, scrie: „Niciodată Europa nu a dorit mai mult și mai adînc pacea. Niciodată ea nu a fost — total — mai aproape de război. Din vuietul asurzitor al armelor ce se pregătesc, Europa civilă trebuie să arate nedezmințit că poate opune Europei militariste voința sa superioară de pace".

Lumea nouă, organul central al Partidului Social-Democrat, cu data de 31 mai, publică un apel al internaționalei socialiste, în care se subliniază „politica de pace nu va fi asigurată dacă ea nu va fi susținută de forțele irezistibile ale unei vaste mișcări populare. Cucerirea păcii cere vigilență constantă și încordarea tuturor energiilor maselor populare. Chiar și aceia care se cred astăzi mai puțin amenințați trebuie să înțeleagă că războiul va fi o catastrofă pentru toate popoarele fără excepție și că pacea va putea fi salvată numai atunci cînd orice națiune va așeza interesul comun deasupra intereselor particulare".

În împrejurările în care opinia publică românească se pronunță tot mai hotărît pentru pace, împotriva fascismului, a politicii de forță și dictat, elementele de dreapta își intensifică provocările și atacurile fățișe pe străzile Capitalei. Sînt bătuți ziariști democrați, presa progresistă este confiscată, sînt atacate și devastate sedii ale diferitelor ziare și ale organizațiilor democratice, ca, de exemplu, „Casa Poporului", sediul Partidului Social-Democrat și al Confederației generale a muncii. Iată cum descrie ziarul *Lupta* din 26 iunie unul din atacurile asupra clădirii: „În noaptea de marți cetele fasciste au dezlănțuit un adevărat bombardament cu pietre asupra «Casei Poporului» transformînd în cioburi toate geamurile clădirii". „Toată presa, în afară de ziarele care s-au pus în capul

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziarele sau din însemnările respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

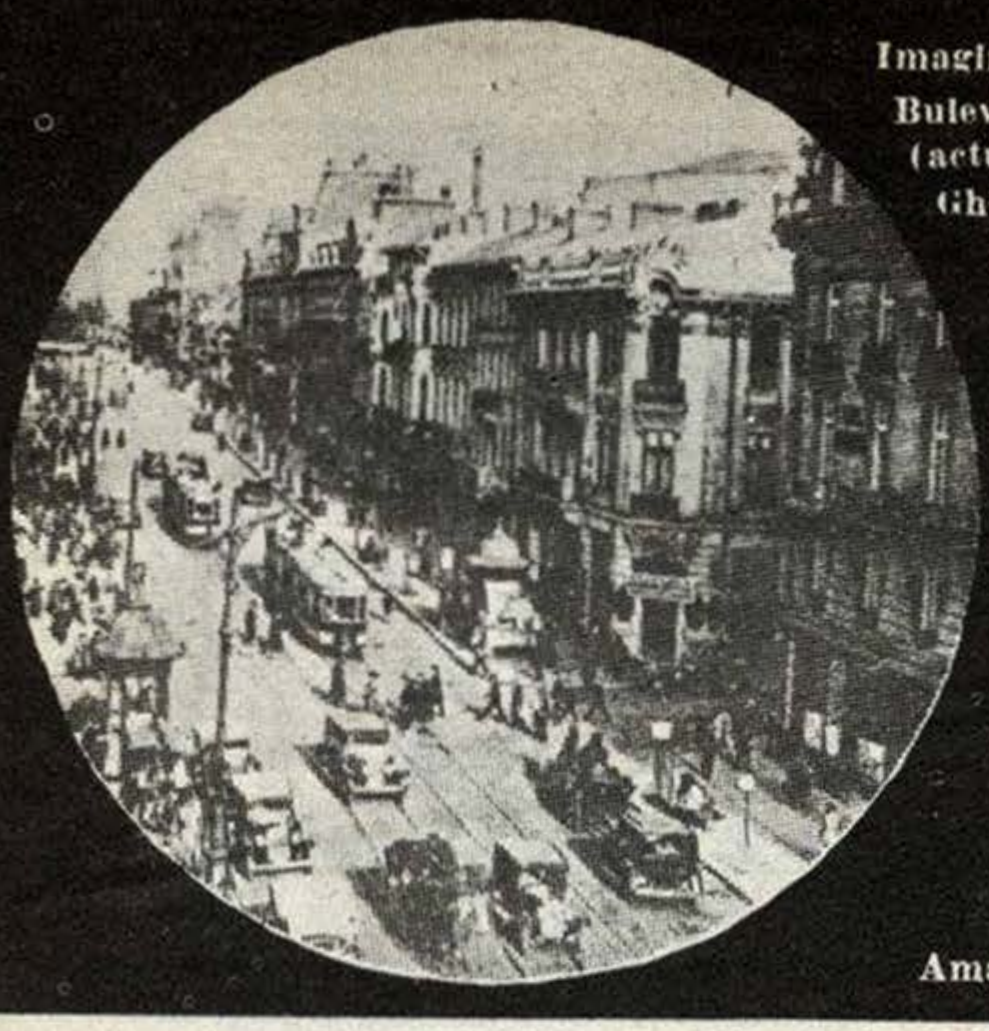

Imagine de pe Bulevardul Elisabeta (actualul Bulevard Gheorghe Gheorghiu-Dej)

Amatori de astronomie

anarhiei care face ravagii în Capitală — scrie în continuare ziarul menționat —, protestează cu energie contra scenelor nemaiîntîlnite încă la noi, care înjosesc străzile Bucureștilor".

Ziarul *Adevărul* din 30 iunie publică un interviu al dr. Petru Groza, în care se spune printre altele: „Asistăm la un atac metodic al cavalerilor reacțiunii, cu tendința vădită de a fi suprimate poporului ultimele libertăți care i-au mai rămas. Dovada: pe de o parte complicitatea autorităților, iar pe de altă parte atacul îndreptat împotriva tuturor ziarelor democratice și împotriva unor grupări muncitorești".

Un protest hotărît împotriva acțiunilor huliganice apare și în ziarul economic și financiar *Prezentul*, din 19 iunie, care într-un articol intitulat *În era agresiunilor*, scrie: „Condamnăm cu toată convingerea introducerea acestor metode în domeniul luptelor de idei; trebuie să subliniem răspunderea acelor care tind să încetățenească la noi moravuri pe care poporul român le-a respins chiar în clipele celor mai grele lupte ale sale".

Chiar și *Viitorul*, oficiosul guvernului, își exprimă regretul „față de un act ce nu cadrează cu moravurile noastre blînde și nici cu respectul datorat opiniilor, oricare ar fi ele".

Într-un articol apărut în numărul său din 20 iunie, *Cuvîntul liber* dezvăluie legătura dintre bandele care acționează pe străzile Capitalei și inspiratorii lor, hitleriștii, cei care au ridicat la rangul de politică de stat „diversiunea, bătaia, rugul, cazna medievală, lagărul de concentrare, buturuga și toporul". „Să nu fie dat [poporul român] în grija intereselor hitleriste — continuă publicația amintită — în grija acelui imperialism teuton, cotropitor — nu uitați năvala din 1916-1918 — și căruia îi lasă gura apă după «dulcele bazin dunărean», după atît de necesarul petrol românesc".

În România, grupările de extremă dreaptă sînt patronate și dirijate de la Berlin. Este relevant în această privință și interviul dat ziarului parizian *Quotidien* de dr. Nicolae Lupu și reluat de *Dimineața* din 30 iunie, din care spicuim: „Obiectivul propagandei germane este foarte precis. Obiectivul este atragerea României de Reich și detașarea ei de Franța. Propaganda germană se servește de trei mijloace: de antisemitism, de anticomunism și de avantajele economice ce oferă. Germania cheltuiește zeci de milioane cu propaganda ce o face în România. Mai multe ziare sînt subvenționate de dînsa".

Păcii și democrației îi este consacrată și o „impresionantă manifestație tinerească", cum scrie ziarul *Lumea nouă*, din 21 iunie, manifestare ce are loc la 7 iunie în Valea Jiului, la Lupeni, și la care participă organizațiile de tineret din Lupeni, Aninoasa, Petrila, Vulcan, Petroșani, Lonea, precum și un grup de 25 membri din organizația tineretului din București: „A fost impresionantă — continuă ziarul menționat — prin numărul impunător de tineri muncitori ce au venit la Lupeni spre a-și arăta voința lor pentru pace,

Cronică măruntă

Alex. Rosetti este un savant filolog și lingvist dublat de un om de cultură generală. Un umanist ca în timpul Renașterii.

● Regele Eduard VIII al Angliei este un zelos cititor de gazete engleze și străine. Programul suveranului începe și se sfîrșește în fiecare zi cu lectura ziarelor. El posedă, de altfel, după cum scrie Dimineața, una din cele mai bogate colecții de tăieturi din ziare. Încă în 1910, cînd era în vîrstă de 16 ani, își instalase un serviciu special pentru decuparea de articole și informații din ziare. Arhiva sa cuprinde astăzi 350 000 tăieturi adunate în 50 de volume mari. (7 iunie)

● Trei mici insule din grupul Carolinelor, aparținînd Japoniei, au dispărut. Cu puțin timp mai înainte, ele tocmai fuseseră cumpărate de către un consorțiu american, în scopul de a fi cultivate cu bumbac. Cînd cumpărătorii au vrut să le ia în posesie, au găsit în locul bogățiului ținut așteptat, pe care îl plătiseră cu o sumă importantă, ...apă sărată. (9 iunie)

● La British Museum a fost descifrată o tăbliță gravată, găsită în localitatea Ur (Caldea), care cuprinde — cum scrie ziarul Dimineața — cea mai veche scrisoare de concediere din lume. Pe această tăbliță — avînd o vechime de aproape 4 000 ani — se poate citi că scriitorul Aram este fugitiv că nu mai trebuie să presteze pe viitor serviciile sale deoarece „lumina îi părăsește ochii" și pentru că „bătrînețea îi zăpăcește capul".

● Charlie Chaplin și Greta Garbo despre preferințele lor în materie de... cadouri: „Charlie Chaplin — citim în ziarul Lupta — a dăruit Ritei Grey, cu ocazia logodnei, una din pălăriile sale zdrențuite, în timp ce primei soții, Mildred Harrys, îi dăruise bijuterii de o valoare fantastică. Ultimei sale soții, Paulette Goddard, i-a făcut cadou un baston de trestie, după modelul acelora pe care le poartă în filme. Cel mai frumos dar pe care l-a primit vreodată Greta Garbo este un pantof de aur, pe care sînt

IUNIE 1936

C. Stere într-o imagine mai puțin cunoscută

democrație și libertate. Starea de asediu, cenzura etc., îngreunau o liberă manifestare, dar cu toate acestea entuziasmul tinerilor muncitori n-a putut fi împiedicat. Organizațiile muncitorești adulte, sindicale și politice, destul de puternice spre a ocroti organizațiile tineretului, și-au îndeplinit aceasta ca o datorie".

Are loc la București în această lună Conferința șefilor celor trei state care alcătuiesc Mica Înțelegere — România, Cehoslovacia și Iugoslavia. Cu acest prilej sosesc în capitala țării noastre Eduard Beneș, președintele Republicii Cehoslovace și principele Paul, primul regent al Iugoslaviei.

Conferința reprezintă, cum declară ministrul de externe al țării noastre, Nicolae Titulescu, „cea mai strălucită consacrare a eficacității primului acord regional de securitate creat după marele război mondial". Este examinată situația din Europa Centrală, relevîndu-se cea mai perfectă identitate de vederi — cum apreciază ziarele — asupra tuturor problemelor discutate, sau, cum scrie ziarul socialist *Lumea nouă*, în numărul său din 14 iunie, „unitatea indisolubilă a acestui organism [Mica Înțelegere] regional, pacifist". Ziarul amintit reproduce propunerea făcută de România ca „cei trei șefi de stat ai Micii Înțelegeri, asistați de miniștrii lor, să se întrunească o dată pe an ca o manifestare vizibilă și regulată a vieții organismului politic comun, care este Mica Înțelegere".

Numeroase alte ziare se referă, de asemenea, la unitatea de acțiune a celor trei țări și la scopurile nobile pe care le slujește organizația creată de ele.

Presa bucureșteană evocă viața și opera marelui scriitor sovietic rus Maxim Gorki, stins din viață la vîrsta de 68 ani. „Povestirile sale — scrie, de exemplu, *Viața românească*, nr. 6-8 (iunie-august) — cu subiecte din viața celor mulți și umili au străbătut lumea". Apariția lui Gorki în literatură a fost — menționează Ion Pas într-un articol apărut în revista *Șantier* — „o revelație prin lumea pe care o aducea după sine și căreia, prin forța talentului său, i-a obținut drept de cetățenie. Era o lume bizară pe lîngă care pînă atunci trecuse chiar ochiul pătrunzător al lui Dostoievski și blîndețea lui Tolstoi".

Într-un articol dedicat „omului cu inima bună, scriitorul celor obidiți", publicat în *Adevărul* din 26 iunie, Victor Eftimiu relatează cîteva întîmplări din viața lui Gorki. Între altele el redă un episod povestit de prietenul lui Gorki, renumitul bariton rus Fiodor Șaliapin (1873-1938) în memoriile sale: Eram tineri amîndoi și vagabonzi, de-a lungul și de-a latul marii Rusii. Ne căutam destinul. Într-o zi ne-am hotărît să ne prezentăm unui juriu, care căuta cîntăreți tineri pentru un cor. Juriul a fost încîntat de minunata voce de tenor a lui Gorki, dar..., scrie Victor Eftimiu l-a respins pe celebrul cîntăreț Șaliapin.

Cronică măruntă

gravate cuvintele: «Cenușăresei vieții»". (12 iunie)

● La Londra apare de două ori pe zi — cum relatează Lupta — un ziar, într-un tiraj de peste 30 000 de exemplare, din care nici unul nu intră în mîna publicului larg. Este Police Gazette, ziarul Scotland Yardului — fondat acum mai bine de o sută de ani — și în care apar informații de specialitate despre crime și alte fărădelegi săvîrșite de răufăcători din toată lumea. Publicația nu este primită decît de direcțiunile de poliție din Anglia și din străinătate. Primul număr a apărut în anul 1828. (16 iunie)

● Ani de zile, Titu Maiorescu a suportat „senin și olimpic" — după cum scrie ziarul Adevărul — învinuirea că a abandonat pe Eminescu în timpul bolii sale, fără a răspunde și fără a se apăra măcar o singură dată. După moartea sa, s-au găsit însă numeroase caiete, în care Maiorescu și-a însemnat diferite gînduri și întîmplări. În 1934, Convorbiri literare a publicat extrase din aceste notații. Printre acestea se află și textul unei scrisori în care Maiorescu îi arăta lui Eminescu nu numai dragostea și admirația sa personală, dar și un interes deosebit pentru starea sănătății lui ca și întregul devotament al grupului junimist.

Ziarul amintit reia acea scrisoare, adăugind și alte două adresate surorii sale la Iași, Emilia Maiorescu-Humpel, „celebra profesoară și pedagogă, întemeietoarea celui dintîi și celui mai reputat liceu de fete din Iași": prima la 6/18 octombrie 1876 și a doua în decembrie 1883. În cea de a doua scrisoare, după ce vorbește de evoluția bolii marelui poet, Maiorescu scrie că „în răstimpul acesta am trimis corectura ultimei coli (nr. 20) tipografiei Socec-Todu, care tipărește într-o admirabilă ediție poeziile lui Eminescu, așa că peste vreo zece zile apare volumul pe care, natural,

Tudor Arghezi dînd autografe

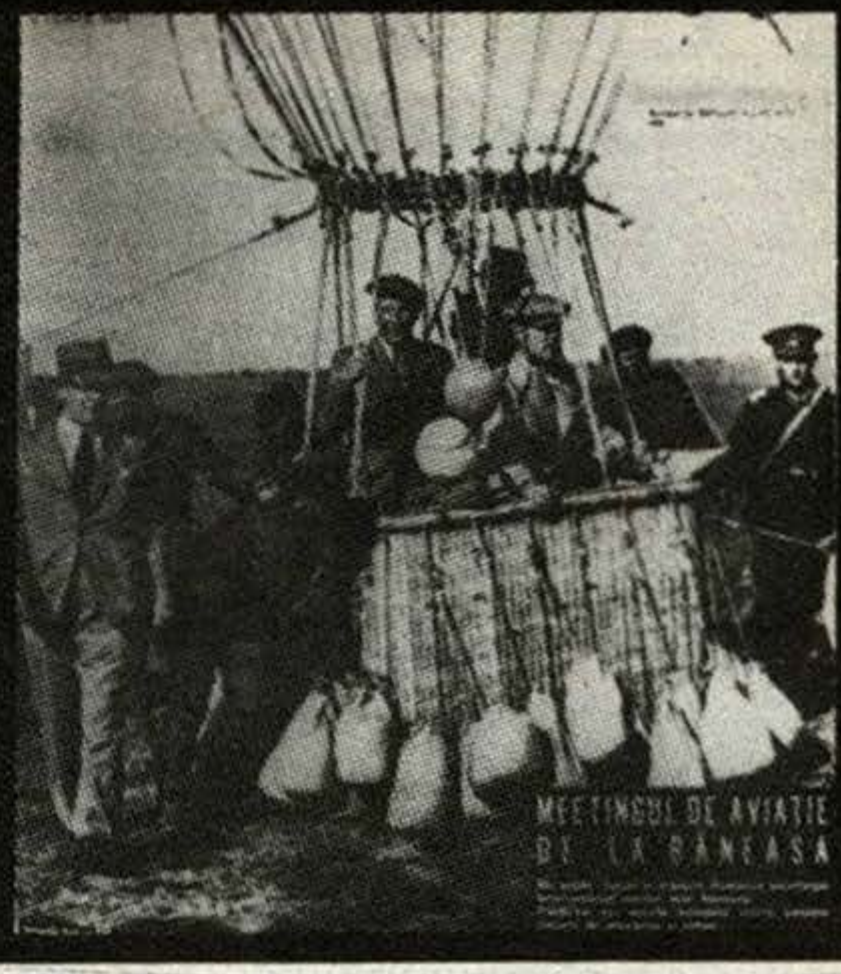

Miting aviatic internațional pe aeroportul Băneasa

În articolul amintit, Victor Eftimiu povestește și cele auzite de la scriitorul belgian Franz Hellens despre o întîlnire a acestuia cu Gorki: „Ne dusesem, soția mea și cu mine, să-l vedem pe Gorki în localitatea italiană, unde-și petrecea tristețea bolii și-a amurgului. Nu l-am găsit acasă. Am coborît colina spre malul mării. De printre pini se ridica un fum subțire. Ne-am dus într-acolo. Un om bătrîn ședea ghemuit lîngă foc și răscolea, pe gînduri, tăciunii, cu bastonul. Era Gorki.

— De cîte ori sînt trist și singur — ne spune el — fac un focșor din vreascuri și-l răscolesc cu bățul. E toată tinerețea mea în el... Stepele... rătăcirile mele... Visurile... Și nu mai sînt singur. Sînt cu mine, cel de odinioară... cu patria și cu visurile tinereții mele, cu toate amintirile".

În aceeași lună iunie 1936, încetează din viață Constantin Stere. Scriitor, profesor și om politic, Stere a fost, cum relevă presa, o personalitate deosebit de contradictorie. În timpul primului război mondial, scrie, de exemplu, ziarul *Lupta* din 28 iunie, „nu s-a mulțumit numai să atace politica oficială a României și intrarea în război, ci s-a crezut chemat să provoace și o schimbare a ei în folosul Puterilor Centrale".

În 1906, împreună cu Paul Bujor — apoi cu dr. I. Cantacuzino — a scos *Viața românească*. În Ibrăileanu, Stere a găsit pe interpretul cel mai nimerit pe tărîmul criticii literare — al gîndului său politico-social. „Dacă acestui gînd — scrie *Dimineața* din 28 iunie — Gherea, cu minunata metodă de cercetare pe care o dă concepția marxistă a istoriei, i-a arătat unele contraziceri și mai ales insuficiența soluțiilor sale în chestiunea țărănească și muncitorească, în schimb toți i-au admirat seriozitatea cugetării și marea lui documentație".

Victor Eftimiu îi închină confratelui său cîteva pagini apărute în *Dimineața* din 29 iunie, în care își reamintește: „Fantoma pe care am întîlnit-o deunăzi, pentru ultima oară, într-un restaurant bucureștean, să fi fost același tînăr bărbos, care mai acum 40 de ani înfrunta zăpezile și peșterile Siberiei, [țariste] în numele libertății? L-am auzit odată pe Stere vorbind la Cameră: se exprima greu, dar pauzele dintre cuvinte erau grele de gîndire și de elanuri. Dacă strălucitul orator X nu mă emoționa — poate tocmai din pricina cursivității sale, a facilității de-a se exprima — Constantin Stere, oratorul sgrunțuros, imuabil, agitat, fără mimică și fără plastică, avea o putere de convingere pe care o simțeai venind din adîncul unei simțiri, a unei culturi vaste, a unei credințe dîrze, nestrămutate. Figură aproape legendară prin neastîmpărul inimii sale și bogăția peisagiilor pe care le-a brăzdat". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

și-l voi trimite imediat. Îi mai scriu numai o scurtă prefață. Poeziile, așa cum sînt rînduite, sînt cele mai strălucite din cîte s-au scris vreodată în românește și unele chiar în alte limbi". (17 iunie)

● Adevărul publică contractul de angajament, datat 1859, intervenit între coaforul și perucherul Ioseph Machauer și C.A. Rosetti, în calitate de director al Teatrului cel Mare, cum se numea, pînă în 1877, Teatrul Național. Contractul este scris în întregime de C.A. Rosetti. De fapt, comentează ziarul amintit, se cunoaște prea puțin „rolul precumpănitor pe care l-a avut, în ceea ce privește renașterea teatrului românesc, «cel mai mare democrat al istoriei noastre» — cum pe drept cuvînt îl numește I.L. Caragiale pe C.A. Rosetti". De altfel, C.A. Rosetti s-a complăcut întotdeauna în tovărășia actorilor, el fiind prieten bun și cu frații Costache și Iorgu Caragiale. (25 iunie)

● Citim în Dimineața următoarele date despre strănut: „În antichitate, strănutul era considerat ca o «curățire a creierului» și se întrebuințau prafuri speciale pentru a-l stîrni. Marele neurolog Wagner Jaure este și el de părere că multe migrene trec cu ajutorul strănutului. El a introdus prizarea tutunului ca leac terapeutic în tratarea durerilor de cap. De altfel, există obiceiul să urezi cuiva sănătate cînd strănută. Această urare este în legătură cu credința că, într-adevăr, strănutul contribuie la însănătoșirea bolnavului".

● Care este numele cel mai frecvent la femei? Toți vor răspunde — scrie ziarul Lupta — Maria, și, totuși, după cele ce afirmă savantul suedez Karlson, numele cel mai frecvent este Ana. În țările germane, latine și slave se pot număra circa 94 milioane de femei care poartă acest nume. (28 iunie)

Cu cîteva luni în urmă, presa mondială anunța că o expediție științifică americano-franceză, condusă de oceanograful Robert D. Ballard, a localizat epava transatlanticului britanic Titanic, scufundat în noaptea de 14 spre 15 aprilie 1912, în urma ciocnirii cu un ghețar, în apropierea coastelor Canadei, la 400 mile (741 km) sud-est de Newfoundland (Terra Nova). Titanicul, cea mai mare și mai luxoasă navă a timpului, se afla în prima sa călătorie și avea la bord 2 224 pasageri, dintre care au pierit în valurile oceanului 1 522.

În momentul cînd a avut loc catastrofa, pachebotul naviga cu 39 km/h, viteză considerată prea mare pentru condițiile de navigație de atunci. Coliziunea cu ghețarul, care s-a produs înainte de miezul nopții, i-a provocat scufundarea în aceeași noapte, la ora 2.20.

În legătură cu cercetarea și aducerea epavei Titanicului la suprafață, părerile sînt împărțite, unii considerînd că ea trebuie să rămînă acolo unde se află, pe fundul oceanului. La sfîrșitul anului trecut, Camera Reprezentanților a Congresului S.U.A. a adoptat un proiect de lege prin care cheamă la negocieri internaționale pentru a declara epava Titanicului drept memorial. Acțiunea forului legislativ american intervine după o decizie a unui tribunal britanic, prin care se permite membrilor expediției americano-franceze să încerce aducerea epavei la suprafață.

Pînă a i se decide soarta, să urmărim reportajul descoperirii ei, făcut chiar de șeful expediției științifice amintite, oceanograful american Robert Ballard, și de colegul său francez Jean-Louis Michel, reportaj apărut în revista americană National Geographic, vol. 168, nr. 6, din decembrie 1985 și care aduce numeroase elemente noi despre împrejurările tragediei Titanicului. Reproducem relatarea într-o versiune prescurtată și cu subtitlurile revistei noastre.

În imaginea de sus: ceas recuperat de la o victimă, la o săptămînă după dezastru. O pată de apă pe cadran arată că acul orar s-a oprit cu puțin înainte de ora 2.

ORA TITANICULUI

ROBERT D. BALLARD, JEAN-LOUIS MICHEL

Nu-mi puteam crede ochilor. Din abisul celor două mile și jumătate sub nivelul mării, s-a ivit prora (partea dinainte) unei nave mari. Nu văzusem niciodată vaporul — de fapt nimeni nu l-a văzut în ultimii 73 ani — și totuși îi știam aproape fiecare părticică. Era Titanicul.

Marea l-a conservat bine. Puntea din lemn de tek s-a păstrat, sub un strat subțire de „zăpadă", format din resturi de organisme marine. La lumina reflectoarelor vehiculului nostru submarin, au apărut apoi și alte piese: două lanțuri de ancoră, gura unui ventilator, bintele duble, pentru asigurarea parîmelor de amarare, rolele de ghidare, aflate de-a lungul rampei de descărcare, o ancoră suplimentară în vîrful prorei, pentru cazuri extreme, fixată chiar sub lanțul de care fusese agățată inițial.

Cuvintele fatale

Ca în orice mare dezastru, relatările martorilor oculari privind pierderile Titanicului sînt destul de diferite. Descrierile evenimentului sînt și azi controversate. Departe de a fi completă, versiunea noastră aruncă o lumină nouă asupra condițiilor în care s-a scufundat Titanicul și mai ales a stării sale actuale, pe fundul oceanului. Fotografiile au fost făcute de Angus, o cameră „oarbă" coborîtă de la suprafață, cu ajutorul unui cablu, și ghidată pe fundul mării prin unde sonice. Doar atunci cînd Angus a fost ridicat și filmul developat, ne-am putut da seama unde se afla nava. Titanicul s-a înclinat doar cu cîteva secunde înainte de a se scufunda, la două ore și 40 de minute după ce un ghețar a produs o spărtură de cca. 30 de picioare (1 picior = 0,3048 m) lungime la tribord (partea din dreapta a navei, privind de la pupa spre prora), în apropiere de prora. Șase din cele 16 compartimente etanșe au fost inundate și, după ce apa a trecut peste pereții despărțitori, compartimentele alăturate s-au umplut, asemenea

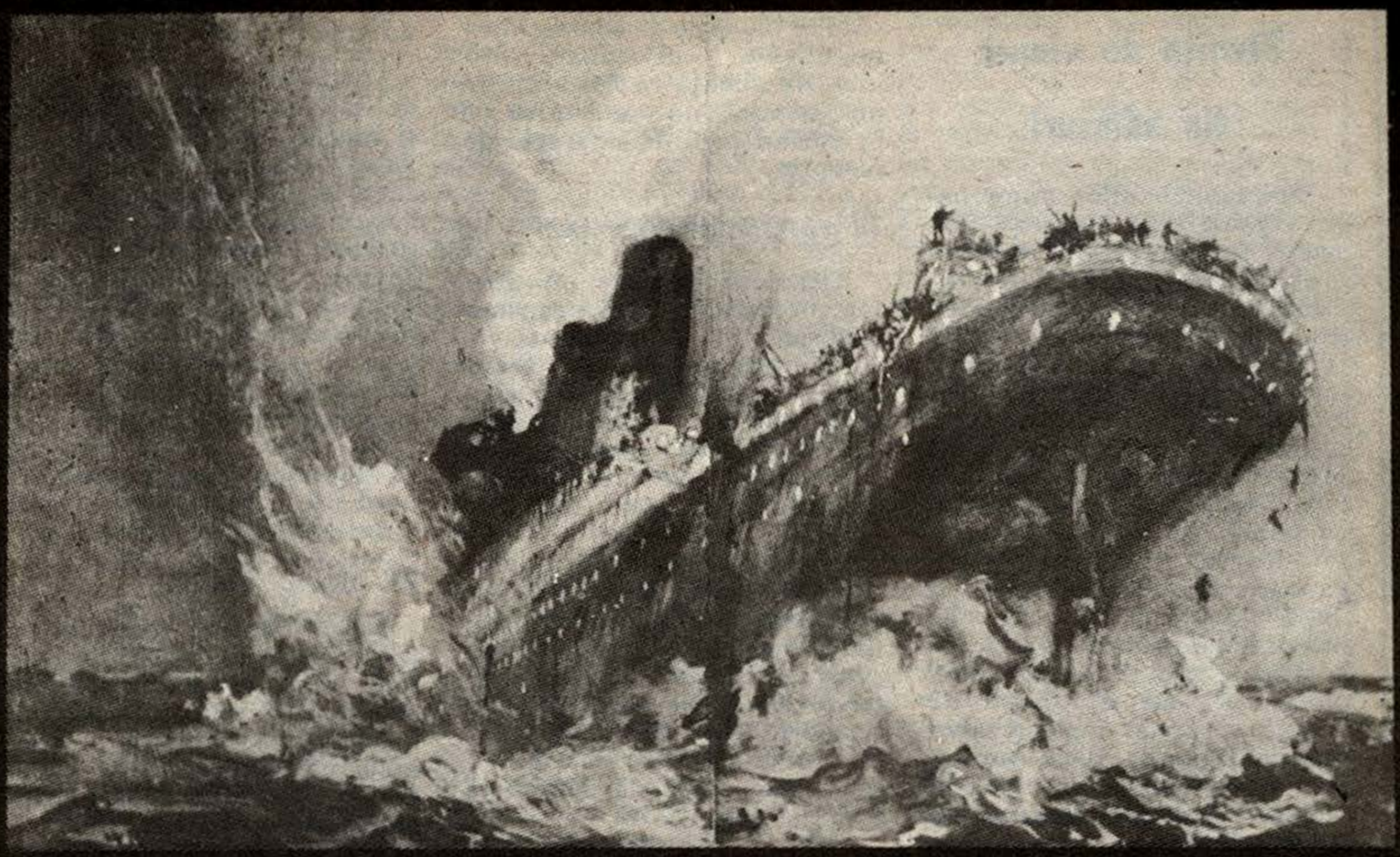

Titanicul, cu citeva secunde inainte de a se scufunda

unei tăvi pentru cuburi de gheață. Titanicul a plutit chiar cu o oră mai mult decît au prevăzut experții aflați la bord.

Mulți dintre pasagerii și membrii echipajului au abandonat nava ori au fost înghițiți de ape în momentul cînd ea s-a înclinat brusc, oprindu-se sub un anumit unghi. Toate cele 20 bărci de salvare și plute aflate la bord — mai puțin de jumătate din cîte ar fi trebuit — au fost lăsate la apă, multe dintre ele doar parțial încărcate. Aproape toate au fost îndepărtate de navă pentru propria lor siguranță. Această operațiune a sortit înecului mulți oameni. Temperatura apei era de două grade Celsius. Nimeni n-ar fi putut rezista în ea mai mult de o oră. Cea mai apropiată navă care ar fi putut veni în ajutor se afla la o depărtare de două ore. Unele relatări susțin că coșul dinspre prova (prora) al navei, din cele patru, s-a prăbușit în momentul în care nava s-a înclinat; altele — că acest coș a fost înghițit lent de apă. Fotografiile noastre subacvatice confirmă prima aserțiune. În momentul în care s-a prăbușit, coșul a tras după el și catargul. Vîrful acestuia zace pînă astăzi de-a curmezișul punții.

Pentru mine (R. Ballard) imaginea gabiei (postul de observare) catargului, acoperită de crusta acvatică pe care am fotografiat-o, reprezintă

Una din bărcile de salvare, plutind în voia valurilor

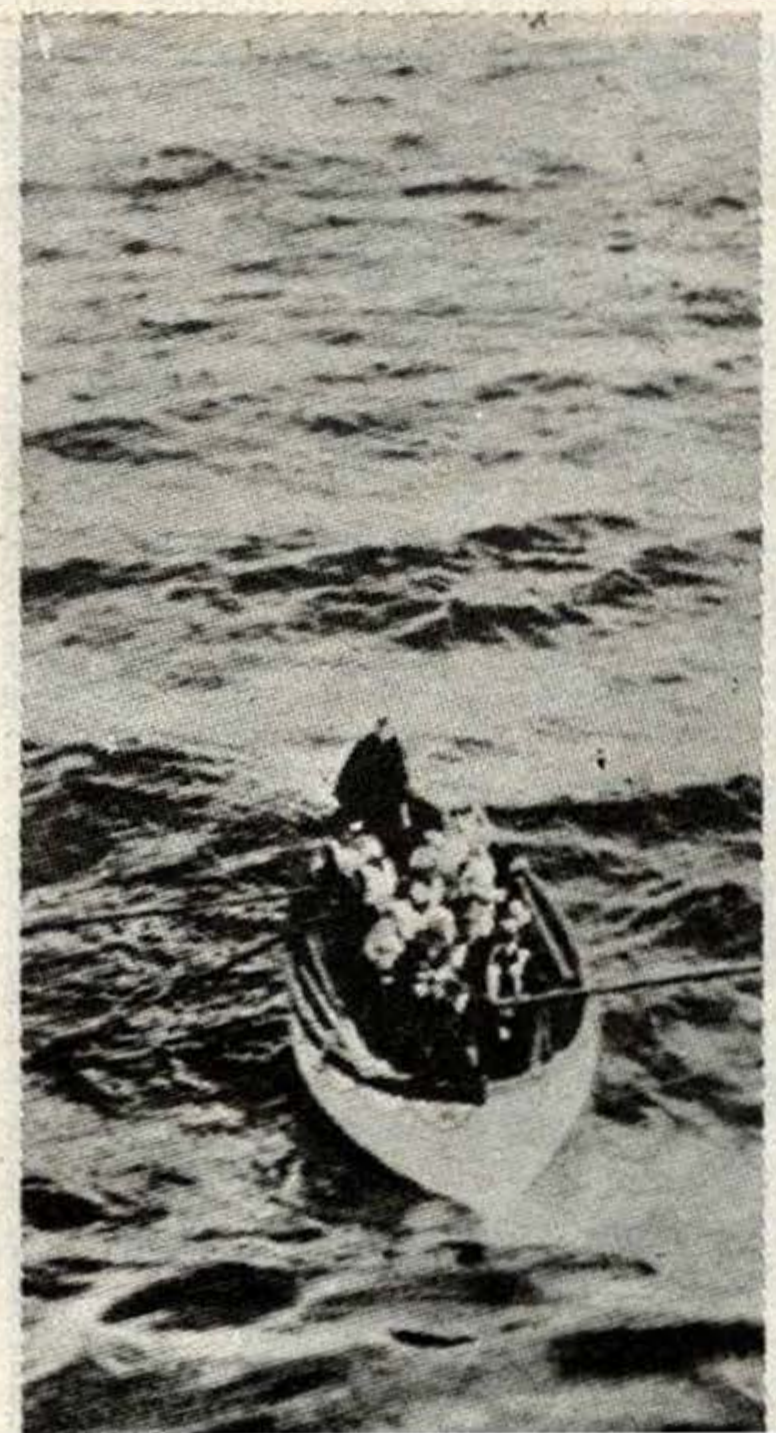

expresia cea mai puternică a tragediei Titanicului. Din acest loc, marinarul de veghe, Fred Fleet, care a supraviețuit, a zărit pentru prima oară ghețarul de care s-a ciocnit vasul, la un sfert de milă în prova. Instinctiv, el a tras de trei ori clopotul de deasupra gabiei. Suportul clopotului apare în dreapta. catargului, iar mai jos, două cercuri marchează locașul telefonului de la care Fleet a strigat pentru cei de pe punte: „Ghețar drept în prova!"

Este o ironie a soartei faptul că tocmai cuvintele lui Fleet au dus la dispariția Titanicului. Ca răspuns la avertismentul său, ofițerul de cart a încercat să schimbe sensul mașinilor și să pună cîrma toată la dreapta, ceea ce a determinat atunci o întoarcere ușoară a navei la babord (partea din stînga privind de la pupa spre prora), lovitura fatală producîndu-se astfel în tribord. Dacă pachebotul ar fi abordat ghețarul direct cu prova, ar fi fost inundate doar două sau trei compartimente și nava ar fi rămas la suprafață.

Pivnița de vinuri din adîncuri

De-a lungul anilor, numeroase expediții au încercat fără succes să localizeze Titanicul, problemă dificilă, datorită condițiilor meteo imprevizibile din Atlantic, uriașei adîncimi la care zace nava și relatărilor contradictorii asupra ultimelor sale momente. Organizîndu-ne căutarea, Jean-Louis Michel, Jean Jarry, conducătorul francez al expediției, și cu mine am trasat pe un grafic drumul urmat de patru vapoare, înainte, în timpul și după scufundare. De la început, am făcut abstracție de poziția vasului Californian, nava cea mai apropiată de Titanic și care ar fi putut salva toți naufragiații, dacă radioul ei n-ar fi fost închis. Această poziție a fost întotdeauna controversată.

În secvența de mai jos, reconstituim ceea ce credem a fi fost ultimele ore ale Titanicului:

14 aprilie 1912, ora 11 p.m.:

Navigînd spre vest, Titanicul se apropie de un obstacol format din banchize și ghețari, întins pe cîteva mile înspre nord și înspre sud, cam la 400 mile de coasta Newfoundland. Californian, reținut de gheață în nord, emite un semnal de prevenire și în curînd închide aparatul de recepție.

14 aprilie, 11.40 p.m.:

Titanicul lovește un ghețar și emite un SOS, transmițînd poziția sa aproximativă. Un curent de sud-est încetinește mersul Titanicului, abătîndu-l de pe rută. După miezul nopții, atît Californian cît și Titanicul văd luminile unui alt vas, situat între ele. Dar, luînd în considerare pozițiile puse pe grafic ale celor două nave, distanța dintre ele este prea mare. Poate să fi existat între ele și un alt vas, „vasul misterios", care i-a intrigat mereu de-atunci pe cercetători. Mai tîrziu, Californian vede rachete albe la orizont, dar nu-și dă seama că sînt semnale SOS.

15 aprilie, 2.20 a.m.:

Titanicul se scufundă, 705 supraviețuitori, găsindu-se în bărcile de salvare. Nava de coastă Carpathia, care a recepționat primul semnal SOS pe cînd se afla la 58 mile înspre sud-est, continuă să navigheze spre nord-vest, spre poziția comunicată — dar incorectă — de Titanic.

15 aprilie, 4.10 a.m.:

Carpathia întîlnește bărcile de salvare plutind în derivă și începe operațiunile de salvare. Mai tîrziu, Californian, care, în cele din urmă, a deschis stația de emisie-recepție, sosește la locul comunicat de Titanic, împreună cu Mount Temple și alte vase. Vasul misterios, dacă a existat vreodată, a dispărut de mult. Luînd în considerație toate elementele, Jean-Louis, Jean și cu mine am tras concluzia că Titanicul zace probabil la nord de locul unde Carpathia a întîlnit bărcile de salvare.

28 iunie 1985:

Nava franceză „Le Suroit" (Sou'wester)[1] începe să „treiere aria", brăzdînd sistematic zona — 150 mile pătrate — cu radiolocatorul ei de mare adîncime. „Le Suroit" cercetează 80% din zonă, lăsînd americanilor numai 20%.

1 septembrie 1985, 1.05 a.m.:

Camere video aflate la bordul vehiculului de cercetare Argo prind imaginea unuia din boilerele uriașe ale Titanicului, la adîncimea de 4 330 m. Titanicul și o secțiune din prova sa zac în zona unui canion submarin, ale cărui împrejurimi trebuie, toate, foarte bine explorate.

O uriașă alunecare de pămînt din 1929 a rupt cabluri submarine existente în zonă, dar n-a îngropat Titanicul. Dunele de nisip din est ne-au complicat cercetările, ca și „craterele de bombe" aflate ici-colo — făcute probabil de bolovanii căzuți prin topirea ghețarilor. În cele din urmă, două semnale magnetice neobișnuite s-au dovedit a fi formațiuni geologice, nu vasul.

A fost necesară o întreagă echipă și o tehnologie avansată pentru a localiza epava. Francezii și americanii au conlucrat excelent. Un element vital l-a constituit, din partea americană, vehiculul de cercetare Argo.

1 septembrie 1985, 16.05:

Imaginea foarte clară a punții dinspre prova (stînga) a Titanicului demonstrează re-

În căutarea epavei, nava franceză de cercetare „Le Suroit"

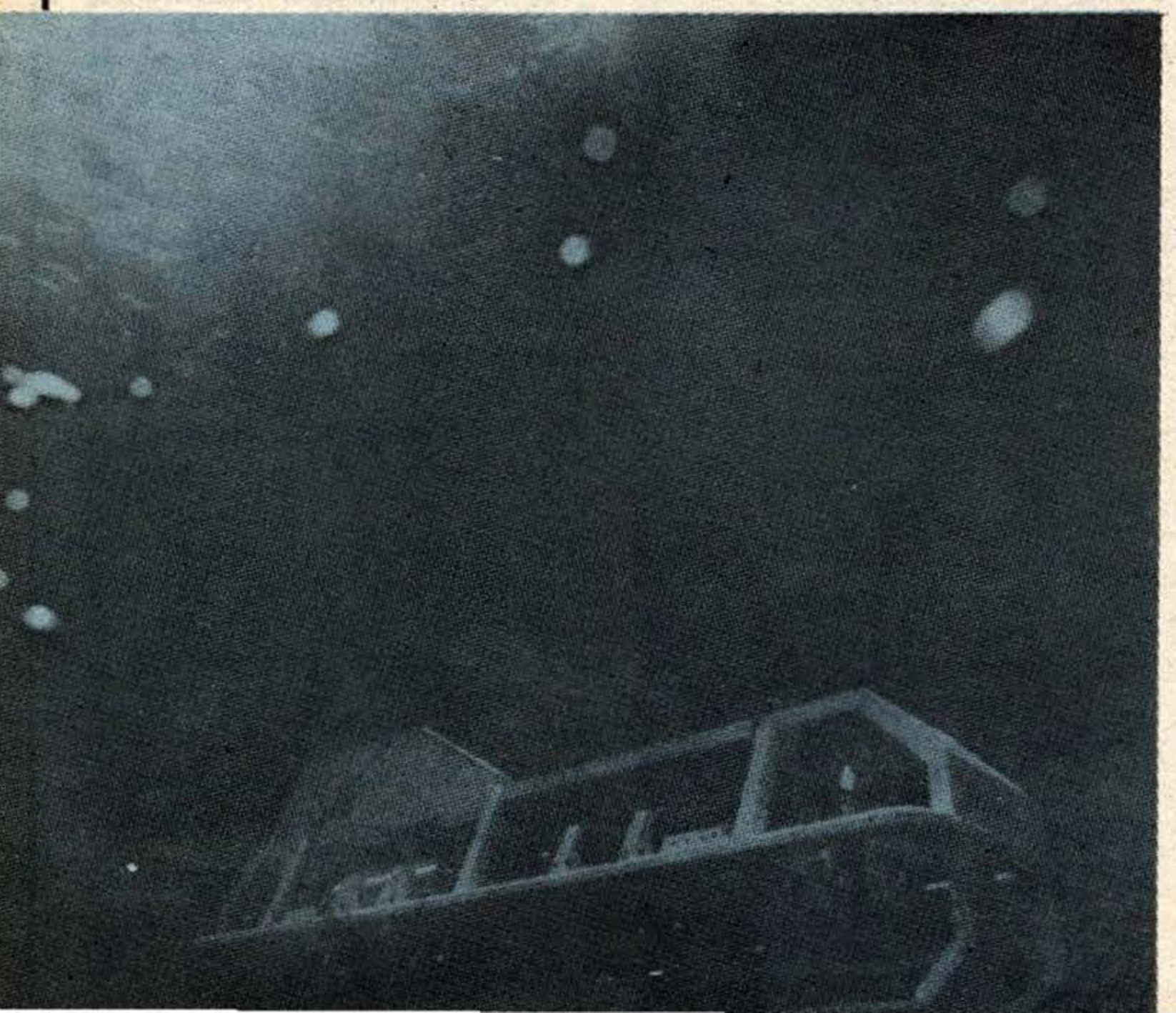

[1] În românește „Vîntul de sud-vest".

marcabila capacitate de conservare a mării în adîncime. Fotografia a fost luată de la circa șase metri deasupra punții, cu ocazia ultimelor imagini făcute în timpul expediției. Prora se află în partea dreaptă, sus. Vinciurile de ancoră, lanțul ancorei, cabestanul, bintele pentru lanț, toate sînt gata parcă să fie folosite, sub o peliculă subțire de organisme marine. Titanicul reprezintă mai degrabă un monument, decît un mormînt.

Eleganța unei epoci dispărute îți apare într-o fereastră din sticlă șlefuită, cu un foarte frumos desen, fotografiată de aparatele noastre într-un cîmp de resturi ale vaporului, răspîndite pe fundul oceanului la sute de metri de pupa carenei Titanicului. Am descoperit fereastra într-o fotografie mai veche a fumoarului de la clasa a doua a vaporului. Pentru mine, ea simbolizează contrastul izbitor dintre violență și calm, în ultimele clipe ale Titanicului. În anumite părți ale vaporului, oțelul gros de peste 2 cm a fost îndoit ca o foiță de cositor, iar în alte părți cele mai fragile ornamente au rămas intacte.

Cea mai adîncă pivniță de vinuri zace zdrobită în bucăți pe fundul oceanului, în zona în care se află rămășițele vasului. Formele obișnuite ale sticlelor, care au suferit foarte puține schimbări în 73 ani, fac pe experți să creadă că ele sînt de vin de Madera, Porto, șampanie, Bordeaux și Riesling. Este posibil ca vinul respectiv să mai fie încă bun de băut, deși presiunea mare existentă la adîncimea aceea putea să împingă în sticle, prin dopuri, apă de mare.

Pasagerii de la clasa a III-a

Titanicul n-a fost numai cel mai mare vapor din acea vreme — lung de 228 m și cu un deplasament de 66 000 tone[1] —, dar și cel mai scump. O călătorie în cel mai frumos apartament de clasa I costa 4 350 dolari, azi această sumă echivalînd cu aproape 50 000 dolari.

[1] Este vorba de tone capacitate.

Din păcate, în fața catastrofei, bogăția a decis între moarte și supraviețuire. Pasagerii de la clasa I erau cazați la mijlocul vaporului, în apropierea bărcilor de salvare, în timp ce cei de la clasa a III-a erau plasați înspre prova sau înspre pupa, mult mai jos. Personalul vaporului nu a permis ca pasagerii de la clasa a III-a să urce în partea de sus, pînă cînd cele mai multe dintre bărci nu au fost încărcate și lăsate la apă. Refuzîndu-i-se un loc într-o barcă de salvare unde se afla și soția lui, milionarului american John Jacob Astor, deținătorul celei mai mari averi dintre toți călătorii de pe Titanic, i s-a spus să-și facă drum spre marginea din tribord a pasarelei. Potrivit mărturiilor supraviețuitorilor, acolo stătea Astor, în picioare, în momentul în care coșul din față s-a prăbușit pe punte.

Fotografia noastră confirmă distrugerea completă a pasarelei. Toți cei trei pereți despărțitori ai pasarelei au fost smulși și turtiți, ca și cînd ar fi trecut peste ei un tăvălug, felinarul de deasupra rămînînd însă agățat de acoperiș. Nimeni n-ar fi putut supraviețui unui asemenea cataclism. Corpul lui Astor a fost, de altfel, găsit plutind pe apă, oribil mutilat, la o săptămînă după scufundarea Titanicului.

Deși Titanicul a suferit distrugeri fatale, cred că el s-a lovit de fundul mării destul de încet, în mod cert nu cu o viteză de 100 mile pe oră, așa cum au sugerat unii specialiști. O bună parte a avariilor, inclusiv ruperea corpului navei, putea să se producă la suprafață sau, poate, în căderea răsucită a carenei (partea exterioară a corpului navei, situată sub linia de plutire) spre adîncuri.

Într-un răstimp de patru zile, aparatele noastre de fotografiat sub apă au realizat peste 20 000 cadre de film, înregistrînd pe peliculă circa 8 000 diferite imagini. Și totuși, am schițat numai în linii mari Titanicul. Portretul lui complet urmează să fie prezentat în viitor.

Modul în care s-a sfîrșit tragedia dăinuie în memoria supraviețuitorilor Titanicului. Domnișoara Eva Hart, care avea șapte ani cînd s-a scufundat Titanicul, și-a pierdut tatăl, a scăpat cu mama sa într-o barcă de salvare. Își amintește că mama sa n-a vrut să se culce la bordul Titanicului, „deoarece avea o reținere bazată numai pe faptul că a declara că un vapor nu se poate scufunda niciodată înseamnă a-l sfida pe Dumnezeu". În legătură cu ultimele clipe ale Titanicului, ea a spus doar atît: „Am văzut acel vapor cum se scufunda. Am văzut toate ororile acestui naufragiu. Și mai groaznic, am auzit țipetele celor care se înecau". Asemenea altor supraviețuitori, Eva Hart consideră că Titanicul trebuie lăsat așa cum este, pentru a respecta astfel memoria celor care s-au dus la fundul mării odată cu el.

O amintire o constituie un scaun de pe puntea clasei I, găsit de preotul Henry Ward Cunningham, care plecase cu un vapor pentru recuperarea cadavrelor. Mai tîrziu, el a donat scaunul Muzeului maritim al Atlanticului de la Halifax, Noua Scoție.

A rămas de neuitat imaginea fotografică a unei bărci de salvare a Titanicului cînd acostează vaporul venit în ajutor, Carpathia, la cîteva ore de la catastrofă. Bucuria salvării a fost anulată de o statistică cumplită: în timp ce copiii de la clasa I și a II-a au fost salvați, două treimi din copiii de la clasa a III-a au pierit. Proprietarii vaporului nu s-au arătat mărinimoși față de supraviețuitori. În locul despăgubirilor cerute, care se ridicau la peste 16 milioane de dolari, compania de navigație „White Star" a plătit în total 663 000 dolari.

Cu puțin noroc, ne vom reîntoarce într-o zi pentru a continua să explorăm misterele Titanicului. Va trebui să o facem cu deferență. Este un loc plin de liniște și pace, un loc cît se poate de potrivit, pentru ca tot ce a mai rămas în urma celei mai mari tragedii petrecute pe mare să se odihnească. Fie ca așa să rămînă pentru totdeauna. ■

Versiunea românească:
Dan GHIBERNEA

Un personaj şi o legendă a Renaşterii

PICO DELLA MIRANDOLA

FLORIN HERA

De dragul unei vorbe de duh, care circula prin saloane în secolul XVIII, Giovanni Pico della Mirandola — personalitate de seamă a Renaşterii — a fost şi este evocat, uneori, într-o lumină falsă. Astfel, în paginile pentru „expresii şi locuţiuni" ale unor dicţionare enciclopedice, frecvent consultate, Pico della Mirandola apare drept creatorul devizei „de omni re scibili" **(despre tot ceea ce se poate şti), formulă prin care ar fi pretins că are competenţa să dezbată şi să lămurească orice temă a ştiinţelor şi cunoaşterii umane, în faţa oricui. Cineva — unii afirmă că Voltaire — a adăugat la deviza lui Pico cuvintele pline de ironie: „...et** quibusdam aliis" **(şi despre altele cîteva), pentru a scoate în evidenţă vanitatea absurdă de a pretinde că se poate şti totul despre toate.**

Este adevărat că Voltaire folosea adesea „tonul lejerei flagelaţiuni, de-o batjocură mădioasă" — cum observă Nicolae Iorga, care mai adaugă că aceasta l-a făcut plăcut „spiritului naţiei româneşti". Pe acest ton, Voltaire l-a criticat pe Pico della Mirandola în Eseu asupra moravurilor şi spiritului naţiunilor **(1756). Se pare însă că filosoful francez a trecut cu oarecare grabă peste opera lui Pico, deoarece dă unele informaţii inexacte, ba chiar confundă numele lui Giovanni Pico cu acela al unui nepot, Gian Francesco, un alt scriitor din familia della Mirandola, autor al unei apreciate biografii a lui Giovanni, tradusă în engleză de marele umanist Thomas More (Morus).**

Dar dacă Pico della Mirandola a avut de înfruntat unele adversităţi, s-a bucurat în schimb şi de prietenia, preţuirea şi dragostea unor oameni de frunte ai veacului, frămîntatul „quattrocento", secolul al cincisprezecelea. Amintind aceste aprecieri, Tudor Vianu scria: „În 1486, un tînăr genial, în a cărui mare frumuseţe contemporanilor li se părea a recunoaşte noblеţea unei descendenţe divine, Pico della Mirandola, îşi scrie dizertaţia sa De hominis dignitate, **pe care dorea s-o pronunţe la Roma". Printre cei care au lăsat dovezi de recunoaştere a meritelor lui Giovanni Pico se numără Erasm din Rotterdam[1], Thomas More[2], poetul Angelo Poliziano[3], Marsilio Ficino[4], animatorul „Academiei platonice" florentine şi Lorenzo Magnificul[5], conducătorul Florenţei[6] în anii apogeului intelectual şi artistic al cetăţii. Nicolo Machiavelli, istoricul care nu recunoaşte decît la** verità effectuale **(adevărul demonstrabil al faptelor reale), autorul care a scris** Principele, **l-a caracterizat pe Giovanni Pico della Mirandola drept „o fiinţă aproape divină". Printre puternicii timpului s-au aflat însă şi duşmani ai lui Pico, oameni care l-au pus sub urmărire şi anchetă inchizitorială sau care l-au condamnat scrierile. Un persecutor al lui Giovanni Pico a fost papa Innocenţiu VIII (1484-1492). Dar, să urmărim viaţa „Prinţului concordiei", cum a mai fost denumit Pico, în cîteva din momentele ei mai importante.**

1.[2] *Magazin istoric*, nr. 5/1984.

[3] Angelo Ambrogini, mai cunoscut sub numele de Poliziano (1454-1494), umanist, filosof şi poet italian. A creat numeroase opere printre care se numără traducerea *Iliadei* în versuri latine, poezii în limba italiană, eseuri, o lucrare istorică: *De pactiana conjuratione* etc.

[4] Marsilio Ficino (1433-1499), umanist italian. Fiul lui Diotifeci, medicul lui Cosimo de Medici (1389-1464), Marsilio a studiat filosofia la Florenţa şi medicina la Bologna. Şi-a consacrat viaţa, în principal, traducerii tuturor operelor filosofilor greci Platon (427-347 î.e.n.) şi Plotin (204-270), îmbogăţindu-le cu preţioase comentarii.

5.[6] *Magazin istoric*, nr. 2/1979; 12/1974.

„Spiritul Padovei"

La 24 februarie 1463, în castelul Mirandola situat în nordul Italiei, nu departe de oraşul Ferrara, era sărbătorită venirea pe lume a lui Giovanni, cel de-al cincilea copil al unor părinţi ce reuniseră, prin căsătorie, familiile de veche obîrşie Mirandola şi Concordia. Titlurile şi posesiunile lor fuseseră recunoscute şi întărite de împăraţii germani Henric VII (1308-1313) şi Carol IV (1347-1378), care stăpîneau o parte a Italiei. Bărbaţii din familie erau, prin tradiţie, militari, condotieri care îşi angajau spada şi trupele în serviciul plătit cu bani şi cu alte avantaje de principii oraşelor italiene sau de papă. La vîrsta de numai 10 ani, fratele cel mai mare al lui Giovanni, vîrjosul Galeotto, fusese înălţat de către împăratul Frederic III (1452-1493) la rangul de cavaler. Ce carieră se hotăra pentru băiatul cel mai mic?

Orfan de tată încă de la patru ani, Giovanni a fost îndemnat de mama sa, Giulia Boiardo, către studiul gramaticii latine, al limbii eline şi muzicii. Era un copil precoce, neobişnuit de înzestrat. Dar, pe măsură ce timpul trecea, se simţea tot mai atras de filosofie. Din dorinţa de a-şi aprofunda cunoştinţele în acest domeniu, ar fi plecat la Universitatea din Paris, cale de douăzeci de zile, călare... A preferat însă un oraş mai apropiat, Padova[1]. La 15 decembrie 1480, Pico a primit patentele — actele doveditoare prin care era înmatriculat ca student.

În cetatea universitară care depindea pe atunci de Veneţia (i se spunea chiar „Cartierul latin al Veneţiei"), tînărul student a avut posibilitatea să aprofundeze îndeaproape filosofia lui Aristotel. Opera marelui gînditor al antichităţii cunoştea o largă răspîndire în rîndul universitarilor din acest oraş, circulînd într-o „nouă lectură" (traducere dar şi interpretare), datorată lui Averroes (1126-1198), pe numele lui adevărat ibn-Roşd, celebru filosof şi medic arab din Cordoba[2]. Comentariile lui la opera lui Aristotel au fost condamnate de teologi, dar au putut fi totuşi transmise în Occidentul latin prin traduceri ebraice.

Studiul la Universitatea din Padova însemna, aşadar, aprofundarea lui Aristotel prin prisma averroismului european. Sub influenţa acestor studii filosofice, tînărul Pico şi-a diversificat preocupările. În aceşti ani a început să-şi adune marea sa bibliotecă, copiind manuscrise şi cheltuind mereu pentru achiziţionarea unor cărţi rare. A învăţat araba şi a studiat e-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 6/1976; 1/1985.

Un fruntaş al Academiei platonice

P. P. NEGULESCU

Alături de curentul umanist propriu-zis, care căuta să redeştepte cultura clasică greco-romană, începuse a se pronunţa în Italia, în veacul al XV-lea, şi un curent către străvechile culturi orientale. Originea acestui curent trebuie să o căutăm în hotărîrea luată de papa Clement al V-lea, în 1311, de a se institui la universităţi catedre pentru limbile orientale. Motivele acestei hotărîri erau firește de natură practică, bisericească. Ca toate ştiinţele însă, care au atras mai întîi pe oameni prin folosul lor, dar au ajuns pe urmă să fie cultivate pentru ele însele, tot aşa şi îndeletnicirea cu limbile şi culturile orientale a căpătat cu vremea o valoare teoretică independentă.

Era farmecul vechimii şi exotismului lor pe de o parte, iar pe de alta nimbul misterios al unei înţelepciuni adînci, ce părea a se ascunde într-însele. Era în tradiţia Renaşterii să caute şi frumosul şi binele şi adevărul înapoi, în operele antichităţii. Şi cu cît aceste opere erau mai vechi cu atît păreau, nu numai mai venerabile, dar şi mai preţioase. [Învăţaţii evrei] vorbeau desigur şcolarilor lor de cărţile secrete ale rabinilor, de Kabbala şi de Talmud, misteriosele comori de înţelepciune, ce nu se deschideau decît numai puţinora şi numai cînd treceau pragul maturităţii. O dorinţă firească de a le cunoaşte se trezea astfel la mulţi, dorinţă ce rămînea de regulă nesatisfăcută.

Cel dintîi care a studiat cu adevărat aceste cărţi secrete ale evreilor a fost Pico della Mirandola. El învăţase limba ebraică cu Iochanan Alemanno, un evreu emigrat din Constantinopol, care i-a deschis cel dintîi înţelegerea Kabbalei; Flavius Mithridates l-a învăţat dialectul chaldaic şi i-a deschis înţelegerea Talmudului; iar Eliah del Medigo, un evreu cu cultură mai înaltă, care fusese ales odată de senatul veneţian ca arbitru într-o discuţie filosofică, i-a ajutat lui Pico să pătrundă mai adînc în misterele acestor scrieri. La Florenţa, în timpul primei şederi în acest oraş, casa lui Pico della Mirandola era locul de întîlnire al evreilor învăţaţi. Mai cu ardoare s-a apu-

braica cu Elia del Medigo, cărturar evreu originar din Creta, traducătorul lui Averroes. Între Pico della Mirandola şi Elia del Medigo s-a legat o puternică prietenie pe care nici timpul, nici întîmplările — multe din ele tragice — nu au putut-o destrăma. Sub influenţa profesorilor săi padovani, Pico a devenit un adversar al formalismului şi al retoricii care ocolea adevărul şi problemele esenţiale ale filosofiei.

„Spiritul Padovei" s-a manifestat, mai tîrziu, şi în opera cărturarului grec Teofil Coridaleu[1] (1570-1646) pătrunzînd, prin manualele acestuia, în cele două Academii domneşti din Bucureşti şi Iaşi[2]. Dascăli din şcoala Padovei au desăvîrşit şi cultura spătarului Nicolae Milescu[3] (1636-1708), care cunoştea latina, greaca, italiana, rusa, turca — şi care avea toate trăsăturile unui umanist european, precum şi ale stolnicului Constantin Cantacuzino[4] (1640-1716).

Cele 900 teze

Viaţa studenţească era frumoasă la Padova. Pico devora cărţile „precum Cronos, numeroşii săi copii"[5] — consemna Marsilio Ficino. Folosea o stenografie personală, cu prescurtări originale, şi scria atît de neciteţ, încît Elia del Medigo îl asigura că manuscrisele lui vor fi tot atît de indescifrabile pentru posteritate ca şi ermetismul Cabalei, în misterele căreia Elia îl ajuta să pătrundă.

În 1482, a izbucnit „războiul Ferrarei" pentru monopolul comerţului cu sare reclamat de Veneţia, care a cuprins curînd aproape toate statele şi stăruleţele peninsulei. La Padova, ca şi la Ferrara, universităţile se închid. Pico protestează împotriva războiului deplîngînd *la misera Italia* (sărmana Italie), torturată de purtătorii de armuri. „Războiul este plăcut numai celor care nu l-au încercat", va spune Erasm din Rotterdam.

În 1484, Giovanni Pico împlinea 21 ani. Încercase să rămînă acasă la Mirandola — dar nu se înţelegea cu şeful familiei fratele său Galeotto un „purtător de armură". A petrecut un timp alături de Aldo Manuzio, un om talentat şi cult, care a întemeiat, mai tîrziu, celebra tiparniţă veneţiană, cu litere gravate de bijutieri după modelele lui Petrarca. De numele lui Aldo (Tebaldo), se leagă şi caracterele tipografice cunoscute ca „aldine".

În 148 , Pico şi-a realizat

[1-4] *Magazin istoric*, nr. 6/1984; 9, 11/1983; 7-8/1969, 12/1975, 2/1982; 11-12/1982.

[5] Cronos, fiul Cerului şi al Pămîntului, ze l suprem al lum i în mitologia greacă. De frică să nu fie detronat de fiii lui, îi devora îndată după naştere. Printr-un şiretlic, Rhea, soţia sa, l-a salvat pe Zeus, ascunzîndu-l. Apoi Ze s l-a învins pe Cronos şi s-a întronat în Olimp.

cat însă Pico de studiul textelor vechi ebraice după întoarcerea sa din Paris, în retragerea sa de la Fratta, unde avea cu sine pe Eliah del Medigo şi pe Flavius Mithridates.

Retras la ţară, Pico a căutat să-şi adîncească ideile, — şi încetul cu încetul, numărul tezelor pe care Pico îşi propunea să le susţină la Roma s-a ridicat la nouă sute. Ele priveau toate domeniile cugetării filosofice, logica, metafizica, etica, ba chiar şi fizica şi matematica, în înţelesul antic, şi firesţe şi teologia. Publicîndu-le, Pico le-a trimis tuturor universităţilor din Italia, Franţa, Spania şi Germania, pe care le invita cu insistenţă să trimită reprezentanţi la susţinerea lor.

Disputaţia ce se anunţa cu atîta pompă şi cu aşa proporţii a atras firesţe atenţia tuturor ca un eveniment ştiinţific — şi biserica romană s-a crezut datoare să suună cele nouă sute de teze unui examen prealabil, ca să vadă dacă nu cuprindeau cumva principii o use dogmelor ei. Treisprezece dintr-însele **au fost găsite „neconforme"** şi Pico a fost invitat să renunţe la dezvoltarea lor. El s-a apărat însă, arătînd că admitea întru totul dogmele bisericii, dar nu putea renunţa la dreptul de a le interpreta cum credea. Această apărare a indispus pe papa Inocenţiu al VIII-lea care l-a sfătuit pe cale particulară să renunţe la disputaţia proiectată. Pico însă n-a urmat acest sfat şi atunci papa a interzis în mod oficial ţinerea ei la Roma.

Văzîndu-şi astfel planul zădărnicit, tînărul filosof a scris o *Apologie* ca să-şi apere tezele învinuite de erezie şi să obţină astfel autorizaţia dorită. În focul indignării sale tinereşti însă, şi, poate, încrezîndu-se prea mult în prestigiul numelui său şi în influenţa legăturilor sale de familie cu casele domnitoare italiene, Pico a trecut peste marginile prudenţei, susţinînd că învinuirile ce i se aduceau se întemeiau pe nepriceperea „intenţionată" a tezelor sale. Cînd *Apologia* sa a apărut, în vara anului 1487, răspunsul Sfîntului Scaun a fost bula de excomunicare de la 4 august. Spre a scăpa de urmările inchiziţiei Pico a fugit în Franţa, unde a fost prins şi arestat.

Cînd a fost pus în sfîrşit în libertate, în primăvara anului 1488, Pico, urmînd îndemnurile lui Marsilio Ficino, s-a întors la Florenţa. Şi în adevăr, nicăieri nu putea fi mai în siguranţă **decît acolo**, sub ocrotirea luminată a lui Lorenzo dei Medici. Spre a nu părea însă că nesocotea bula papală, principele florentin a scris lui Inocenţiu al VIII-lea, rugîndu-l să revină asupra măsurilor luate împotriva lui Pico şi asigurîndu-l că tînărul învăţat ducea la Florenţa o viaţă foarte retrasă, cu totul conformă cerinţelor bisericii. Papa n-a ridicat măsurile luate, dar a dat o dovadă de bunăvoinţă, permiţînd lui Pico să locuiască „în apropiere" de Florenţa, **fără să poată intra** totuşi în **oraş. Lorenzo dei Medici** i-a dăruit atunci o vilă la Fiesole şi a făcut să i se acorde cetăţenia florentină. Şederea la Fiesole nu-l împiedica pe Pico să ia parte la adunările Academiei platonice, care se

visul de a pleca în Franţa, la Paris. A rămas acolo un an, timp în care a fost prezentat regelui Carol VIII (1483-1498) de care avea să-l lege o soartă stranie.

Aflat la Paris, în cetatea de cultură pe care Petrarca o numise „oraşul disputelor", Pico della Mirandola a conceput ideea unei întîlniri internaţionale a oamenilor învăţaţi, care să discute liber, în public, despre principalele probleme ale ştiinţei. În capitala Franţei, „disputa" era frecventă ca procedeu pentru dobîndirea titlurilor şi diplomelor academice. De ce n-ar fi organizat şi Pico un „turnir al înţelepţilor" la Roma? Este potrivit să amintim, de altfel, că unei opere de maturitate a lui Rafael Sanzio (1483-1520) — celebrul pictor al Renaşterii italiene — urmaşii i-au atribuit denumirea de „Disputa". Fresca „Disputa", împreună cu cea cunoscută ca „Şcoala din Atena", se află în *Stanza della Segnatura* (Camera registraturii), una din încăperile complexului muzeal de la Vatican. *Stanzele* (camerele) au fost pictate de Rafael şi elevii săi în timp ce Michelangelo Buonarroti (1475-15 4) — genialul său contemporan — zugrăvea, în imediata vecinătate, Capela Sixtină.

S-a spus că, pentru a-i îndemna pe învăţaţi să vină în Cetatea Eternă, Pico ar fi lansat provocarea unei discuţii „despre tot ceea ce se poate şti". Pentru pregătirea acestei întruniri, în 1486, Pico a alcătuit o „bază de discuţie" constînd din 900 teze supuse controversei filosofice, dintre care 500 reprezentau „opinii proprii". În decembrie 148 , tezele lui Pico au fost afişate în colegii şi alte instituţii de cultură din Roma. În caz de nevoie, autorul se oferea să plătească din veniturile proprietăţilor de la Mirandola şi Concordia cheltuielile de călătorie pînă la Roma, masă şi casă, participanţilor. Erau aşteptaţi cărturari din Orient şi Occident, de orice credinţă. Disputa asupra celor 900 teze urma să se desfăşoare la începutul anului 1487. Nu a mai avut loc, pentru că a fost interzisă de papa Inocenţiu VIII, sub ameninţarea de excomunicare. (Avatarurile înfruntării dintre Pico şi papalitate sînt relatate de filosoful român P.P. Negulescu în textul publicat alăturat.)

Pentru deschiderea discuţiei filosofice publice, Pico della Mirandola pregătise un discurs, *Oratio*, o profesiune de credinţă specific renascentistă. Tema i-a dat şi numele: *De hominis dignitate* (Despre demnitatea omului). Marele istoric elveţian al Renaşterii, Jakob Burckhardt (1818-1897) considera că *Despre demnitatea omului* poate fi privită ca „una din cele mai

ţineau de regulă afară din oraş, în vilele lui Lorenzo dei Medici sau în grădinile mănăstirii dei Camaldoli.

În retragerea în care trăia şi în liniştea regăsită în sfîrşit, şi-a reluat Pico studiile sale filosofice. A refăcut primele s le două scrieri *Heptaplus* şi *De ente et uno*, care au fost publicate în 1489, a început lucrarea *Împotriva astrologilor* şi opera cea mare, opera fundamentală a vieţii sale, opera la care se gîndise de la început: *Concordanţa lui Platon cu Aristotel*. Dezgustul pe care i-l lăsase conflictul său cu Sfîntul Scaun şi primejdiile prin care trecuse, dăduseră mai multă tărie porniri fundamentale a naturii sale: dragostea de studii, în libertatea şi pacea singurătăţii. El însuşi zicea într-o scrisoare: „prefer celula mea, rafturile bibliotecii, studiile şi pacea sufletului, palatelor regale, afacerilor statului şi favorurilor Curiei". Şi această preferinţă nu era numai o atitudine literară, precum ar fi fost la cei ce n-ar fi avut alegerea. Pico o avea. Născut dintr-o familie domnitoare, tînăr (cînd scria aceste rînduri n-avea încă treizeci de ani), frumos ca un zeu, de o inteligenţă rară şi de o cultură şi mai rară încă, Pico ar fi putut să joace în lumea sa cele mai înalte roluri. Patima sa pentru filosofie l-a făcut să aleagă retragerea şi izolarea, şi, spre a rupe orice legături cu lumea, a vîndut nepotului său Giovanfrancesco, cu un preţ derizoriu, drepturile sale de suveranitate asupra comitatelor de Mirandola şi Concordia. Iar din suma primită, a dat cea mai mare parte săracilor, păstrînd pentru el strictul necesar şi ceva care să-i permită să mai ajute şi pe săracii ce s-ar fi întîmplat să i se înfăţişeze mai tîrziu.

Un an după moartea lui Inocenţiu al VIII-lea, la 18 iunie 1493, Alexandru al VI-lea Borgia a ridicat printr-un *Breve* bănuiala de erezie ce apăsa asupra lui Pico, precum şi exilul la care fusese condamnat.

* * *

„...Prin modul cum ia naştere, legenda se apropie uneori de caricatură. O întîmplare din viaţa unui om însemnat sau o trăsătură de caracter a lui, izbind mai cu putere atenţia contemporanilor, ajung, cu vremea, să arunce în umbră tot restul activităţii sau al personalităţii lui. Aceste elemente răzleţe, smulse din întregul unei vieţi sau din complexul unui caracter, rămîn apoi singure în amintirea urmaşilor, a căror imaginaţie le exagerează adesea, pînă la alterarea desăvîrşită a figurii istorice respective. Acea figură devine atunci, graţie legendei, o caricatură.

Aşa s-a întîmplat cu Pico dell Mirandola. Un gest, pripit, desigur, dar care avea o semnificaţie teoretică deosebită, de la începutul vieţii lui intelectuale, a fost utilizat de unii contemporani puţin scrupuloşi, ca să facă dintr-însul tipul vanităţii filosofice, dacă nu chiar al şarlatanismului logic. El a rămas astfel în amintirea urmaşilor, care au avut şi mai puţin grija adevărului, omul care se credea atotştiutor, fiind gata să discute cu oricine despre orice, — *de omni re... et quibusdam aliis*, — cum ziceau, plini de

nobile mărturii ale unei epoci de cultură". Omul, arăta Pico, devine om acţionînd; omul este propriul lui creator. „Constrîngerea" sa constă tocmai în aceea că este liber de a-şi construi, cu mîinile sale, fie altarul gloriei, fie lanţurile condamnării. Acest mod de gîndire a fost ilustrat de Pico prin propria viaţă şi operă. Străduinţa de a concilia învăţătura lui Aristotel cu concepţiile lui Platon i-a adus, din partea lui Marsilio Ficino, denumirea de „Prinţul concordiei", al înţelegerii şi împăcării (o aluzie discretă la faptul că Pico purta şi titlul de conte de Concordia, el descinzînd — reamintim — din familiile Mirandola şi Concordia). În ce măsură a izbutit? Ne gîndim la asocierea, tot mai frecventă, pe care gînditorii de după el au făcut-o cînd s-au referit la cei doi filosofi antici. (Un exemplu, nu lipsit de sugestie, este fresca de la Sucevita unde cei doi cărturari apar alături, în „şirul filosofilor".)

Indiferent însă de această reuşită, Pico della Mirandola şi-a depăşit secolul, opera lui cuprinzînd idei şi aspiraţii universal valabile, pe care, de altfel, le putem întîlni şi la reprezentanţi străluciţi ai umanismului românesc din veacul XVI, la Neagoe Basarab[1] şi Nicolaus Olahus[2].

Giovanni Pico della Mirandola a murit la 17 noiembrie 1494, la Florenţa. În acea zi cernită, printr-o ploaie măruntă, îşi făcea intrarea în oraş, călare — în sunet de fluiere şi în răpăit de tobe — regele Carol VIII al Franţei. Pentru florentini, şi nu numai pentru ei, începeau „războaiele pentru supremaţie în Italia", care se vor prelungi dezastruos şi în veacul următor, prin luptele dintre Francisc I al Franţei şi imperialii lui Carol Quintul. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 2, 10/1972; 1/1968, 6/1982.

ironie, cei ce îl combăteau, cu mai multă patimă decît conştiinţă, pe vremea cînd trăia.

Realitatea a fost însă alta. Acel don Quihote al legendei filosofice a fost un cugetător de o structură sufletească aleasă şi rară, din pecia, stinsă de mult, a înţelepţilor antichităţii, care nu se dau înapoi să jertfească totul pentru căutarea adevărului. Deşi, prin naşterea lui, putea să ajungă domnitorul unuia din micile state italiene ale veacului al XV-lea; deşi, prin calităţile lui, putea să joace un rol de frunte în cariera ecleziastică, la orizontul căreia strălucea pentru ambiţioşi viziunea, măreaţă pe atunci, a Scaunului Pontifica ; deşi piritul Renaşterii îl îmbia să se bucure de toate plăcerile lumii, pe care totul, atît o neobişnuită frumuseţe bărbătească, cît şi o avere însemnată, i-ar fi îngăduit să le guste cît mai larg; Pico della Mirandola a renunţat la toate aceste «zădărnicii», şi a trăit retras, într-o simplitate şi o curăţenie de moravuri ce contrastau puternic cu atmosfera timpului, con acrîndu- e întreg cercetărilor filosofice.

În vastul laborator sufletesc al Renaşterii, în care, din împreunarea fecundă a ideilor vechi cu năzuinţele noi, au ieşit mai toate elementele culturii moderne, filosoful italian a fost îndrumătorul celor ce au studiat natura, pe căi ce ne surprind astăzi prin ciudăţenia lor, dar care au fost utile atunci, şi au dus la începuturile mişcării ştiinţifice propriu-zise. Iohann Rechlin, Agrippa von Nettesheim, Theophrastus Paracelsus, Hieronymus Cardanus, — şi atîţia alţi entuziaşti rătăcitori pe hotarele ideale, ce nu despărţeau încă, pe atunci, speculaţia metafizică de cunoştinţa ştiinţifică, — au urmat cu credinţă luminile lui[1]".

Text selectat şi reprodus din lucrarea lui P. P. Negulescu, Filosofia Renaşterii, **ediţia a II-a, Bucureşti, 1945.**

[1] Un erudit italian relevase totuşi, în treact, influenţa direcţiei filosofice pe care o reprezenta Pico della Mirandola asupra dezvoltării ştiinţelor. Într-o *Istorie a medicinei* uitată astăzi, acest învăţat zicea că „Renaştere platonismului cu Academia din Florenţa a fost una din cauzele cunoscute ale înaintării ştiinţelor tradiţionale": Francesco Puccinotti, *Storia della Medicina*, II, p. 511.

1870: TITU MAIORESCU

(Urmare din p. 45)

nu a voit să renunţe, în favoarea lui Maiorescu (cum se convenise), la candidatura Colegiului I. Şi-a dat seama, din nou (la ce scurtă distanţă!), că poziţia sa e şubredă, aspiraţiile spre viaţa politică de prim plan neavînd încă şanse de izbîndă. A fost o umilinţă în plus, pe care a îndurat-o şi mai greu. Mai ales că în timpul scurtei sale călătorii la Bucureşti a izbutit să afle că prietenul Carp îl informase incorect. Opoziţia pentru a intra în guvern nu o făcuse atît prinţul Carol, cît colegii, *in spe*, Al. Lahovari şi Gh. Gr. Cantacuzino, prizonieri ai unor „aristocratice fumuri de castă". Bogătaşii multimilionari, cu moşii şi conace, nu voiau să accepte deci într-un guvern conservator, alături de ei, pe un profesor şi avocat, chiar dacă faima îi era mare iar talentul şi competenţa incontestabile. Maiorescu a descoperit, deloc uluit, că e un suspendat între două lumi. Din cea de origine se considera plecat definitiv iar cea spre care aspira nu voia să-l primească încă. Iar el, totdeauna precipitat spre izbîndă (să-i spunem parvenire?), nu avea răbdare să aştepte. Mai ales că se considera, cu dreptate, un aristocrat al spiritului, care avea dreptul să fie acceptat ca un egal de aristocraţii „nobiliari" şi de avere. S-a convins, încă o dată, şi foarte repede, de eroarea calculului pe hîrtie. Casta celor aleşi prin naştere refuza deocamdată să-l primească în sfera ei pe cel venit de jos şi ajuns, prin merit, egalul lor. Se considera nedreptăţit. Aristocratismul său de sorginte ţărănească (aprecierea e, cum spuneam, a lui G. Călinescu) înţelegea că are dreptul să se instaleze alături de fiii boierilor cîndva de rang. Deocamdată a eşuat. Era însă numai prima tentativă. Şi fibra lui morală nu accepta renunţarea. Îşi aduna forţele pentru un nou asalt. Cerbicia, ori de unde s-ar fi ivit, trebuia înfrîntă. ■

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT

În curînd, concursul Magazin istoric, ediţia a II-a 1986. Pentru a vă asigura participarea — procuraţi-vă din timp numerele revistei apărute în acest an.

Reamintim, de asemenea, că în 1987, cînd revista va împlini 20 ani de existenţă, pe lîngă concursul anual obişnuit, Magazin istoric va organiza un concurs special pentru elevi şi studenţi, în vacanţa de vară. Un îndemn pentru a vă pregăti din timp, avînd toate numerele revistei din 1986 şi 1987.

ÎMPOTRIVA DIKTATULUI FASCIST

CONSTANTIN DOBRESCU şi ECATERINA HANGANU, de la filiala Arhivelor statului din Ploieşti, ne-au trimis cîteva mărturii documentare privind starea de spirit a populaţiei prahovene la aflarea veştii despre odiosul Diktat de la Viena, prin care o parte din nord-vestul ţării a fost anexată Ungariei horthyiste.

Rapoartele autorităţilor prahovene consemnau că în rîndurile populaţiei „se manifestă o stare de îngrijorare pentru soarta teritoriului naţional rămas şi o vădită revoltă împotriva Italiei [fasciste], Germaniei [hitleriste] şi Ungariei [horthyiste]". În toate straturile societăţii se simte „o revoltă mută". Se menţiona în documentele amintite că în comuna Poiana Ţapului „întreaga populaţie... este foarte agitată şi foarte îngrijorată", iar în localitatea Băneşti „populaţia este foarte tristă şi îndoliată sufleteşte".

Alte asemenea rapoarte consemnau că „în cercurile muncitoreşti cedarea Ardealului a fost primită cu durere şi revoltă mută". La Comarnic au fost scrise lozinci antirevizioniste „pe diferite vagoane ale trenurilor". De asemenea, este relevată starea de spirit ce domnea printre soldaţii regimentului 3 grănicăresc din Câmpina.

Poşta concursului

UN DAR PENTRU MAJORAT: COLECŢIA MAGAZIN ISTORIC

Reproducem noi fragmente din scrisorile participanţilor la concursul Victoria — a cărui listă de cîştigători a fost publicată în nr. 4/1986 —, scrisori prin care numeroşi concurenţi, oameni ai muncii de vîrste şi profesiuni diferite, şi-au exprimat dragostea lor faţă de istorie, preţuirea şi ataşamentul faţă de revistă.

GHEORGHE C. OPRIŞESCU, locotenent-colonel (r), din Bucureşti: **Am fost şi sînt un mare iubitor al istoriei, pe care am îndrăgit-o încă înainte de a păşi în clasele primare. La vîrsta de şase ani, tatăl meu, ţăran din com. Schela, jud. Gorj, m-a dus pe locurile vîlcene, unde, în 1916, se jertfiseră ostaşii eroi din Regimentele 18 şi 58 infanterie Gorj. Am participat cu mult interes la concursul Victoria, care ne-a rememorat glorioase pagini de vitejie românească din războiul antihitlerist.**

NICOLAE TIMOFTE, economist la Consiliul popular al Municipiului Bucureşti: **Sînt un abonat şi cititor consecvent al revistei, încă de la apariţia sa în urmă cu aproape 20 ani, în aprilie 1967. Particip, de asemenea, cu regularitate la concursurile organizate.**

GERÉB GHEORGHE IOAN, mecanic la T.A.G.C.M.-Cluj, brigada 2 Turda: **M-am bucurat mult văzînd anunţat un nou concurs. Mi-am pregătit din timp numerele recomandate de dv. în bibliografie şi am căutat să răspund cît mai bine la toate întrebările.**

TOADER ŞUŞTIC, dactilograf, din Sighetu Marmaţiei: **Urmăresc revista Magazin istoric încă de la primul număr. Am participat şi particip la concursurile organizate. La unele dintre ele au luat parte şi copiii mei. Întrucît apariţia Magazinului istoric coincide cu naşterea nepoţelului meu, Ioan Şuştic, la împlinirea vîrstei de 18 ani i-am făcut cadou colecţia completă a revistei, legată în cîte două volume pentru fiecare an de apariţie.**

CORNELIU D. BOZIAN, muncitor, I.T.M. -Iaşi: **Am îndrăgit istoria încă din clasele elementare. Participînd la concursul Victoria am înţeles mai bine că noi, cei de azi, avem datoria de-a apăra pacea, de-a nu se mai repeta ororile războiului, care aduc pe pămînt moarte, foamete, nesfîrşită durere.**

Curierul elevilor

AL DOILEA MANUAL DE ISTORIE

Despre activitatea cercului de istorie „Simion Bărnuţiu" de la Liceul industrial din Jibou, jud. Sălaj, ne scriu RADU MOT, ALIN INORIA, CORNEL DAN şi CRISTIAN VANCEA, toţi elevi în clasa a IX-a C: Sîntem cei mai tineri membri ai cercului de istorie şi pasionaţi cititori şi propagandişti ai revistei Magazin istoric care ne-a devenit al doilea manual de istorie. Am preluat de la colegii noştri mai mari muzeul şcolar, cu valoroase exponate, din toate epocile istorice. Muzeul nostru este abonat la Magazin istoric de la apariţie. Avem întreaga colecţie. Articolele din revistă sînt instrumente de lucru pentru noi şi pentru tovarăşul profesor de istorie Ion Ivănescu. La actualul concurs, dedicat aniversării partidului, vom participa în număr cît mai mare. Pînă acum 71 elevi şi-au procurat revista pe luna martie. Într-o şedinţă de cerc am şi rezolvat prima serie de întrebări.

Pasionaţi prieteni ai istoriei şi ai revistei noastre sînt şi la Şcoala generală Ungheleşti, com. Ruginoasa, jud. Vrancea, în numele cărora ne scrie GABRIEL GHERASIM, din clasa a VII-a: Iubim istoria şi o dovadă a dragostei noastre este că, pe lîngă note bune, avem şi 50 abonamente la Magazin istoric; am organizat şi o colecţie muzeală privind istoria locală. Datorită ei ştim că aşezarea de la Cetăţuia reprezintă o fortificaţie din vremea lui Burebista; că prima atestare documentară a satului este din 2 februarie 1658, fiind un sat de răzeşi, după cum am luat cunoştinţă şi de alte momente importante din istoria localităţii noastre.

Micii cercetători din şcoala noastră au contribuit, totodată, la alcătuirea albumului istoric Comuna Ruginoasa — aro peste timp, precum şi la monografia comunei şi a şcolii noastre.

Din Bucureşti, ne scriu VLAD MATEI, CLAUDIU GARAIMAN, ŞERBAN ŢÎR, MIHAI PETROFF, elevi la Şcoala generală nr. 49: Sîntem pasionaţi de istorie, spre cunoaşterea ei fiind îndrumaţi de tovarăşa profesoară Nicoleta Crălniceanu. Sîntem abonaţii revistei din iulie 1983. Ne-a bucurat mult faptul că aţi iniţiat rubrica Curierul elevilor. De asemenea, dorim să vă spunem că nu o singură dată am adus completări la lecţiile de istorie cu ajutorul Magazinului istoric.

MIHAELA CORINA BUCUR, elevă, din Călăraşi: Concursul Victoria este cel de-al patrulea la care particip. Este însă primul la care am căutat răspunsurile fără a mai apela la ajutorul tovarăşei profesoare de istorie.

Felicitări, dragi prieteni pentru frumoasa voastră pasiune, pentru activitatea în cadrul cercurilor de istorie, precum şi pentru perseverenţa cu care urmăriţi şi popularizaţi revista în rîndul colegilor voştri.

Aşteptăm, în continuare, de la voi, şi de la cititorii noştri din şcoli, noi veşti.

CONTENTS (Romanian History) Ioana Ursu History and Creativity ● V. Ursache The Treasure-trove of Brad, a Find of European Importance ● Ş. Pascu Cnezes and Voivodes of Transylvania (II) ● V.A. Georgescu Iaşi, 1646: The First Lay Body of Laws ● J. Vanwelkenhuyzen: „Romania: A Fertile Ground for the Proliferation of New Ideas" ● I. Puşcariu 1848-1849: In the Days of the Revolution in Transylvania ● S. Lascu, P. Ţurlea, I. Bitoleanu Images of Dobruja 125 Years ago ● G. David Childhood during the Middle Ages ● I. Popescu-Puţuri The Arsacids (XI) ● Z. Ornea 1870: Titu Maiorescu in the Waiting-room of Politics ● In Bucharest, 50 Years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine): Ioana Ursu Histoire et création ● V. Ursache Le Trésor de Brad — un trésor d'importance européenne ● Şt. Pascu Knèzes et voivodes de Transylvanie (II) ● V. Al. Georgescu Jassy, 1646. Le premier code de lois laïque ● J. Vanwelkenhuyzen: „La Roumanie — un terrain fertile pour la diffusion d'idées nouvelles" ● I. Puşcariu 1848-1849 Pendant la révolution de Transylvanie ● S. Lascu, P. Ţurlea, I. Bitoleanu Image de la Dobroudja d'il y a 125 ans ● Gh. David L'univers de l'enfance au Moyen Age ● I. Popescu-Puţuri Les Arsacides (XI) ● Z. Ornea 1870. Titu Maiorescu, dans l'antichambre de la vie politique ● À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Иоана Урсу История и созидание ● В. Урсаке Сокровище в г. Брад — находка европейской значимости ● Ш. Паску Князи и воеводы Трансильвании (II) ● В.А. Джорджеску Яссы, 1646 г. Первый светский свод законов ● И. Ванвелькенгойзен: „Румыния — плодотворная почва для распространения новых идей" ● И. Пушкарю 1848-1849. Будни революции в Трансильвании ● Ш. Ласку, П. Цурля, И. Битоляну Как выглядела Добруджа 125 лет тому назад ● Г. Давид Детство в средневековии ● И. Попеску-Пуцурь Арташиды (XI) ● З. Орня 1870. Титу Майореску в прихожей политической жизни ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) Ioana Ursu Geschichte und Schöpfung ● V. Ursache Der Schatz von Brad — ein Schatz von europäischer Bedeutung ● St. Pascu Knease und Wojewoden Transsilvaniens (II) ● V. Al. Georgescu Jassy 1646. Das erste weltliche Gesetzbuch ● J. Vanwelkenhuyzen: „Rumänien — fruchtbarer Boden für die Verbreitung neuer Ideen" ● I. Puşcariu 1848-1849. In den Tagen der Revolution in Transsilvanien ● S. Lascu, P. Ţurlea, I. Bitoleanu Bilder aus der Dobrudscha von vor 125 Jahren ● Gh. David Das Kindheitsuniversum im Mittelalter ● I. Popescu-Puţuri Die Arsakiden (XI) ● Z. Ornea 1870. Titu Maiorescu—im Vorzimmer des politischen Lebens ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) Ioana Ursu Historia y creación ● V. Ursache El tesoro de Brad — un tesoro de importancia europea ● Şt. Pascu Príncipes y vaivodas de Transilvania (II) ● V. Al. Georgescu Iaşi, 1646. El primer código de leyes laico ● J. Vanwelkenhuyzen: „Rumania — terreno fértil para la divulgación de las ideas nuevas" ● I. Puşcariu 1848-1849. Durante los días de la revolución de Transilvania ● S. Lascu, P. Ţurlea, I. Bitoleanu Imágenes de Dobrogea desde hace 125 años ● Gh. David El universo de la infancia en el Medio Evo ● I. Popescu-Puţuri Los Arsácides (XI) ● Z. Ornea 1870. Titu Maiorescu — en la anticámara de la vida política ● En Bucarest, haco 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factori poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427